

Reményik Sándor újabb versei.

NE SZÓLJATOK...

Ne szóljatok, és ne mozduljatok,
 Fojtsátok vissza léleketetek ...
 Nézzétek: ja vagyok,
 Reszketnek rajtam a színes levelek.
 Egy vékony, vékony tündér-cérnaszálon,
 Életen túl, innen a halálon
 Még tartja őket valami csoda ...
 Pedig elmúlt Halottak napja is,
 Mi most nem hull le, nem hull le soha.

Ne szóljatok, és ne mozduljatok, —
 Egy pillantás, egy sóhajtás elég:
 És lehullnak a legutolsó álmok,
 És meghalnak az utolsó mesék.
 Ne szóljatok, és ne mozduljatok,
 Egy nesztelen lépést se tegyetek, —
 Mi most nem hull le, nem hull le soha,
 Hátha örökké tart ez a csoda,
 Hátha nem hullnak le a levelek ...

KI TUDJA?...

A rozsdamarta dombhát csupa cser:
 Alacsony cserjék és nagyocska fák.
 Az irigy lombok alján kis fenyő
 Próbálgatja parányi sudarát.
 Most nőtt a földből, de kutatja máris
 Sóvárogva, hogy merre van az ég, —
 Alacsony cserjék rozsdamarta népe
 Elfogja kutató tekintetét.

Most született, de mintha máris zúgná
 A szél fölötte az ítéletet.
 Örökzöld álmom rozsdamarta völgybe
 Honnan is, hogyan is kerülhetett?
 E rozsdamarta völgyben nincs igazság,
 Ki nőni tud: annak van igazság.

Napfény nélkül, fojtó bozót között
Hogy nőjön ez a kicsi mese-fa ?

De mi lesz, hogy ha mégis megered,
Nekibúsulva nőni kezd vadul,
A cserjék labirintjét áttöri,
S szédítő szál-fenyővé tornyosul ?
S mi lesz, ha hosszú, hosszú elnyomásért
Minden új évvel új bosszút fogad, —
S kijutva kiterjeszti karjait,
S egy erdő hal meg árnyéka alatt ? . . .

ISTENEM.

Pap volt. Tiszteletesnek titulálja,
S vigyázza lépteit az ápoló.
Az arca: végzetbarázdálta föld,
A szeme: két nagy hullámtalan tó.
Köd úszkál rajtuk s borong tétován,
Mint hajnalban a tengerszemeken, —
Hervadt, igétlen, öntudatlan ajka
Csak egy szót morzsol folyton: *Istenem.*

«Istenem, Istenem, Istenem . . .»
Ötvenszer egyvégtiben: *Istenem, —*
Hogy a hallgatót hideg futja át,
Figyelve e szivellen, szárnytalan,
S dadogva mégis dübörgő imát.
E lélek infernókat járhatott be,
A csendes téboly árnyai alá:
Az Isten még oda is vele jött.

«Istenem, Istenem, Istenem . . .»
Ötvenszer egyvégtiben: *Istenem.*
Ha szólnak hozzá, ez a jelelet,
Minden kérdésre ez a jelelet.
E száj az együgyűség kapuja,
S az örökkévalóság malma lett.
Csak jár, csak jár, örülten öröli
A Mindenható egyetlen nevét,
És közelében jélve halkul el
És megdermed az emberi beszéd.

«Istenem, Istenem, Istenem . . .»
Hogy zakatol a megbomlott malom !
Az Isten neve: óriás malomkö
Benne a világ-zúzó hatalom.
Csak jár, csak jár, örülten öröli
Hulló hóvá az élet rongyait . . .
Ő szent és szabadító örület:
A legnagyobbra mégis megtanít.

A GYERMEK c. ciklusból.

1. MIKOR SIRT.

Sírt keservesen, tehetetlenül,
 Ideg-tépőn és szívet-szaggatón.
 Szülő-szív nem volt a szívem helyén,
 Karomra nem vehettem ringatón.
 Nem segíthettem rajta semmikép.
 Csak néztem riadt, bús poéta-szemmel,
 Nagy szájalommal és nagy félelemmel
 A gyermeket, a mások gyermekét.
 A sírásában injernő jajongott,
 Azt hittem, összecsap a föld s az ég.
 Kis ajka ahogy görbült lefele,
 A végtelenbe kérdőjelet írt,
 Azt kérdezte, hogy mért jött ő ide.
 Csöpp száján, e parányi résen át
 Kitérni s égignyujtózkodni láttam
 A nagy démont: a Diszharmóniát.
 Az ősök sorát láttam szertefolyni,
 És kis testében újratömörülve
 A nyomorúság kardalát dalolni.
 A szülők találgatták: mi leli.
 Én tudtam, látón s tehetetlenül
 Tudtam: egy fáj: az élet fáj neki.
 Szegény kis szíve új kis dobverő,
 Mellyel a sors a vak marsot veri.
 Hová, hová, minek, minek?
 A végzet dobját minek veritek?
 Szegény kis dobverők, szegény szívek...

Elkábultam, — nem tudtam, hol vagyok,
 S az Isten velem van, vagy ellenem, —
 Hálát adtam, hogy nincsen gyermekem.

2. MIKOR MOSOLYGOTT.

Most átfutott az arcán egy sugár.
 Egy tűnő, hűnyó, bujdosó sugár,
 Mely annyi sírás-zivatar között
 A homlokunkra mégis visszajár.

Látom üstökös-útja fordulót:
 Mikor anyjára csillan: «Ismerem!»
 Mikor mint fényzőkőkút, vagy rakéta
 Lobban fel az első játékszeren.

Mikor mélázva, csendes ragyogással
 Nyomon kíséri az első mesét.
 Mikor először simogatja meg
 Egy kisleány rokon-tekintetét.
 Látom az első saját-gondolatnál
 S az első büszke férfi-tett után
 E visszatérő üstökös-mosolyt
 Derengeni éjbehulló homlokán.

De mindhiába anyaöl és játék,
 Tündérmese, gondolat, szeretet:
 Az űrben járó üstökös-mosoly
 Görbéjét kiszámítani nem lehet.
 Soká elmarad, ha tetszik neki,
 S ha tetszik, gyakrabban is megjelen,
 S útja szeszélyes tűz-kanyarodóit
 Igazán csak Te tudod, Istenem.
 Azt is tudod, hogy nyomorult vagyok,
 Mosolyod rajtam ritkán ragyogott,
 Értem kivételt kedved nem tehet.
 Nem rövidítheted meg a telet,
 Nem hosszabbíthatod meg a nyarat.
 És mégis kérlek, engedd visszatérni
 Gyakran e gyermekhez a sugarat.

3. MIKOR ALUDT.

Jöttünk, mentünk, beszélünk hangosan,
 Gyors lámpafény gyúlt, hirtelen sötét lett,
 Az ajtó nyílt, az ajtó becsukódott,
 Feldübörgött a nagyváros zaja:
 Ő csak aludt.

Az álma mélyebb volt a tengereknél,
 S a csúcok csendjénél fenségesebb.
 Hol járt, ki mondja meg?
 Micsoda álompartokon barangolt?
 Talán otthon, az igazi hazában.
 Aludt, mint gyökerében a virág,
 Aludt, mint a rügyben a rengeleg,
 Aludt, mint a vetés a hó alatt.

Éreztem, ez az Isten békessége,
 Mely minden értelemnél magasabb.

EMBEREK...

ANACY kékesernyőben átszínesítette a nap a kifakult sárgacsíkokat. A körbeszaladó vonalak alatt korai dinnye és késői vörösszilva kívántatta magát. A kövér Susákné figyelő szeme félkörben vigyázta a körülötte settenkedő gyerekeket.

Hátra nem nézett. Tudta, hogy mögötte áll a fia : a bolondos Peti. Fekete árnyéka élesen vetődött a bolt sárgás falára. Keresztbe tette rövid, izmos lábszárait. Lábán sárga tenniszcipő ékeskedett. Bivalybőrtalpát zsákmadzaggal kötötte fel a fiú. De öltözetének többi darabja sem volt egészen kifogástalan. Ruhájának tenyéryi szakadásai átfurakodtak zsákkötényének rongyain. S kalapjának karimáját talán valami jókedvű disznó rágta le köröskörül.

Peti mégis boldog volt. Jólesően pislogott a napba. Vonásait felváltva húzta torzra a ravaszság és bárgyúság.

Napraforgómagot rágszált. Gyorsan, szakértelemmel. Körülötte már terítve volt a járda a kiköpködött csíkos maghéjakkal.

A bolt előtt társzekér állott. Álmos lovak lógatták bús fejüket előtte. Görnyedő emberek kősót hordtak be róla. A boltos már harmadszor szólt ki, hogy munkára nógassa a tagbaszakadt bolondos fiút. De Peti csak roppantgatta tovább a magvakat. Ravasz bárgyúságán most fölényesség ütközött át.

Hiszen ma újra szent Heverdel napját ünnepelte. Baromi munkák végezése után gyakran jelentkezett nála ez a megbonthatatlan tétlenség. Rendszeres munkára soha nem is volt alkalmas. Anyja még azt sem érthette el, hogy mindennap segítsen neki a gyümölcsös kosarak kihordásában. A fiú iszonyodott minden lekötöttségtől. És sikerült is huszonkét éves kora dacára örök változatosságban leélni látszólag egyhangú életét.

— Peti, három porció pálinkát adok, ha behányod ezt a néhány darabot !

A társzekéren még ott szürkélett vagy húsz kocka. A Peti szeme kicsire húzódott. Kivillant bozontos szemöldöke alól, mint a pislákoló parázs. Szája lefittyent. Pedig most csak tettette a hülyeséget, — most határozottan a ravaszság volt az erősebb benne.

— Hi-hi-hi . . . Nem kell a pályinkád ! . . . Montam már, hogy ma nem csinállok semmit !

Belenyúlt a zsebébe. Az egyikben szájharmónika lapult. Háromnapos kincse volt ez Petinek, — nagyvásárkor ajándékozta meg vele

valamelyik jókedvű vidéki úr. Egyetlen ép hangot sem tudott kihozni rajta, de pihenő napjain jóleső gyönyörűséggel fújta napestig. Most is elővette. Megsimogatta. Kifújta lyukaiból a kenyérmorzskákat. De, hogy a gyerekek köréje sereglettek, hirtelen támadt irigységgel tette vissza.

Kifordította a másik zsebét. A maszatos bélés csücskében még meghúzódott néhány tarka mag. Kiszabadította őket s egyszerre tette be a szájába. De új csemege után is széjjelnézett.

Anyja veresszilvát mért két öregasszonynak. Szaporán dicsérte a portékáját, mert sok férges került benne. Nem hagyott időt, hogy valamelyik megnézzé: mit is vesz hát? Nagy elfoglaltságát kihasználta egy kékinges gyerek. Mintha a sósszekelet nézné, elfordult arccal csent ki néhány szemet. De a kofa résen volt. Utána sujtott, hogy előre tenyerelt a lágyuló szilvahalmazba. Legyek röppentek fel lakmározásukból. A gyerek messzefutott.

Peti érezte az anyja elforduló figyelmét. Megvillanó szemmel nyúlt az előtte guggoló tartalékosárba. Teletömte az egyik zsebét. Szájába kapta a harmonikát, hogy a másik zsebe is felszabaduljon. De az áruló kincs egy váratlan hanggal felhívta a kofa figyelmét. Házsártosan fordult hátra. Peti kénytelen volt félzsákmánnyal odébbállani.

A boltos még egyszer kiáltott. A kofa szitkozódása elvegyült hasztalan könyörgésével. Peti egykedvűen fordult hátra. Mikor a fenyegetésre emelt öklöket a levegőben látta, megcsiklandozta valami. Kiöltötte lapátszéles nyelvét. Reájuk öltötte mégegyszer és mégegyszer. Aztán füttyre csucsorodott a szája. Tudta, hogy egyik sem szaladhat utána. Bandukolt tovább, nagy medvelépésekkel.

Nagyobbacska gyerekek állták el az útját. Körülkerengték. Vele tartottak:

— Táncolj egyet, Peti!

Reájuk is nyelvét öltötte. S hogy ez sem használt, fél karjával maga körül sepert. Visongva tisztultak útjából a kis utonállók.

Porosan kanyargott előtte a kisváros főutcája. Cél nélkül ödöngett. Jobbra fordult, balra tért, — ahogyan az utca vezette. Csak az igazgatótanítóék háza előtt állt meg. Kutat ástak itt, — gémeskutat. Peti itt is segített két napig. Kíváncsian lesett be, hogy mennyire haladtak.

Ma szünetelt a munka és nem volt látnivaló. De a Peti szemét mégis megfogta valami.

A tátongó lyukat barnásan halmozta körül a kiásott agyagos talaj. A földkupacok hátán pirosan libbent valami. Az igazgatóék négyéves kisleánya ugrált egyik halomról a másikra.

Egyedül volt. Szülei a jegyzőékhez mentek. S Mari, a mindenes, a konyha mögött beszélgetett a kerítésnél a szomszéd asztalos segédjével.

A kis Anni egyre jobban belevadult a szokatlan gyönyörűségbe. Ragyogott a szeme. Nevetés sugározta be az arcát. Már harmadszor ugrálta körül a kutat. Szőke haját körberöppentette az élénk mozgás.

Peti bevigyorgott. Kiválasztotta a legszebb szilvákat és benyújtotta a kerítésen.

Anni először megrettent. A szilváknak megörült. Kinyújtott karral szaladt volna Petihez értük. És akkor megcsúszott. Lehullt a mélységbe, mint egy nagy pipacs leváló szirma.

Peti felordított. Állati volt ez a hang, nem emberi. Állati mozdulat lendítette át a kerítésen is. De emberi érzés lódította a gödör felé. S a hülyeségén győzedelmeskedő értelem ugrott vele együtt a gyermek után.

Vad ordítása előcsalta Marit. A Mari sikoltozása maga után vont a asztalossegédet. Együttes kiáltozásukra összefutott a szomszédság. Valójában még senki sem tudta, hogy mi történt. De máris szétfutott a hír az egész utcában :

— Valaki beleesett az igazgatóék kútjába !

Befurakodott a vészír a jegyzőékhez is. Az igazgatóné az anyák mindent megérző feljajdulásával rohant hazafelé. S a pár lépésnyi úton végigjárta a szenvedő anyaság kálváriájának minden állomását. Láttá kisgyermekét eltorzulva, kimeredten. Már öltöztette is halotti ruhába . . . S mire a kapuig ért, kitámolygott a koporsója után is. De mégsem rogygánt meg a lába. Vitte az iszonyat. S jó szívében a teljes reménytelenség alatt mégis ott pislogott a szörnyű reménység : hátha más? ! . . .

Férje ólmos lépésekkel ment utána. Az este is sokáig könyörgött az asszony, hogy fedessék be egy napra is a gödröt. Bizonyosan beleesik a gyermek. Kinevette az aggódásáért. Hiszen Anni soha nincs egyedül. Asszonyi rémlátás az egész. Az örökös fejfájástól van. Hysteria . . .

Igy az útja még az anyáénál is gyötrelmesebb volt. És az öröme is ezért lett megváltóbb és önfeledtebb, mikor az összesereglett emberek feje fölött meglátta, hogy mozog a kis pirosruhás alak.

Az asztalossegéd magasra tartotta a gyermeket. Torkaszakadtából kiabált :

— Él . . . Él ! . . . Nem történt semmi baja !

Az anya kiölelte Annit a segéd kezéből. Átnedvesülő ruhájával nem törődve szorította szívére a dideregni kezdő kicsit. Úgy vitte befelé, mint életének legnagyobb zsákmányát. Apró csókokkal simogatta elhalványult kis arcát. S a szíve megszakadásig dobbant, mikor átölelte nyakát a felsíró gyermek bársonyos karja.

Az igazgató a segéd keze után nyúlt. Könnyes volt a szeme. Hangot még nem engedett ki összeszorult torka.

A segéd elfordult a hálálkodó kéztől. A gödör felé mutatott. Szavaiban büntudat lappangott :

— Nem én, igazgató úr . . . Bolond Peti ugrott utána . . . Úgy tartotta a feje felett, mint egy zsákot. Mi csak kivettük a kezéből.

Két szomszéd most húzta, támogatta Petit a leeresztett létrán. Fejéből széles seben át csurgott a vér. Arca így még borzasztóbb volt. De az igazgató úgy érezte : soha nem látott szebb embert nála !

Összevissza kiáltoztak az emberek :

— Hát ez igazán Isten csudája !

— Lám, mire jó a szegény bolond !

— Okos se csinálhatta volna meg különben !

— De ő bezzeg jól megjárta !

— Tán sose forrad be ez az éktelen seb !

Egy nyelves asszony előrefurakodott :

— Nem kell attól félni ! Ebcson't beforrad ...

— Nem addig van a ...

Egy komor férfi mordult rá, — az igazgató baloldali szomszédja. Még csak a tél elején került haza Oroszországból. Forradalmi eszmékkel telítve téli estéken sokat izgatott. A nyári munka lecsillapította. De most újra felszabadult benne a gyűlölködő elégedetlenség : Nagy hangon kezdett szónokolni, mintha gyűlésen lenne :

— Ez a szegény az életit atta az urak gyerekiér ! Vajjon hogy hálálják meg ezt az urak a szegény bolondnak ! ?

Hála? !

Az igazgató zsebében mintha megmozdult volna a pénztárca. Tegnap kapta ki a fizetését. Alig hiányzott valami belőle. Adni kellene ennek a fiúnak. De mennyit? Ötszáz leit? — nem, az kevés lesz ... Ezer ... Kétezer ... Igen, kétezret ad ! Hiszen nélküle ezután már pokol lenne az élete ...

Már a keze is mozdult, hogy elővegye a pénzt. Két ember épen elébe tette le Petit. Véres arca, elrémült szeme újra megdöbbenetette. Mégis jobb, ha háromezret ad ... Majd csak megsegíti a jó Isten enélkül is.

Az oroszországi gúnyosan nevetett. Gyűlölködve tolódott előre az álla :

— Na, mingyár lök neki vagy száz leit ! A doktor meg elkér a szegény kofától hármát, mire összefótozza a fiát ... Igy van e ... Sose is vót máskép ...

Az igazgató érezte, hogy feléje fordulnak az emberek. A kétszeres életmentés izgalma hátrahúzódott a kíváncsi káröröm elől.

A nézések követelőzőkké váltak. S mintha most ért volna a szívéig a gyermeke nem is hallott sikoltása. Mintha újra látná a rémképeket, amelyeket a feleségét követve látott. Büntudata nagy vezeklést követelt.

Lehajolt Petihez. A hóna alá markolt. Intett az embereknek, hogy segítsenek.

— Hívjatok azonnal orvost ! Ezt a fiút meg vigyük be a szobába ... El sem engedem többet. Örökre itt tartom magamnál !

Az oroszországi hitetlenkedve nézett reá. A könnyen lelkesülő magyarok szívéből kiszakadt az éljenzés. Igy vitték be Petit az igazgatóék életébe.

Az éljenzés kicsalta az igazgatónét, aki már ágyba fektette megmentett gyermekét. Mikor meglátta Petit, azonnal megértette az össze-

függést is. Épen annyira eláradt a szívében a hála, mint az uráiban. Nyitotta a vendégszoba ajtaját, hogy oda vigyék a fiút, akit máskor ki szokott kerülni az utcán.

Szerencsére ezt a mozdulatát nem vették észre az előlhaladó emberek. Mert a büntudatosságában szintén töredelmes Mari már a maga szobája felé irányította a menetet. Ezzel aztán ő maga végképen kikerült onnan. Az orvos hosszas fekvést rendelt a fiúnak. S a hálás házaspár később sem talált megfelelő formát, hogy a fiút például az istállóba telepítse ki.

Jó dolga lett bolond Petinek. Hatalmas sebe aránylag hamar beforradt. Szébbé ugyan nem tette, — egyik halántéktól a másik szemöldökéig szaladt keresztbe a homlokán. De az igazgatóné számtalanszor elmondogatta, hogy határozottan valami hősies jelleget adott a szegény, bárgyú arcnak.

Peti maga is büszkén emlegette, hogy tizenhét öltéssel varrta össze a doktor, meg, hogy ő úgy ordított, míg varrták, mint a vágómarha. De nemcsak erre lehetett büszke. Az igazgató szerény ruhatarából Petire került egy «majdnem új» ruha. Megtalpalt cipőjét is a fiúnak adta. Nyakkendőt is kapott, igaz, hogy ezt rendesen hátul kötötte meg, de azért akárki láthatta, hogy a legszebben gondoskodtak róla.

Megmozdult a kisváros társadalma is. Gyűjtést indítottak, hogy aranyórával jutalmazták meg az életmentőt. A gyűjtés végső összegéből ugyan csak ezüstórára futotta, de ez nem volt baj. Hiszen úgysem ketyeghetett a Peti zsebében. Mert egy csendőr sokkal hasznosabbnak tartotta, ha kicseréli a maga megkopott tulaórájával. Meg is esküdött, hogy nagyon jól járt ezzel a cserével. Peti szívesen elhitte, nála egy-két negyedórás késés vagy sietés nem sokat számított. Más meg még annyira sem ütközött meg ezen az apró önkényeskedésen, mint ő maga.

A hosszas fekvést hamar meguntá Peti. A maga módja szerint igyekezett megrövidíteni. Ha megsejtette, hogy nincsenek otthon, leszaladt a kertbe. Retek, répa, kalarábé enyhítette az éhségét is. Mert a betegkosztot is meguntá, — pedig az igazgatóné maga vitte az ágyához a sok jó becsináltat, meg felfujtat. Másképen is segített magán. Egy reggel Mari hiába kereste az előző nap eltett disznóhúsos bablevest. Pedig félig volt a fazék. A fazekat a földön találta, felfordulva. Az «orosz» nagy tarkakutyája nyaldosta az oldalát. S az igazgatóné tökéletesen meg is elégedett ezzel a szemléltető magyarázattal. De Mari csóválta a fejét. Nem tudta megérteni: hogyan nyithatta ki a kilincsére zárt konyhaajtót az idegen kutya és hogyan vehette le a fazekat a tűzhely válláról.

Gyanakodott. Benyitott a cselédszobába. Peti párnákba fúrt fejfel aludta az igazak álmát. S az igazgatóné suttogva húzta vissza a leányt: — Ugyan Mari! Hát van lelke felköltetni azt a szegény, beteg fiút?! A lábbadozás napjai lettek a legszebbek. Peti mindig félt, hogy

az anyja véget vet nekik és hazahívja. De a kofa eddig még nem szólt. Néha meglátogatta. Megtapogatta a ruhát. Kicsit fitymálva forgatta meg a cipőt. De különben nem nyilatkozott. Hiszen a fiút még kezelni kellett és hasznát most igazán nem vehette.

Peti egész napokat töltött a kertben a kis Annival. A gyermekben megerősödött a régebben is érzett vonzalom. Senkivel sem maradt olyan nyugodtan, mint Petivel. Lovacsázott vele, tökszárdudát csináltak. S még akkor sem hagyta el, ha vendégek érkeztek.

Mert az érkező vendégek mindig bekívánták Petit. Hozzásimulva érkezett a gyermek is. Az urak félkörben ültek a hővös szobában. S az igazgatóné könnyezve beszélte el mindig új változatokban: hogyan küldte el a gyermek őrangyala ezt a drága fiút, hogy megmentse őket a szörnyű csapástól.

A vendégek elérzékenyülten bólintgattak. Némelyik szivart vagy cigarettet adott Petinek. Elővonhatta az óráját is és senki sem mondta meg neki, hogy nem jól jár. Végül az igazgató vállonveregette. A kis Anni kézenfogva kihúzta magával. Mindig ez volt a megható bemutatás vége. S a dicsőség megállandósította a fiú arcán a bárgyú vigyorgást.

Eleinte a kofának is tetszett, hogy a fia életmentő. Hogy duzzadó büszkeségét külsőleg is kellőképen ábrázolja, kieresztős réklijét be- kötötte és beljebb varrta rajta az összes gombokat. De a sűrűn váltakozó indulathullámok hamarosan visszaállították a régi állapotot. Nagy gesztusai felhúzták a szoknyából a réklit. S minden harsányabb nevetés, kiadósabb veszekedés, vagy mélyebb sóhajtás eltávolított egy-egy gombot az új helyéről. Végül, mikor egy különösen szemtelen gyermek lopási kísérlete vigyázatlan szaladásra kényszerítette, lepattant az utolsó gomb is. Kibontakozhatott anyai keblének egész terjedelme. S ezzel mintha a lelke is kiszabadult volna a büszkeség bilincseiből.

Kezdte a maga szempontjából mérlegelni a fia helyzetét. Hogy nem volt tökéletes eszű, azt nagyon jól tudta. Az iskolából maga az öregtanító engedte idő előtt útjára, mert a gyermekeket gonoszakká tette a hülye fiú állandó megsebezhetősége. Próbálta beállítani hentesnek, boltiszolgának, téglahordónak, — mindenütt kitélt pár nap alatt az ideje. Három napnál tovább nem tudott egyfolytában dolgozni. De bikaereje hihetetlen teljesítményekre hajszolta. Így az üzletek és malmok tulajdonosai, meg a terménykereskedők valósággal vadásztak reá. Rendes fizetést ugyan nem adhattak neki, de mégis sok pénzt hazahozott egész éven át. Nagy igényei nem voltak. Bár hihetetlen sokat evett, ez mindig kitélt a visszamaradt főzelékből és rothadó gyümölcsből. Sok helyen meg is etették munka végeztével. S kedvenc napraforgóját marékszámra hordhatta haza a malmokból.

Most érezni kezdte az elmaradt borraivalók hiányát. Néhányszor már úgy ment el az igazgatóékhöz, hogy hazaparancsolja a fiút. De Peti valósággal bujdosott előle. Szerette a mostani életét és mindenekfölött szerette a kis Annit.

Esős napokon a szájharmónikával mulattatta a gyermeket. Nótákat próbált kicsalni belőle. Soha nem sikerült ép hangot kihoznia. De neki és a kicsinek így is gyönyörű volt ez a zene.

Hanem az örökösen fejfájós igazgatóné kínjait mindig felfokozta ez a próbálkozás. Néha meg is indult, hogy csendre kérje a fiút. De a cselédszoba ajtajában mindig megállította a mindig egyforma kép: a kimustrált nádszéken kurta lábát a székfájára húzva ott ült a fiú. Vigyorgó szájában jobbra-balra húzta a kínzó szerszámot. Szeme kidülledt az erőlködéstől. De arca gyönyörűségtől fénylett. Homlokán vérvörösen duzzadt a forradás. S ölébe könyökölve élvezettel hallgatta a gyermek.

Az igazgatóné csendesen behúzta maga után az ajtót. Megsemmisült a sopánkodása. Csak a tépő fájdalom maradt vissza az idegeiben. Valami homályos érzés szinte anyatársnak érezte vele a fiút. Hiszen nélküle ez a drága gyermek már azóta . . . Borzasztó . . .

Felnyögött az elképzeléستől. Újra az őrangyal küldöttének látta Petit. És csókkal zárta le indulatoskodó ura ajkát.

Talán évekig így folyt volna az életük, ha az asztalossegéd meg nem bontja. Csakhogy ez ősszel más mesterhez szegődött. Az igazgatóné nem tudta ezt, ha tudta volna, könnyebben megértette volna Marit.

A leány szeptember közepén szégyenkezve állt az asszonya elébe. Végigsimított tízszer is a haján. Köténye szélét gyötörte. Alig talált bevezető szavakat:

— Csak azt akarom mondani kezét csókolom, hogy . . . izé . . . Tessék más cselédet keresni elsejére . . .

A cselédszobából bejajgatott a szájharmónika. Az igazgatónénak majd kiugrott a szeme a fejfájástól. Egyre Petit látta, ahogy homlokán a vörös forradással fújja, fújja a szerencsétlen szerszámot. De nem kérheti meg, hogy hagyja abba . . . Hiszen a kis Anni szereti ezt . . . Úgy néz Petire, mint egy félistenre . . . Az ölébe könyököl, úgy nézi . . .

Csak a mondat végén értette meg, hogy mit is akar Mari. Máskor talán kérlelte volna, legalább is kikötötte volna, hogy addig ne menjen el, míg másikat nem kap. De a zene tépte az idegeit. Férje meg reggeli nélkül rohant el, mert kikönyörögte, hogy ne zavarja meg mulatságában Petit.

Szenvedése megsemmisítette az óvatosságát. De azért inkább elkínzottan, mint haragosan szólt a leánynak:

— Így akar itt hagyni, minden ok nélkül! ? Hát bántottam én valaha? . . . Hiszen még az Annika szerencsétlensége miatt sem szídtam össze . . . Hálátlan teremtés, mondhatom . . .

Mari felülkerekedett. Ez a vizesruhával átpréselt fejű asszony nem látszott veszedelmesnek. A támadó hang meg épen kapóra jött. Minél hamarabb kerülhet át a doktorékhoz, annál jobb . . .

És harsonázott a hangja, mint a vérgisértetteké:

— Én vagyok hálátlan? ! Én! ? . . . Hát a segédurat ki kiabálta elé? . . . Nélküle tán még most is ott vóna a bolond a gyermekkel a kútba !

Dehát így van ez! Az egyikből urat csináltak, a másiknak meg még azt se mondták: befellegzett! Látom én mán, mit akar a naccsága! Érték én kevés szóból is! Elmehetek én akár ezen a percen! El is megyek! Bolond, aki ilyen helyen szógál! Se cselédszoba, se semmi! Oszt egész nap ezzel a félkegyelművel veszíti a lelkét az ember!

Csattant az ajtó utána. Egyedül maradt a megkínzott asszony. Egy pillanatig szerette volna visszahívni a leányt. De aztán eszébe jutott, hogy tegnap kikérte a bérét tizenötödikéig... Nem tarthatja vissza, ha menni akar.

Csüggedten ült le az ablakhoz. Tenyerébe támasztotta fejét. Elnézett a poros város egyhangúsága felett.

A zene elhallgatott. Az udvar járdáján nehézkes lépések döngtek. Csattant a kapu is. S az ablak alatt elvonult Peti. Nagy medvelépései lomhán ringatták a testét. Vállát meg sem görnyesztette a Mari természetes utazókosara. S az igazgatóné úgy elpihent a nem várt csendben, hogy még arra sem gondolt: Vajjon mit vihetett el az övéből a köszönés nélkül távozó leány?

Csak ült fáradtan, tehetetlenül. Peti is visszajött már, — ez egy reflex mozdulatot kiváltott belőle. Füléhez kapta a kezét, hogy védekezzen a bekövetkező zajtól. De csak a gyermek kacagása csendült az érkező elé. S már távolodtak is a lépések a kert felé.

Az asszony tovább ült. Elnyugodott. Harangkondulás riasztotta fel. A kapu újra csattant, hazajött az ura is! Most eszmélt fel! Úristen, hát igazán dél van! Ebédnek híre sincs! És ez a szegény ember ma nem is reggelizett!

Meglebegtette a vizesruhát, hogy lehüljön. Aztán újra átcsavarta a fején és kibotorkált a konyhába. A kertből a Peti vihogása hallatszott. Hozzásimult a gyermek nevetése. Homályos jóleséssel érezte, hogy a kicsi jókezekben van. Eddig még erre sem gondolt.

Tett-vett a konyhában. Edényt szedett elő, de akkor vette észre, hogy még tűz sincs. Fa után hajolt. Ez a mozdulat új lüktetést hozott sajgó fejébe. Szeme is elborult a fájdalomtól. Tétován kaparászott a kosárban. De üres kézzel kellett felemelkednie.

Az ura benyitott:

— Hol a feleségem?... Vagy itt vagy lelkem?

Meglátta az üresen álló fazekakat. Élesebbé vált a hangja:

— Mi ez? Hát ma már nem is eszünk? Azt a...

— Hallgass lelkem, hallgass... Mari...

— Hol van az a leány? Sepresd el vele az udvart! A tanfelügyelő a szomszéd faluban ögyéleg... Örök szégyenünk, ha ilyen piszkon kell átgázolnia.

Csak most nyögte ki a rémhírt az asszony:

— Mari elment.

— Elment? És miért ment el?... Hiszen a múlt héten adtál neki egy kötöt.

Halántékára szorított kézzel gondolkozott az asszony. Igaz is, — miért ment el Mari? Pedig mondta . . . Megmondta . . . Igen!

És mondta utána ő is:

— Azt mondta, hogy bolond, aki ilyen helyen szolgál . . . Se cselédszoba, se semmi. Csak egész nap ezzel a félkegyelművel veszíti a lelkét az ember . . .

Az igazgató felneszelt. Nem tudta: így gondolkozik-e a felesége? De ő maga már régen így gondolkozott. Csak a tanuk előtt kimondott nagy szavak tartották még kordában, meg a rossz lelkiismerete. Újra erőt vett hát magán. Megsimogatta a felzokogó asszony fejét:

— A gyermekünk megmentőjéért hozzuk ezt az áldozatot lelkem . . . Ne sírj, — azt meg épen nem engedem, hogy most az ebédrel kínlódj. Hozatunk ebédet a vendégléből, — most az egyszer nem halunk bele.

— De Mari . . .

— Elhozza Peti, lelkem.

Ez megváltó gondolat volt. Az asszony szerette volna megcsókolni a haragján győzedelmeskedő férfi kezét. De csak megsimogatta. És bátortalanul próbált ő is segíteni rajta:

— Az udvart is felseperhetné Peti . . .

— Hát persze, hogy fel!

Fel is seperte. Csapott olyan porfelhőt, hogy a délután csakugyan előkerülő tanfelügyelő krárogva, elvakultan botorkált be a szobába. Igaz, hogy a szemét még másnap is ott maradt, mert a Peti vasmarkában szét pattant a fűzfaseprű nyele. De jóindulatában a házaspár igazán nem kételkedhetett. Maga ajánlkozott, hogy vizet is hord be. Hozott is. Tele edényekkel. Tócsák jelezték az előszobában és konyhában, hogy erejét nem kímélve csordultig töltötte a kannákat és igyekezett gyorsan járni. Új ruháját három helyen hasította szét a behordott fa. S mikor az anyja alkonyatkor belesett a kerítésen, meglátta előtte a zsákkötőt is, amelyben idekerült.

— Hát te mit csinálsz?!

Peti büszkén emelt magasra egy kézománcos rocskát:

— Megyek tehenet fejni!

— Te? Fejni?! . . . Uram teremtöm, — hát erre jutottál?!

A szomszéd lócán megmozdult egy ember. Felállt és közeledett. Felkönyökölt a kofa mellé a kerítésre.

— Na, most láthatja, hová jut a szegény, ha hisz az úrnak? Fülemmel hallottam, mikor megigérte ez a . . . ez a . . . De mit is beszélek, — utca füle hallatára fogadta, hogy örökbe fogadja, taníttatja, jussoltatja a fiút, mint a maga gyerekeit . . . Fogadta ám ingyenes cselédnek!

A tehen panaszosan bögött. Nagy toporzékolás támadt az istállóban. Az igazgató bocsánatot kért a tanfelügyelőtől és kiment.

Peti a kisszéken ült. A megkínzott állat rúgott, bögött. De Peti nem kegyelmezett neki. Sztélocogatott tej mutatta az almon, hogy buzgalma dacára sem lesz reggeli.

— Hagyd abba, fiam.

Vigyorogva fordult hátra a fiú. Semmiképen nem akarta megérteni, hogy az igazgató beszünteti a munkáját. Kedvetlenül tette félre az üres rocskát. De nem ment ki az istállóból. Nem akart találkozni az anyjával.

Pedig úgy sem találkozott volna. Az igazgató kijövésére a szomszéd elvonta a maga kapuja elébe. Holdfeljövésig suttogott neki. Az asszony megértően bólintgatott. Még a kezét is megszorongatta az embernek.

— Hát csak szép dolog, hogy így szíven viseli a szegénység baját . . .

Másnap este hiába leste Petit az anyja. A tehénhez az igazgatóné ment ki. Peti a kertben töklámpást csinált a kisleánynak. Rémüldöző kacagásuk idáig hallatszott.

Csak harmadnap fogta el, mikor a kéknapernyő előtt a bolt felé haladt.

— Megállj hát te boldogtalan ! Hát mér kerülöd te úgy az anyádat?

Rémülten kapta karját arca elé a bolond, mintha vissza akarná verni a képzeletben már meg is kapott pofont.

— Hiszen nem bántalak én Peti ! Javadat akarom !

A szomszéd is előkerült, mintha nyomon követte volna a fiút. Szeme majd átfúrta a bolond bujkáló szemét.

— Bizon . . . Csakis anyád akarja javadat, meg én . . . Mer más ugyan nem törődik tevével . . . Hadd halljam hát, mi a fizetsiged?

— A fizetsigem? Hi-hi-hi . . . Nincs nékem fizetsigem . . . Minek a . . .

— Hallja, Susákné? Ez az ártatlan azt se tudja, hogy fizetsig jár néki, ha dolgozik . . .

— Jaj, pedig mennyit összekeresett a lelkem . . .

— Majd keres most is, csak ne tágítson Susákné . . . Hallod? !

Megragadta a kerékkoldásra készülő fiú kabátját.

— Hónap eléállsz, oszt kikéred a béredet. De ne csak most elsejittől, — hadd lám, — egy hónapot mán kitőtöttél ugyi?

— Huszonötödikén lesz egy hónapja, hogy olyan szerencsétlenül járt a lelkem.

Szaporán pergett a kofa nyelve. Közben egy liter bercencei szilvát is kimért egy kékruhás kisleánynak.

— Hallod hé? ! Hát kikéred a béredet egy hónapra, oszt most újra alkuszol. Látom én, mennyit dógoztatnak ! Oszt eddig még kiszúrták a szemed egy kis ócskaronggyal . . .

Peti kábultan hallgatta a kettős ostromot. Nem érezte, hogy pénz járna a munkájáért, — de hiszen nem érezte zsákhordáskor sem. Mégis mindig kapott. Most meg soha . . . Lehet, hogy igaza van az anyjának!

Rámutatott :

— Mír nem szól ídesanyám?

— Én? . . . Mán hogy én? Hogy én szóljak? Hát szólok is ! De nem lesz benne köszönet !

Reggel újra felerősítette a gombjait, — most harciasan dagadozott a megszűkített rékliben. Bőszén indult az igazgatóék elé.

Az igazgatóné azt hitte, hogy új cselédet akar neki ajánlani a kofa. Nem vette észre tokája véstjőslő remegését. Örömmel ment elébe :

— Mi jót hozott, Susákné?

— Csak azt akarom kérdezni, hogy mi lesz a fizetséggel?

— Hát ami Marinak volt. Hatszáz lei . . . Ennél többet sehol sem adnak.

— Hatszáz lei ! Hatszáz lei egy ilyen erős férfiembernek? Annyi, mint egy girhes lánynak !? Hát van lelke a naccságának illet kimondani?

A szegény úriasszony értelmetlenül bámult a kövér furiára. Próbálta szelidíteni :

— De hát kiről beszél kedves Susákné?

— Kiről?! Ugyan, hát kiről beszélnek?! A fiamról! Az egyetlen gyermekemről, aki majd meghalt a maguk lánya miatt. Itt fogták, hogy úrrá teszik! Na hiszen, úrrá tették! Rajtam nevet az egész város, meg ez a nagy környék . . . Mer mán híre futott, hogy ingyen dógoztatták ezt az erős férfit. Mindössze egy kis ócskát löktek neki. Egyebet se látott a szegény a nagy robotjáér . . .

Peti négykézláb közeledett az udvaron. Hátán a kis Anni. Boldogan kormányozta lovát a spárgagyepőlővel. De a ló egyszerre megmakrancosodott. Anyja hangja visszariasztotta. Hiába könyörgött a gyermek, ellenkező irányba vágatott vele.

Az igazgatóné érezni kezdte a keresztbefutó hasogatásokat a homlokában. Soha nem képzelte volna, hogy ilyen szögből is nézhessék nemes tettüket. Elkeseredettsége tehetetlen sírásban oldódott fel. Szólni nem tudott, csak integetett. S a kofát egyelőre visszaverte ez a gyámoltalanság.

Az igazgató jókedvűen jött haza az iskolából. Tréfásan szólt oda a szomszédja kapujában kaszinózó parasztnak :

— Mi ujság emberek? Tán feljebb ment a búza? Vagy csodabornyút ellett a tehenük?

Elfojtott káromkodással húzta beljebb a fejébe a kalapot a szomszéd. A parasztnak közül is csak egy bökött immel-ámmal a kalapjához. De egyik sem felelt. Csúfondárosan nézegették felváltva a tanítót és az «oroszt». Melyik hát a nagyobb legény?!

A nekivadult embert sarkantyúzta ez a méregetés. Mellére vágta a fejét, meg újra felkapta, mintha ki akarna törni. Tüskés bajusza alatt gúnyosan vonaglott a szája.

— Na, csak ne csúfságojjon velünk az úr! Jobb, ha a maga háza előtt seper! Ott megtanájsa a csodabornyút . . . Ilyen embertelenség!

Az igazgatóban felfortyant a méreg. Kihúzta magát ő is. Szemébe nézett a gyűlölködő embernek.

— Miért vagyok én embertelen? Hadd halljam hát már egyszer : mi baja velem?!

Az orosz most kushadt volna. De a megbántás felrázta a szelid igazgatót. Levette naptól barnult girardi kalapját. Két kézre fogott

botjával hátul támasztotta meg magát, hogy biztosabban álljon a lábán. Sovány arcán vibráltak az idegek.

A nézők kárörvendve élvezték a mérközést. S ez a káröröm nógatta az «oroszt». Körbenézett az embereken, mintha tanukul hívná őket :

— Elfogta azt a szegény fiút az anyjától. Fogatta, hogy örökre fogadja, — igen ám, ingyen cselédül ! Ahelyett, hogy adott volna neki vagy ötszáz leit, ha mán olyan nagy úr !

A tanító megszédült a jó erős bot támasztása mellett is. Felelni nem tudott. Hátat fordított a csoportnak.

Hazatámolygott. De az ötszáz lei elkísérte. Hiszen épen ennyi volt az első gondolata. Ezt nőtette fel magában háromezerre már, — de még így is kevesellette . . . Úgy érezte, hogy pénzzel nem is róhatják le a hálájukat. S ezért vállalta el a sok bosszúságot, amit a bolond otlevése jelentett. Ha egyéb kellemetlenség nem lett volna a szájharmónikánál . . . Azt is de szívesen megváltotta volna ötszáz leivel ! És fizetés ? ! . . . De hiszen még soha nem dolgozott nekik egy báni értékűt . . . !

Ahogy hazaért, Petit kiáltotta. A feleségének nem is szólt. Előbb a fiúval akarta elintézni a dolgot.

Peti a kert felől ügetett. Vigyorgott. Buta volt. A gyermek is vele jött. Fogta a nagy, esetlen kezét. S az igazgató mégsem látta most benne az őrangyal küldöttét.

Kivette az utolsó pénzét. Odaadta a fiúnak. Csak azután ment be a feleségéhez.

Peti megforgatta a bankót. Ilyet még soha sem látott. Az értékét sem ismerte. De nem is törődött vele. A szokás megmozdult az idegeiben : a kapott pénzt az anyjának kell adnia . . . Eleresztette a gyermek kezét és indult az esernyő felé.

Átadta a pénzt a kofának. S mintha ez a mozdulat vonta volna maga után a többit : odatámaszkodott a bolt falához. Gépiesen nyúlt a zsebébe napraforgómagért. De nem talált benne. A nyári gyümölcsök helyett szőlő, őszibarack és nemesebb szilva halmozódott a kosarakban. A nap szelidebb sugarakkal simogatott. Fehér szálak tapadtak minden útjukba akadóra. S a bolt hátulso udvarára fásszekerek kanyarodtak be.

Az egyik fuvaros odaszólt Petinek :

— Na, gyere fát hordani !

Peti az igazgatóéknál nem érezte a rabságot, — de most egyszerre felágaskodott benne a régi élete szeretése. Nem várt második hívást. A legutolsó szekér után benyomult az udvarra. Ledobta az igazgatótól kapott kabátot. Le a mellényt is. A nyakkendőt mégegyszer körülcsavarta a nyakán.

A garmadába ledobált fából hármat is összefogott egyszerre, de izmai még így sem érezték a jóleső feszültséget. Ahelyett, hogy helyrevitte volna őket, nagyot kurjantott. Széthajigálta a hasábokat, hogy felvágta a földet. A combjaira vert. Új hasábokért hajolt. S most két

kezében egy-egy hasáb fával belefogott abba a vad táncba, amely gyermekkorra óta köréje gyűjtötte az élvezők seregét.

Hogy kurjantása felharsant, ujjongva betódult a sok utcagyerek. Hamarosan szétfutott a hír, hogy bolond Peti újra táncol. Előcsalták a hírvívők az «oroszt» is.

Az ember megállt az óbégató kofa előtt. Azt hitte, hogy keveselli a pénzt. De Susáknéból kitört az anyai aggodás a fia újra előjött nyomorúsága miatt is :

— Mindig attól félek ilyenkor, hogy kárt tesz valakibe. Mer se nem lát, se nem hall, oszt olyan erős, mint egy bivaly. Csak mán eszibe ne jutna valakinek, hogy felhergelje valaki ellen.

Az ember megvakarta az állát. Ravasz fény sárgállott a szemében.

— Hát olyan virtuosos legény ez a maga fia?

— Az a szerencsétlen. Eccer hét ember vette ki a kezéből a kovácsot, mer majd összemorzsolta. Pedig az se megy erőér a szomszédba.

— Hm . . .

Az orosz elődalgott a kofa mellől. Beállt a Peti körül szorongó embergyűrűbe. Ahogy a fiú feszülő izmait bámulta, nagy lehetőségek kóvályogtak az agyában. Kár ezt az erőt ilyesmire pazarolni . . . Ezzel igazán lehetne kezdeni valamit . . . Többet lehetne keresni vele, mint egy egész nyári aratással . . .

Mire a fiú abba hagyta a táncot, alakká is formálódott fejében a gondolat. Megszólította Petit. De a fiú még az integetését sem vette észre. Újra a fatömeghez hajolt. Villámgyorsan kezdte hajigálni a színbe a hasábokat. Mindenki eltisztult a levegőben zúgó fadarabok közeléből.

Az «oroszt» megvárta, míg befejezi a munkát. Hátulról lopakodott a homlokát törülgető fiúhoz. Elismerően szólította meg :

— Hát látom, hogy vér van benned, nem káposztalé . . . De azér én tudnék neked olyat mutatni, amivel még te se bírnál . . .

Peti újra vállig tűrte a lecsúszott ingujját.

— Nem ! ? Na, olyat még nem teremtet se Isten, se ember, amivel én ne bírnék !

Dühében rávicsoritotta a fogát a csúfolódóra. Az ember jónak látta szelidíteni a haragját.

— Nem kell morogni Peti, hiszen nem bántalak. Na gyere, béküljünk ki . . . Csapj a tenyerembe pajtás, oszt mennyünk el egy kis áldomást inni . . .

A fiú gyanakodva nézett reá. De az áldomás emlegetése lecsillapította. Megfogta az «oroszt» kezét és megrázta. Alig bírta az szétválasztani az összetapadt ujjait. De most még ez a fájdalom is tetszett neki. Csakugyan erős ez a bolond . . .

Magával vitte. Estig tartotta szóval és pálinkával. Egyre a virtuosus legényeket emlegette.

— Sok erős legény vót itt hajdanába. De az igazgatóéknak van

egy olyan hamis zárórzőjük, hogy avval egyse boldogult. Pedig százan is fogadtak rá.

A fiú szemefehérje rózsaszínre vált. Ittasan dadogott.

— Hát az jó egy zár. Egész emelintet, mikor leakasztya róla az ember azt a nagy vasrudat.

— Okos ember az igazgató... Mutációs lakatot tett a rúdra. Hacsak kócsot nem szerez hozzá valaki, azt a rudat ugyan le nem feszíti ember fia.

— Nem! ? Hátha kihúzzák a retectfőt?

— De nem lehet ám kihúzni.

— Nem lehet! ? Ki mongya, hogy nem lehet? Mindent lehet, csak erő kell hozzá!

— Te tán még avval is elbánnál! ?

A fiú máris lódult volna, hogy azonnal megmutassa az erejét. De az «orosz» visszatartotta. Az ablak alatt épen most haladtak el az igazgatóék. Lefelé indultak. Kabátot is vittek. A papékhoz mennek hát — onnan soha nem jönnek éjjel előtt haza...

Hagyta, hogy szaladjanak a percek. Úgy egy negyedóra eltelésével intett a magábaroskadt Petinek.

— Na mutasd meg hát : bírsz-e avval a pánntal?

A bolond kábult agyában már csak homályos emlék volt az előbbi nagy fogadkozás. De, hogy magához tért, eszébe jutott minden. Felugrott, mint a zsákmányra uszított kutya. Ugrándozott az «orosz» után.

Átmásztak a kerítésen. Ott meredezett előttük az új kút ágasa. Keresztbefektetett gémjén lassan libikázott egymással a fentfelejtett veder és a súly.

Peti megtorpant, mintha valaki vállonragadta volna. De a társa kajánul sügött a fülébe :

— Hát én csak nem hiszek abba a nagy erődbe!

Véres szemét tágranyította a bolond. Nekivetette magát a magtár ajtajának. Testében szétáradt az elálmosodott baromi erő. Tépte, húzta, feszítette a vaspántot.

Csak a harmadik nekirugaszkodásra mozdult meg fészékében a lakat füle. Forgácsokban repült ki a fa.

Aztán megzörrent a földre zuhanó nehéz vaspánt. Szabadon hagyta a zárat, mintha elfáradt volna a hosszú őrizésében.

Peti diadalmasan állt. Az «orosz» elismerően vállonveregette.

— Hát most mán én is aszondom, hogy te vagy a világ legerősebb embere! Még tán a király sincs ilyen erős, Peti... Dehát el is fáradhattál. Menj haza anyádhoz, míg én visszaigazítom ezt a zárat... Ez meg jó lesz útravalónak...

Lapos üvegben pálinka vándorolt át a bolond kezébe. De már az eddigi mennyiség is újra leteperzte homályos eszmélését. Nagyon vágyódott a pihenés után.

Az ember megvárta, míg kitámolygott az udvarról. Ravasz arca

mosolyra húzódott. Halk nyikordulással fordult a készentartott tolvajkulus a védtelen ajtóban.

Garmadába rakott búzászsákokat világított meg a sötétségbe betörő holdfény. Az ember sorba emelte a vállára őket. Urasági zsákok voltak — gyerekjáték volt átvetni őket a kerítésen . . .

Valamelyik szomszéd talán hallotta is a tompa dübbenéseket. De okos ember a jobbik fülére fordul, ha a más portáján sejtí a bajt.

Igy az igazgatóék csak örletéskor vették észre, hogy «biztos» zárjuk faékkal megerősítve őrizte a semmit.

Petire nem gyanakodtak. A fiú ugyan nem ment vissza hozzájuk. Napokig kurjongatva járta a maga bolond táncát. De a kijózanodása után újra sokszor látták.

Mert a fiú elfelejtette az ittas éjtszaka történetét. De nem felejtette el a gyermeket. Ellágyuló szíve egyre odahúzta az igazgatóék kerítéséhez. Órákig elálldogált és nézte a kutat, amely körül olyan vígan lebent a nyáron a kis pirosruha. Mikor a várást elunta, elővette a szájharmónikat. Riasztó hangjával kicsalogatta a kis Annit. Vigyorogva leste a közeledését. Esetlen kézzel kifordította a zsebéből az anyjától elcsent legszebb almát. S mikor a kicsi puha keze hálásan végigsimított a borostás arcán, felkurjantott örömeiben. Szabó Mária.

A ROHANÓNAK.

*Vigyázz, mert egyszer mégis meg kell állnod,
S akkor nem mondhatod: nem akarom.
A sorompót majd lecsapja előtted
Egy rajtad kívül álló hatalom.
És az ajtó, mit magad után könnyen
Bevágtlál egykor, kinyílik magától,
És integetni kezd feléd a mull,
A messzi-távol.
És nőni fog és közeledni fog
Lepergett életed,
S a perceket, mikel már elfeledtél,
Felismered.
Nagyon magad leszesz akkor magaddal
S nem fog rajtad segítni senki más.
Azért vigyázz,
Hogy milyen lesz ez a találkozás.
Hogy ne legyen majd az emlékezel
Égő torony egy romváros felett.*

Kövér Erzsébet.

MI MINDEN VAN EGY VERSBEN?

Ravasz László bevezető beszéde az Áprily és Inczedy-Joksmann estélyen, a Zeneakadémián, 1928 február 9-én.

HA SVÁJCBAN egy hegyfokon vagy szoroson megállunk, 3000 méteren felül s egyszerre elkezd hullani a hó: úgy érezzük magunkat, mintha egy óriási puha hótengerben sülyedtünk volna el. Alattunk 60—80 m mély hóréteg, amely talán gleccserként húzódik lassan lefelé, egy évben 5—6 m utat téve meg, felettünk beláthatatlan magasságig csupa rajzó hóatmoszféra, körülöttünk több kilométer távolságban egyre szitáló, soha meg nem fogyatkozó hóvilág, mintha az örök fagy világának óriási hógaratja járna. Milyen nagy, milyen beláthatatlan ez a hóbirodalom!

Erről a hótömegről figyelmünk egyetlen egy helyre fordul, amely épen a kezünkre esett. Csodálatos, fehér, fagyott arabeszket látunk, amelynek meg van a terve, monumentalitása, bonyodalmas szerkezete, azt mondhatnám, egész rendszere. Mindenik hópohely más-más kép; mennyi változatosság és mégis milyen egység a változatosságban!

Az élet nagy csúcsein így hull szakadatlanul a költészet örök havazása. Vannak benne hegyoldalak, szakadékok, gleccserek, dörgő lavinák — nem érdekelne-e benne a legkisebb egység, a hópohely, az egyetlenegy vers? Engedjük a kezünkre szállni ezt a legkisebb egységet, a verset, a dalt, a lírai költeményt és nézzük meg közlőről. Minden egyes darabnak más a terve, rendszere, monumentalitása, de millió változatban mégis azonos szerkezet. *Nézzük meg, mi minden van egy versben?*

A vers is két világ érintkezéséből támad, mint a hó. A meleg gyermeke: a pára, megfagy a hideg áramlások nagy realitásában és ebből születik a hópohely. A vers is két világ érintkezéséből születik, a hideg külső és a meleg belső világ összeér, ennek a gyermeke. Ezt a két világot még pontosabban így nevezhetjük el: az Én és a Más. A Másban két nagy réteget találunk: egyik a látható, külső világ s akkor az Én saját gondolataival, érzéseivel, lelkeségével együtt belsőnek számít; de a második réteg lehet az Én lelkeségének tartalma, a gondolatok, érzések és akarások világa: ilyenkor ezek fölött lebeg tisztán, fönségesen az Én, a benső, aktív, személyes szellem.

Ha e két világ közül csak egyik van meg, nem születhetik vers. Hiábavaló a legfinomabb húr is, akárhogy húzná a nyirettyű, ha nincs levegő, dal nem támadhat. És hiába volna levegő, ha nincs benne reszkető húr, melódia nem születhetik. A legszebb univerzum sem tud egyetlenegy költeményt teremteni, ha nem rezg a közepén a poétai Én. És a poétai Én üres szoba és sötét börtön volna, ha nincs megtelítve gazdag világtartalommal, olyan Neménnel, amelyben egybeforr világ és lélek, külső és belső világ.

A vers vagy azzal kezdődik, hogy a külső világ belép a lélekbe, a Más hozzá ér az Énhez, vagy pedig úgy, hogy a lélek kicsordul a világba, az Én hozzáér a Máshoz. Vannak poéták, akiknél a külső világ belépése a döntő:

a benyomás, a megérkező vendég a költemény tárgya ; ezek az *impresszionisták*. De vannak olyanok is, akiknél a kiinduló érzés, az útrakelő lélek a fontos, ez tesz valamit a világgal : rányomja a dolgokra a bélyegét, átalakítva és felforgatva mindent ; ezek az *expresszionisták*. Az impresszionista költő receptív, alázatos, tükröző ; az expresszionista költő aktív, kegyetlen, forradalmi és felforgató. Harmadik típus az, amikor a megérkező és a kiinduló találkozik és kézfogójukból támad a költemény. Ezek a klasszikus liraiságú emberek.

Tehát a költemény két világ találkozója, csodálatos megérkezés, még csodálatosabb útrakelés, vagy legcsodálatosabb légyott.

A vers második nagy, döntő eseménye az, hogy a két világ, mint egy kacsalábon forgó tündérpalota, elfordul a szemünk előtt ; helyet cserél, egyik a másikba olvad, vagy átalakul. Az, ami világ volt, lélekké válik, ami lélek volt, világgá lesz. A hangulatból tárgyak lesznek, a tárgyakból hangulatok. Események hirtelen érzésekké vagy gondolatokká válnak. Gondolatok, érzések, benyomások eseményekké, genreképekké, emlékekévé testesülnek. Természetes, hogy ennek az átalakulásnak ezerféle módja lehet. Lejátszódhatnak az egész térben, ilyenkor egyszerű leírás lesz ; maradhat időben, amidőn a jelen multtá hangolódik, a multból és jelenből hirtelen jövőendő csap ki. Lehetséges az, hogy a vers alapja egy éles gondolat, vagy pedig finom, összetett hangulat. Egyik alámerülhet a másikba, az utóbbi kitermelheti az elsőt. Mindenikkel azonban két vonal ér össze, amelyik valahogy szöveget alkot : a szellemnek egy ősi *reflexmozdulata* van benne a versben.

A vers épen ezért mindig meglepetés.

Ez a mívelet akár a szemünk előtt folyik le, akár csak eredményeit látjuk ; akár túl vagyunk rajta, akár csak a kezdetéig jutottunk el : mindenképen mimelése és ismétlése a teremtés nagy művének, amidőn az anyag átlelkesül és az ige testbe öltözik. A vers a teremtés miniatűr képe.

De még ez sem elég. Még az is kell, hogy a versben benne legyenek *én* is, benne légy *te* is. Valamelyikben : vagy a belépőben, vagy az útra indulóban magamra ismerék. Igen, ez én vagyok, ez az én életem, ez az én fájdalمام, ez az én világom. Úgy vagyok benne, mint a tükörben a kép. Egy pillanatra önmagammal találkozom. A két találkozó közül egyik magam vagyok, test szerint, de erről elfelejtkezem ; a másik lényemnek puszta képe, de ez megígész és foglyul ejt. Azért pereg le rólunk annyi vers, mert a mélyéről nem köszönt minket önnön képünk mása.

De a saját magam képe is hamar eltűnik : beolvad egy másik képbe, a költő képébe. Minden versben egy nálunk nagyobb, rejtelmes valakivel találkozunk, aki testvérünk s egyben idegen és mindig új, a költővel. Úrrá lesz felettünk és mi örömmel adjuk meg magunkat neki.

Mindez egy pillanat alatt megtörténik és ismét oda lesz ; a vers akkor igazi, ha egy pillanatnak a gyermeke, de e pillanat alatt az örökkévalóság kék sátora borul fölem, amelyben a lelkem századokat és évezredeket él.

A vízióból egyszerre halk koppanás ébreszt fel, mintha gesztenye hullott volna le a fáról, vagy szírom, amelynek súlya van s rá megcsendülne a föld. Drága eredmény hull ébredő ölünkbe ; egy édes plusz támadt ebben a telerakott és mégis üres világban : a vers. Tíz-husz sorral lett több a világon s mégis benne tovább élt és újra győzött az örök teremtés.

Indiai mythos szerint a világ közepében áll az óriási életfa. Néha egy évben egyszer valami láthatatlan kéz megrázza és hull le róla millió meg millió levél. Akire reáhull az ilyen levél, szemfedővé válik rajta, szeme lecsukódik és eltakarja a halál.

A költészet csodafája ott virul a világ közepén, megrázza e fát a poéta és peregnek le a levelek; akire ráhull a levél, szeme felpattan, csodálatos dolgokat lát és reámosolyog az élet.

Várjunk csendesesen, egy erdélyi poéta és egy erdélyi énekes érkezett és rázzák a magyar költészet csodafáját.

DUNÁBA VIZET ÖNTENEK.

Nekem vadkacsát hoznak néha a vadászok.
Pedig húsz kacsza hápog az udvaromon.
— Adott-e valaha valaki vadkacsát a szegénynek?
Pedig de jó volna asztalon látni a vándor őszi vágycakat!

Nekem bort, pezsgőt adnak, ha valahol vendég vagyok.
Pedig pezsgő nélkül is virágosít a szeretet mámore.
— Adott-e valaki pezsgőt, szeretetet a szegénynek?
Pedig de jó volna fekete álmaikat szeretettel kivirágoztatni!

Nekem nyolcfogásos vacsorával kedveskednek néha.
Pedig én jóllakott ember vagyok. Tudok imádkozni.
— Adott-e valaki nyolcfogásos vacsorát a szegénynek?
Pedig korgó gyomrok ritmusából nőnek a vérvörös énekek!

Engem sokan megnéznék, míg végigvándorlok a világon.
Pedig engem már megsebez a kacér, vagy kíváncsi tekintet.
— Megnézte-e valaki a vándorlegény kalapján a tulipánt?
Pedig de jól esne neki, ha egy lány szeme megakadna rajta!

Ha meghalok, harmincpapos temetést adnak nekem.
Pedig nekem akkor már igazán nem kell komédia.
— Adtak-e valaha harmincpapos temetést a szegénynek?
Pedig egyellen romantikájuk, hogy szépen meghaljanak!

Én csak példa vagyok. Mindég így tettek az emberek.
Mindég így fognak tenni, legyen Lenin, vagy cár az uruk.
Jóknak akarnak látszani, teli kaptárba mézet csurgatnak,
virágos fákra virágot aggatnak, Dunába vizet öntenek.

Mécs László.

A BOTANIKUS RÉVBE ÉR.

AZ ÖREG botanikus a táblának fordult és miséző áhitattal írta az egyszikűek családjait. Bizonytalan keze annyi gyöngédséggel vezette a krétát, hogy betűi már nem is írásnak tűntek, inkább hallatlanul finom pókhálónak, mellyel a pókok céhmestere vonta be a kiállott példák emlékei alatt undorodó falitáblát. Az egyszikűek voltak Mezey tanár úr kedvencei. Ő, aki a virágos növények nagy határozóját szerkesztette, bizonyosan tudta, mért becsülte többre őket gazdagabb, kétszikű testvéreiknél. Talán kevésbé voltak parvenűk s még növényebbül növények, mint azok. Mintha bennük vált volna gyökérré, szárrá és kocsánnyá az a gyöngédség, mely Mezey tanár urat, a debreceni civis-család heted-fiát a botanika felé vonta. Elfeledte a háta mögött handarikázó osztályt, a vegytanterem nyitott ablakán berikkantó tavaszt s az udvaron tornázó fiúk kiáltásait. Csodálatosan megépített szárazon ingó óriás kalászkok és kacér szüzekként élékonyuló virágok himbálóztak előtte. Sajnos, csak a nagy közismert családokat írhatta föl, azokat, amelyek az ötödikésekre tartoznak. A fölírt latin betűket közt roppant rések tátongtak. De Mezey tanár úr képzelete betömte ezeket a réseket. A fehér betűk rácsán át a trópusok kihagyott családjai burjánoztak és susogtak felé. S még amit fölírt is, mekkora világ! A pázsitfélék töméntelen neme: a réti nyúlbausztlól a jóltevő búzáig, a liliomfélék hol mérget izzadó, hol hóvirág ártatlanságot tündöklő, dekadens familiája, a lomposágában is fejedelmi iris s az orchideák Kleopatra-dinasztiája. Mezey tanár úr boldog volt, hogy beszélhetett róluk. Annyi mást kell tanítania egész éven át, vegytant, sőt földrajzot is, ami nem is az ő szakja. Pedig ő öreg ember, akinek már csak a növényei maradtak s akkor él, ha ezekről szólhat. Ahhoz lett volna kedve, hogy elmondja barátságát az egyes virágokkal. Hol tépte az első Salamon-pecsétjét, hol ismerkedett meg a dádkorkával s hogy tanulta megkülönböztetni a nőszőfű négy honi családját. A legszívesebben kivitte volna a fiúkat a hegyekbe, ott magyarázta volna el, melyik növény mi s mik a szokásai, hol szeret, hol pusztul el, bánatos-e vagy huncutkodó, milyen toalett titkai vannak s a pártája miféle kis sávocskája különbözteti meg tévesztésig hasonló ikertestvéreitől. Tavaly ki is vitte őket, de a villanyoson botrányt csaptak s az igazgató betiltotta a természetrajzi kirándulásokat. Ide volt kárhozva a vegytanteremre. De az egyszikűek ide is behozták a természet ünnepét! Mint lelkes papban az ige, úgy szállt föl benne a beszélő meghatottság, midőn az utolsó

családot is leírva, a lármázó osztály felé fordult, hogy magyarázatába kezdjen.

Az osztály, mint egy Delacroix-kép, csupa mozdulat volt. Fönn, a hátsó padokban, ahol azok az ismeretlenek ültek, akik Mezey tanár úr szemüvege mögött csak homályos tömböket jelentettek, s akiknek a nevét sosem tanulta meg, a legfantasztikusabb helyzetekben merevedtek meg a rájuk tévedt tanári szem előtt. Egy kölyök a szomszédjának feszítette a hátát s azon volt, hogy kinyomja a padból. A szorongatott szomszéd az ablakdeszkának vetette a lábát s ereje fogytán kuncogott. Egy másik, korán bajszosodó, hórihorgas fiú, a pad lapjára térdelt, onnét olvasta, mit ír a tanár. Mások léniával párbajoztak. A második padbeli Balkay hátrafordult s mellbe vágta a mögötteülőt. Az észrevette a feléjük forduló tanári pápaszemet s a diák-sunyiság odamerevítette a pad hátához. Balkay győzelemre magyarázta ezt a merevséget s új ütlegekkel tüzelte magát. Az alattomos várakozásba dermedt osztály egész figyelme ráveszett. Mezey tanár úr is őt figyelte. De a pattanásos képű Cveics, hogy a feszültséget megoldja, a táblára írt utolsó szót kezdte hangosan olvasni. Kos-bor, tagolta énekelve, mint aki önmagának diktál. Miféle bor, replikázott egy kamasz. Az osztály egyfele az időközben fölcsudott Balkay tanárra-rökönyült meghökkenésén mulatott, a másik a Cveicsék viccén. A két kacagásszakra két felől gyújtotta ki a lelkeket s egy pillanat alatt az egész osztály a röhögés lángtengerében állt.

Mezey tanár úr, aki most tért vissza a tőzikkék és a dádoskák országából, zavarodottan ütődött ebbe az oktalan jókedvbe. Mint ostoba darazsat, úgy hessegette volna el maga elől. Bosszúsan legyintett s olyasfélét mondott: ugyan ne éretlenkedjenek. Érezte, hogy Balkayt meg kellene intenie, de nem tudta a nevét. Fölhajtotta az osztálykönyv padrend rovatát s ott keresté. A fölhajtott osztálykönyv a másodfokú megrovás árnyékát vetette az osztályra s egy másodperc alatt minden lárma elült. De ugyanekkor új hangok szikráztak a kacagásinger benzínével leöntött kobakokba. Az udvarról a tornatanár boros basszusa recsent szét az egész épületben. Valaki belerondított a menetgyakorlatokba s ő bakaörmesteres pattogással pocskondiázta agyon, el nem hagyhatva a hagyományos «ne fecsegy, ha én beszélek» intelmét, melyet a diákhumor régesrég «ne beszélj, ha én fecsegek»-re csavart. A becsapó patália fölhozta az osztályba az udvart, a tornamozdulatok vidámságát, a szabadjára hagyott izmokat s az előbbi kacagáshullám újra végigzúdult a termen, de most már túlzottan: a fiúk egymásnak dültek, a hátsó padok bömböltek és hörögtek, csakhogy még főlebb korbácsolják a vidámság anarchista viharát.

Mezey tanár úr intett az első pad fehéreképű jelesének, hogy tegye be az ablakot. Érezte, hogy haragosra kell csucsorítania az arcát. Minden erejét összeszedte, hogy bozontos szemöldöke alól, mely olyan volt, mint egy barátságos házikóra boruló roppant házhéj, a lehető legsuj-

több villámokat nyilazza szét. Zömök teste a szigor paródiájává keményedett. Az osztály félénkebbjeiben újra fölködlött az igazgatóraport s a diákinkvizíció vadabb rémsége, de a pszichológusabb elem, mely rég kiszimatolta Mezey tanár urat, tovább folytatta üzelmeit. Mint mocsárból feltörő buborék, hol itt, hol ott pöffent el egy-egy kitörő vihogás-gomoly, egy-egy sületlen közbeszólás.

Jó időbe került, míg Mezey végre megszólalhatott. De már nem imbolygott előtte sem a pázsitfűfélék számtalan neme, sem az amarillisz-félék Dul-leányai. Mikorra levasvillázta a tengert fáradt Poseidon, nem találta a maga fogatát. Egy pillanatra elsötétedett előtte a világ, mint szónokok előtt, amikor úgy érzik, nem tudják folytatni. Végre-
valahára, nagymessziről még nagybányai tanár korából beléütött a mondat, mellyel mint helyettes tanár az egyszikűeket bevezette: «A mocsarak gázlóin áthaladva, ki nem látta a sás közt a zöldelő békalencsét, ezt a csúf, nyálkás, egész alacsonyrendűnek tetsző növényt s nagyvárosok pálmaházaiban ki nem csodálta meg az orchideák káprázatos formáit. Hinnők-e, hogy ez a két növény mégis rokon, ugyanannak a családnak legmagasabbra emelkedett s legmélyebbre züllött tagjai».

Széttekintett az osztályon s látta a tulajdon mondatát, amint a közömbös fejek fölött tovagördül, nekiütődik a szemközti falnak, onnét visszavánszorog hozzá s holtan esik a katedra elé. A fiúk jókedve passzív rezisztenciába vonult s a padok alatt tombolta ki magát. Tűrhetetlen csoszogás verte föl a termet. Ez a legaljasabb diákfegyver, mely az árgusabb tanárokat is csúffá teszi. S mikor látták, hogy Mezey tanár úr mégis csak tovább beszél, már dobogtak is, tollal pöcöggették a tintatartó fedelét, az előttük ülő mögé hasaltak s az orrukat fújták. Mezey tanár úr egy ideig csak magyarázta a család közös stigmáit, de a mondatjai összekuszálódtak, már csak a beszéd kényszere élt benne, a megkezdett magyarázat, amelyet folytatni kell.

— Mi lesz itt? — tört ki végre. — Miféle csirkefogó tempó ez!

Most már igazán bosszankodott. Nem a diákok dühítették föl, a maga tehetetlensége. Eszébe jutott, amit Környei mondott, a fiatal matematika tanár, amikor a diákok fegyelmezetlenségeire panaszkodott. Fegyelmeztettek ezek is, attól függ, ki fegyelmezi őket. De hát mi ő, inkvizítor? S már megint azt érezte, amit a felesége halála óta annyiszor, hogy a világ gonosz, ellenséges matéria, amelybe hiába kiabál, nem értetheti meg magát. Mintha kőfalakkal körülvett síkátorban egyre új falaknak verődne. Fölcsattanó hangja önkéntelen rimázkodásba tompult.

— Nem tudom, miféle diákok maguk. Mi érdeklí magukat, ha ez sem.

Az osztály jobbjai csöndben ültek a szavakból kisiklító emberfájdalom előtt. De valahol hátul megint csak akadt egy arcátlan, aki közbedörmögte: a futball. A nevetésre kitaplózott lelkek talán akaratuk ellenére is lobot fogtak. Mezey tanár úr a szívenrúgott ember fájdalmá-

val és dühével állt az osztály fölött. Megfogta a széket, amennyire erejéből telt, megmarkolta, hogy nekik rohan s üti, akit talál. Úgy állt ott, mint az élő felháborodás. De ebben a szokatlan föllobbanásában öregedő életének minden apró fonákja meghatványozódott. Nagy pápaszeme az orrára csúszott, harcsabajsza komikusan rángott s a cipője sarkát verő, lötyögő nadrágjában siralmasan csuklottak előre reszkető térdei. Semmi sem állíthatta meg a diákok durva röhögését.

Mezey tanár úr egy pillanatig a gyilkosság és gutaütés dilemmájával vívódott. Hirtelen a dobogó elé rúgta a széket s kirohant az osztályból.

II.

A kihalt folyosó térítette magához. A szomszéd negyedik béből a fiatal matematika tanár hangja szikrázott ki, mint frissen pattogatott kukorica a szitából. Mintha üres teremben tartott volna monológot, az osztály elenyészett a hang alatt. Mezeyt halálos szégyen fogta el s nem tudta, mihez kezdjen. A folyosó nagy fali órája háromnegyed egyet mutatott. Ezek a csibészek szétszedik az osztályt. Mit szól az igazgató, hogy magukra hagyta őket. Elfogódva állt meg a tanári szoba ajtajában. Mindegy, be kell mennie a kabátjáért. Szerencséjére csak a szegény Horváth kolléga ült a faragott székekkel körülrakott, hosszú asztal mellett. A fejét a kezébe ejtette s a másik kezét a szívére téve, a szív dobogását figyelte. Ez még nála is nyomorultabb. Gyógyíthatatlan szorongását és halálfélelmét hurcolta a kegyetlen lurkók közé, akik az egészség vidám közönyével készítették a tanszéket a beteg ember fiatal utódjának.

— Én is a te sorsodra jutok — hebegte Mezey tanár úr. — Olyan rosszul lettem, ki kellett jönnöm az óráról.

Horváth szemében valami elégtételféle cikázott fel.

— Utólér ez mindenkit ezen a bitang pályán.

Az utca az öreg vároldali házak fölé terpeszkedő ragyogó kékséggel fogadta. A gömbölyűre mosott utcakövek közül előpelyhező fűszálak, ezek a kis makacs és hiábavaló akaratocskák, meghimbálóztak a levegő egészséges mozgásában. Az iskolakert egyetlen fügebokra, melyet Mezey tanár úr ambíciója kísérletezett elő a gótikus épület tövéen, vidáman nyujtotta ujjas leveleit, mint egy egész tenyerével jelentkező diák. Mezey tanár úr öreg bőre odaadta magát a szellőnek nem nevezhető levegőmozgás finom ujjainak, oda a fény ajkának, mely csak olyan csókokat pötyöget az öreg emberre, mint a fiatalra. De belül nagy sötétség szorongatta. Mintha a világ végire ért volna s lábai ott lógnának a nagy óceán sziklapartján. A fiatalkorára gondolt, mikor még Nagybányán tanárkodott. A feleségével két hold szállót kapott. Ott nyúlt el a Morgó oldalán. Az alma kilenc változata versenyzett benne, pármeknek, kormosok, valamennyi nemes faj. A szőlőt egy-két év alatt valóságos szőlőiskolává tarkította, a kis botanikus kertjéből, mely a hegyoldal

egyetlen szelíd gesztenyéje alól szökött a város felé mutató terraszra, nem fogyott ki a virág. Úgy élhetett volna itt, mint Fazekas Mihály, az ő híres földije, az első Fűvészkönyv írója, megírtözva a világi dölyf hagymázától, kertésszé szelidülve. De orrára csöppent a professzor-álmok méze s ő szaladt utána egyenesen Pestre, idecibálta az asszonyát, a született vidéki asszonykát s otthagyta a csöndet, a kedves embereit, a patriárka öregséget. Szegény boldogult felesége sosem szokott meg idefönn s ő is csak a János-kórházi vámon túl érezte otthon magát. Nem neki való a város. S öregségükre jött a nagy háború. Szegény Erzsikének jobb is, hogy belefáradt s egy örökkévalóságra való nyoszolyát keresett magának a Farkasrét gyönyörű hálózásában. Nincs azóta itt semmi a rendjén. Még a lelkében volt a nagybányai fiúk leesett álla, tüszenteni sem mertek, ha ő magyarázott. S micsoda ünnepnap volt, ha a kis kertjébe ötös, hatos csoportokban kijöhettek. Még a haszontalan Grodescu is, akiből azóta oláh főispán lett, még az is milyen megilletődötten állt a növények alá ültetett jelzőfácskák elé, melyekre a génusz és a familia volt fölróva, gondos redisz betűkkel. S még a budai fiúknak is milyen öröm volt eleinte, ha kivitte őket a Pilisbe vagy a Kakukk-hegy virágos lejtőire. Hónapszám kunyeráltak a lurkók egy új kirándulást. De a háború óta mindennek vége. Az Isten tudja, milyen fiatalok ezek. Csak a sportra van eszük, futnak, rúgnak, vívnek, de melyiknek van herbárium, melyik jön ki óra előtt a nyálkás avarok alól kihajló első kökörcsinnel, megkérdezni, tanár úr, milyen virág ez?

S ha legalább a családjában volna öröme. Volna egy kuckó, ahova a szeretet nosztalgijával kívánczozhatna vissza. Minél közelebb ért a nagy szénatéri bérházhoz, annál jobban elsúlyosodtak a léptei. Ahogy egy nyirkos, kengőzös barlangba vonakodva lépünk, ő is halogatta a hazaérkezést. Megnézte az Apolló-mozi plakátjait, föltekintett a régi János-kórház ablakába, ahonnét egy szegény vérbeteg mutogatta sebes kezét s hogy még mindig ne kelljen a maguk kapuján befordulnia, végigsétált a sportpálya előtti kofabódék során, megcsodálta a fényes-barna, kígyürkésedett cipókat, a hatalmas medencében ugráló halakat s a zöldséges kofák tarka-barka pultjait. Vett néhány csomó piros, hónaposretket s az unokájának egy tábla szerencsi csokoládét.

Az unokája volt az egyetlen fénysávočka az életében. A fia meg a menyé tudja Isten mifélek. A háború kavarta meg őket. Fiatal házasok voltak, hogy a fiát kivonszolták az újonnan alapított családból. Egyenesen Szibériába vonszolták, ahonnét hét évig nem volt visszatérés. Az asszony a hét évet elviselte. Sárgult, a fejét fájlalta, a gyereket verte, de elviselte. Hanem amikor az ura hazajött, kellett neki valaki, akin a hét évi tisztességet megbosszulja. Szegény ember, alighogy bedugták valami állásba, már megindult a noszogatás, a pénzhajsza, a szekatura, a veszekedés. Sose ismerték ők ezt, másfajta volt az ő örege. Szegény fia hogy kikeseredett mindemből. Heteket eljárnak egymás mellett és nem szólnak. Pedig semmi nagy bajuk. Egészségesek, kenyerük is van, a

világ is egyre szebb. Mindenki megtalálhatná, ami fontos. De ez valami újfajta élet. Igényeket teremt s az igények kiszopják a férfiak csontjaiból a velőt s az asszonyok szívéből a kiméletet. Mi lesz abból a kislányból is? Olyan, mint az amarillisz, fehér, hajlékony és tüzes. A multkor figyelmeztette a menyit: nézd, egész, mint nagyanyja. Hogy fölförmedt a szívtelen! Apus mindenkit a nagymamához hasonlít. Persze, a menyé csak az ő öreg szétment, májbeteg Erzsikéjét ismerte, de milyen volt az lánykorában. Talán egy kicsit rusztikusabb, mint Gizi, de mégis csak olyan. Gizit már megpörkölte Budapest. Az apja fölfordulhat, de neki bérletjegy kell a jégre, ruha a multságokra s nyáron fürdőhelyre kell mennie, mert a házi orvosukba belebeszéli a tüdőcsúcshurutot. De az anyja hibája. A szívét kellene nevelni, szeretetre tanítani. S mielőtt az előszoba kulcsát a zárba tölta volna, megtapogatta a kabátja zsebében a csokoládét s arra gondolt, vajjon csak ránevet az unokája, vagy a nyakába is veti a karját, vagy föl is kapaszkodik a szőrfölverté, öreg képihez, melynek idő kimosta hepehupái fölött nem nagy öröm lehet az ő lány-ajkának csókkal átfutnia.

A lehető legnesztelenebbül sompolygott az előszobába. A cseléd-szobát alakították át neki. Ott babrálta a régi jegyzeteit, kedves, öreg könyveit s csak ebédre lábatlankodott be a családja közé. Most kettős óvatossággal somfordált a maga kis zugában. Már reggel észrevette, hogy a fiatalok közt kitört a háború, a legszívesebben le is mondott volna az ebédjiről, csak ne kelljen a morc arcukat látnia. De az ebédlőből szenvedélyes hangok csaptak ki, elkeseredett vita szögezte állóhelyébe.

— Nyúzzatok meg, kiáltotta a fia. Ugyis csak az van hátra.

— Még te panaszkodsz, rikácsolta az asszony. Minden kollégának van mellékese, pont neked nincs. A családját sem tudja eltartani. Mit nősül meg az ilyen. Azt a vén, akadémikus apját kell a házamban túrnöm, csakhogy betevő falatunk legyen. Egy lépést se tehetek tőle, hogy meg ne botránkozzon.

Az öreg botanikus olyasmit érzett, mintha valaki megigazitotta volna a szívébe szúrt kést, csakhogy biztosabban megálljon benne. Már nem is volt felháborodva. Ahogy a jégeső csak eleinte üt, később már csak zuhog, ő sem érezte a szavak élet, csak tompa, lábáról leverő súlyos-ságot. Visszasompolygott a folyosóra, behuzta kívülről az ajtót s halkán becsöngetett.

A fia nyitott ajtót. Elfeledtem kulcsot vinni, mentegetőzte halkán, s belenézett a fia tompa szürke szemébe. Ösztövé, feszes és fáradt ember volt. Milyen másképp nézett ő ki ennyi idős korában. De nem is ment át ennyi minden. Szerette volna megcirógatni a szemével, egy emberi szót hajítani a lelkébe, hogy megkönnyebbüljön. De a fia elfordult, bosszantották az apja részvételt rajtafeledkező szemei.

Néhány perc múlva Gizi is beállított. Táskája szíjába két szál nárciszt fűzött s két szemében még ott volt a kötődés, mellyel a kis jogászt, aki hazakisérte, agyoncsipkedte. Nagy, szeles mondókába kez-

dett, de a düh és fájdalom szántotta arcok megállították. Behozták a levest. Rizses leves volt, Mezey tanár úr kedvence, de úgy szürcsölte, mint a borsozott epét. Egyszer-egyszer fölvetette a szemét. A menyé gonosz, harapós arccal ült és nem evett. A fia tompán nézte a kanál föl-lejárását s nem tudta, hogy a kanalat ő használja. A kis tizenöt éves kacagás tudomásul vette a helyzetet, mint a dolgok természetét szokás s derülten jártatta a szemét az asztalon, melynek ezüstjére és porcellánjára fényes filléreket vetett az április aranyával átluggatott madeira függöny.

— Lemegek a Majorba, mondta Gizi, míg a darástészta utolsó szárait is föl villázta a tányérjáról. De az asszony dühösen csattant föl.

— Nem mégy. Apád úgyis azt mondja, hogy miattam züllesz el. Vedd tudomásul, nem mehetsz ki többet egyedül.

Mezey tanár úr az ablakra nézett. A függöny mögött a Kis-Sváb-hegy kopasz feje tolakodott a sportpálya fölé boruló égre. S hirtelen vad menekülési ösztön fogta el. Ki, ki a hegyekbe, ahol növények pótolják az emberiességet s a szelek szegődnek a szegény Lear mellé Cordéliául. Kiragadni ezt a nyomorult leányt is, hogy nagyot szívhasson a világból s ne ez a dühből és keserűségből összeállt atmoszféra nyomja a dohos ebédlő sötét diványára. Már nem törődött a menyé rosszaló szemével, kimondta :

— Elviszem én a Gizit. Ilyen szépszombat délután mégse üljön otthon. Az asszony gúnyosan vetette oda :

— Ha a Gizinek kedve van.

Gizi ránézett a vizeskancsóra, mely az egész eget odagyújtotta fényes potrohára s két rossz közül a kisebbiket választotta. Inkább elmegy a nagypapával, legalább megdolgozza egy kicsit. Egy krémköpenyt szeretne a nyárra s azt csak a nagypapa zsebpénzéből lehet előteremteni. Erre egy délutánt úgyis rá kell szánni, mért ne a mait, amikor otthon kell ülnie.

III.

Amikor leértek az utcára, Mezey tanár úr, mint aki süllyedő hajóról menekült meg, boldogan föl kacagott. Tudod mit, fölülünk egy nyolcvanegyesre és neki a hegyeknek. Estig haza sem jövünk. S hogy az unokáját is a tervéhez békítse, kihúzta zsebéből a csokoládét s oda nyomta neki.

Gizi el volt tökéelve, hogy ezt a délutánt kisinyli a nagypapa mellett s olyan kedves lesz, amilyen csak lehet. A csokoládét leereszkedő mosollyal fogadta. Ő ugyan a rumos meggyel töltött bonbont szerette, aminek egy pengő tízdekája, de időtöltésül a szerencsi is jó. Vidáman ugrott föl a kocsiba, ruganyosan lépdelt végig a tömött padok közt s a nagypapa boldogan látta a fejeket mögójük fordulni. Még a kalauz is mosolyogva kérte a jegyet s egy gyászruhás asszony, aki szembeült velük, könnybe-lábadt szemmel nézte az unokájával kiránduló nagypapa idillumát.

A legtöbben csak a János kórházig mentek. A beteglátogatók hosszú sora rajzott ki a duplakocsis villanyosból. Egyesek szatyrokkal, mások a hónuk alá dugott kis csomagokkal siettek a nagy vörös épület felé, ahol kétezer beteg lesi ilyenkor, jön-e látogatója. Gizi láthatólag jól érezte magát a megürült villanyosban. Előszedte a csokoládét, kibontotta, egy apró táblácskát erőszakolt a nagyapja szájába s a többit maga szopogatta. A kocsi túlsó felén egy ragláncabátos legényke ült. Pesties hanyagsággal vágódott a pad sarkába. Gizi a nagyapja vállán át oda-oda nézett s elégedetten állapította meg, hogy a fiú lassan-lassan kiegyenesedik s a negyedik-ötödik odapillantásnál már egész kis kakaságát kipeckesítette.

Mezey tanár úr, mint egy öreg gavallér, elfogultan keresett beszéd-tárgyat. Emlékezett a fiatalkorából, mily utálatos, ha az öregek a fiatalokra erőltetik a maguk kis érdeklődését. Olyasmit akart mondani, ami nem botanika. A virányosi villák alatt szaladtak el. A virágzó gyümölcsfák közül apró tornyocskák hunyorogtak elő, díszecskék, amilyenekkel a házépítő beamterlelkek növelik a maguk kis önérzetét.

— Itt akartunk mi is telket venni, magyarázta az unokájának, de nem tudtuk idejekorán eladni a nagybányai szöllőt. Akkor épült ez a telep. Potompénzből szerezhattünk volna házat. Milyen más lenne itt kinnlakni.

Sietne a mama itt lakni, gondolta a kis strici-lány, hisz a Szénateret is gyűlöli. De nem akarta a nagypapát megbántani s csak ennyit mondott: Ilyenkor szép, de télen hogy járnék be az iskolába.

— A tél egy-két hónap. Novemberben még gyönyörű itt minden s február végén már megint mocorognak a rügyek. Mindig sajnálni fogom, hogy nem voltam ügyesebb. Legalább néhány gyümölcsfám volna, amit gondolhatnék.

A villanyos, mielőtt nekiszaladt volna a zugligeti kapaszkodónak, egy darabon minden fiatalságát kibocsátotta. A vezető alig gyalogozó bajszerű legény, nagyokat csöngetett a győzelmes áprilisba. A kalauz sietett lecsöngetni az utastalan feltételes megállót s a ficsúr belemosolyodott a Gizi szemébe. Gizi a nagypapa vállán át visszaadta a mosolyt, hisz nem kellett tartania, hogy megszólítja. Az öreg botanikus merengve nézte közeledő birodalmát.

— Innen is megismerem, melyik gyümölcsfa, micsoda. Csak az alma igazán fehér, a barack rózsásan árnyalt, a szilva zöldeskésen fanyalog.

Befutottak a zugligeti végállomás kedves katlanába. Mezey tanár úr hamarosan letért az útról s meredek vízmosásokon kapaszkodott fölfelé. A maga világában volt s fejedelemmé kevélyedett. A zöldelő fák most borultak erdővé. A bükkfák frissen kibomlott levelén még rajta a levélrügy ragacsossága s a nyugtalan lombú tölgyeken át nagy fehér csokrétaként tűnt át egy-egy vadkörtefa. Minden fát, minden bokrot, minden gyomocskát ismert, mint jó brigádparancsnok a katonáit. S hogy

végignézett rajtuk, anélkül, hogy a nevüket elsorolta volna, anélkül, hogy az alakjukat külön szemügyre vette volna, tudta, hogy ismerősök közt van, vele egyszívverésű társaságban.

Gizi elkérte a botját, előreszökölt, bolond jókedvében meg-megcsúszott s hogy a vízmosást keresztező szerpentinre ki-ki kapaszkodott, a bot kampós felét nyújtotta a nagyapjának, hogy majd ő felhúzza. S közben akkorát kacagott, hogy a tavaszi pletykákat sutyorgó fák is fölfüleltek. Az öreget nekividámitotta a mellette hancurozó kis virág, akit mintha a nagy vadkörtefáról kapott volna el, s kavarna előtte az ápriliségi szél. Kihalványult belőle a fiúk állati vihogása s a menyé gonoszul becsukódott arca. Mint hal, akit visszatettek vízbe, visszaocsúdott a jó emberek örök ifjúságára.

Vasrácsos villák közelébe értek. A kertből kutya ugatott elő s a legelevenebb kékszínüket öltött, árnyékon nőtt csengetyűkék kukkantak ki a ciradás juharfák alól. A boglárkák tízféle nemét sárgáló rétre értek. Hetyke Adoniszok közt kigyószemű Veronikák rosszalkodtak. Mezey tanár úr megállt és visszanézett. Lent kinyílt a láthatár. Buda egy darabja villant a szemébe. A vár, mint egyetlen sok részből összetoldott cifra épület állt a sötét Vérmező felett s tornyai megszikrázták a napot. Közvetlen alóluk a Zugliget, Budának ez a fákkal kibélelt sutja dorombolta föl édes meghittségét. Amott a gesztenyesorban egy raglankabátos fiatalember kapaszkodott utánuk, fődetlen fővel, a kezében sétapálca. Bizonyosan valami egyetemi hallgató.

Áthaladtak a Disznófő udvarán. Néhány városi kiránduló s egy bokor budakeszi legény sörözgetett a zöld asztalok körül, melyek mintha csak vörhenyt álltak volna ki, nagy pikkelyekben hámlották festéküket. Az udvar mélyéből vidám csobogás hallatszott. A nevezetes disznó bukta a vizet.

Gizi szinte kacéran fürge volt. Hogy a nagyapja kedvébe járjon, virágokat tépett s mindeniknek megkérdezte a nevét. Mezey tanár úr mindent megbocsátott, még azt is, hogy semmit sem tudott. A boglárkát sem ismerte és somnak nézte a galagonyát. Mit tud az ilyen városi gyerek. De majd rákapatja ő. Még sosem volt ilyen eleven. Ugrál, dalol, egy fiatal hárs áll az útfelen, az ágai közé kapaszkodik s ingerkedőn lóbálja a lábát. Csak egyszer jöjjön meg a kedve hozzá. Milyen öröm lesz, minden héten együtt jönnek ki. Ő rakja rendbe a kislány herbáriumát s a virágok alá, amit a kicsike összehord, ő kanyarítja oda a misztikus latin szavakat. Ki akarta használni ezt a nagy összemelegedést s megeredt szívéből hirtelen szavak pötyögtek, mint langyos tavaszi zápor.

— Hát nem szebb ez mindennél. Milliókat költötök, hogy eljárhatok olyan helyekre, ahol egymást pukkanasztjátok s egy villanyos jegy árán a paradicsomban vagytok.

Gizi, ki néhány lépéssel az öreg előtt ment, visszafordult. Mezey tanár úr megállt, hogy egy elsőt jelentkező fűdőfüvet tépjen az unokája

kis csokrába, s lehajolva is tovább beszélt. A leány, halk sztkkató kacagást hallatott s a hirtelen fölemelkedő öreg mintha valami beszédet kísérő jelet látott volna arcáról lehalványodni. Szóltál valamit? — kérdezte. Dehogy, nyugtatta meg a lány.

Már a normafa barátságos gypét tiporták. Mezey tanár úr is hozzáidomult az unokája szökdeléséhez. Beszélt neki a hajdani színészkről, akik idejártak s lelkesedve mutatta az apácák kertje felé hajló lejtőt s mögötte Isten céhmunkába készült tájképremejkjét. Leterítette a tavaszi kabátját s kiült a lejt párkányára. Ő egész a szélére, Gizi valamivel hátrább s a gyűjtött virágokat kötötte füvel csokorba. Csak a vállalk érték össze s Mezey tanár úr szívét végleg föloldotta a völgyből fölkapaszkodó fák ifjú rohama s háta mögött a virágokat kötözgető unoka, amint bele-belepetyeg a szavába.

Beszélt mindenről: a gyerekkoráról, az édesanyjáról, aki a virágok szeretetére rákapatta. Hat húsos fejű fia közül, ez a hetedik ütött rá s ketten kertészkedtek a mákvirágokat himbáló konyhakert elkerített zugában. Beszélt az egyetemi éveiről, olaszországi tanulmányújáról, sétáiról a gyönyörű Borghese-kertben s a szicíliai eukaliptusz erdőkről. Már Nagybányánál tartott, az ő régi, kedves szöllőjénél, mely a nagy piktör vásznára is rákerült, amikor észrevette, hogy a Gizi válla elmozdult tőle. Visszafordult, hogy megkeresse a vállait melengető, beszédoldó puhaságot. De visszaforduló szeme valami zavaróban akadt meg. Alig húsz lépésnyire tőle egy fa villája közül szemtelen képű suhanc gesztikulált. A fa alatt egy szürke raglán hevert, ugyanaz, amelyik a Disznófőnél is nyomukban volt. A fiú észrevette az ő mozdulatát s ágáló kezei megakadtak. Mezey tanár úr befejezte a fejével megkezdett ívet és ijedten tapadt az unokájára, aki kacagva állt az arcára csipkét verő lomb alatt s mindkét kezével szikratávirózott. Mezey tanár úr visszakapta a fejét s belenézett a hirtelen elszürkülő Zngligetbe. A fák, amelyek előbb mintha győzelmes ifjúsággal rohantak volna fölfelé, most megfordultak s mint a moszkvai visszavonulás foszlányai kotródtak lefelé. Mint akiből hirtelen kicsapolták a vért, elbágyadt s szemei előtt makacs legyek ugáltak, akkorák, mint egy-egy szarvasbogár. Nem lázadt föl, de mintha a koporsójában ülne. S még ő hitte, hogy neki szól ez a pajtáskodás. Ő hitte, hogy valaki az ő szíve kopott gyufaskatulyáján dörzsöli emberre magát. Láta a jámbor nagyapót, akinek becsapott feje fölött egymásnak int két szemtelen fiatal. És nekik van igazuk, mert ő öreg, öreg, elkopott mihaszna.

Kettétört egy kezeügyébe eső száraz gallyat s nagy hűmmögések közt fölállt. Kifujta az orrát, téblábot, épen csak rásandított az unokájára s szomorún vetette oda: Vigyázz a kabátomra, hozok néhány sósperacet. A lány kíváncsin nézett körül, de sehol sem látott peracet. Vissza akarta hívni a nagyapját, ki tudja, mit látott. De meggondolta, hadd menjen. Végignyúlt a nagypapa kabátján, lehúzta a hatalmas szomorúfűz egy lehajló ágát s a hosszú, keskeny leveleken át csillogó

szemmel bámulta a fiút. Az lekászált a fáról s úgy vetette maga alá a raglánját, hogy öt-hat lépéssel megint közelebb került Gizihez. A lány a lábait a levegőbe emelte s bolondos motollajátékba kezdett a szürke-harisnyába bujtatott két kis remekművel.

IV.

Mezey tanár úr neki vágott az erdőnek. A Jánoshegyre vivő úton túl hirtelen kinéptelenedett a fák alja. A szombat délután kirándulói rátapadtak a nagy emberjárta helyekre s még a bokrok alól is egymást figyelték. Gimnazistalányok és egyetemi hallgatók kerülgették egymást, hogy egy délutánnyi szemmel való kötődés emlékeit vihessék haza s a hivataloskák kövér feleségei a vidéki rokonoktól kapott füstölt kolbászt majszolva kritizálták a zsidólányok festett száját és üléshez elégtelen szoknyácskáit. De alig száz lépésnyire ettől a természetbe telepített társadalomtól, már csak néhány szaggatott kiáltás törte az erdő hirtelen kialakult csöndjét.

Mezey tanár úr ment, ment s csak arra lett figyelmes, hogy megfehéredett körülötte az erdő. Az ő kedves gyertyánosa volt, alig néhány holdnyi terület, de az egyetlen gyertyános folt a budai hegyekben. Sziget, mely visszahozta belé nagybányai emlékeit, barangolásait a Rozsály oldalán s a legerdőbb erdő hangulatát. Hófehér páncélú törzsek emelték maguk fölé a levelek távoli mennyezetét. A fák közé szorult csönd a legapróbb nesznek is reliefet adott s a fentről zizegő haraszt s egy-egy letört gally recsenése eseményévé vált az egész erdőrésznek. Mezey tanár urat az ó keresztény bazilikák, a római Pál templom magasztosságára emlékeztette máskor ez a kis liget. De most mint egyetlen nagy fehér folt hullott a lelkébe. Nem tudott kiterjedni ebben a fehérségben. Mintha nagy, vakító díszletek alatt suhant volna el s ezek a díszletek csak arra volnának jók, hogy benne is kihozzák törött élete szürke árnyék voltát.

Utkereszthez ért. Fedett menhelyféle előtt a turistatársaság táblái mutatták az utat s hogy hova mennyi idő alatt ér el. Mária Makk ötven perc, olvasta az egyik táblán, Farkasrét egy óra tíz perc, olvasta a másikon. Farkasrét, gondolta s fölnezzett egy tölgyre, melynek kicsipkézett levelei közé kaptárforma fészket ültetett az emberi gondosság. A szomszéd fa koronáját fagyöngy kezdte ki s a mogyoróbokrok közt valahol már nyílt az első epervirág. Farkasrét, olvasta az öreg botanikus s mintha távoli harang kondult volna meg. Elmaradt mögötte az iskola, a fia nyomorult családja s a kacér kis unoka. Nekivágott a lejtnek s ment nyugodtan s biztosan, mint aki ügyis odaér, ahol várnak rája.

Lassan megritkult körülötte az erdő. A farkasréti lejtő kacska-ringós, bevájt útjain böccöllézett. A virágok teméntelensége rajzott a déli nap alá nyúló lankára. A jövevény pillangósok csaknem teljes számban ott tolongtak: sárga koronilla és piros bükköny keveredtek. Egy

kösvény fölött, lenge indhintán vadborsó himbálózott. A keresztsek és ernyősök paraszt nemeiből egy-egy kényeskedő virág ütötte ki fejét. Itt a gólyaorr piros kelyhe tüzelt; nem gyanította még milyen groteszk figurává torzítja közeledő anyasága. Amott a mécsvirág fehéredett elő a galagonya alól. Egy-egy emberlakta zug mellett gyümölcsfák álltak talpig virágban s lompos farkú kutyák merészkedtek elő a kidőlt kapuk mögül. Egy dombon apró vityilló állt, néhány darab termésköböl és lécből összerótt épület. De már laktak benne s egy hajlongó asszony kapálgatott a földön, melyről még csak ő tudta, mit rejt magában. Madarak repültek át az út fölött s egy nyugtalan fecske majd beleverte a fejét Mezey tanár úr bütykös cipője orrába.

S szegény tanár úr, mintha túl lett volna az életen, úgy haladt át a rokokóföldnek ezen a Watteau-álmán. A szomorúság átítatta őt, szétomlott benne, úgyhogy minden kis porcikájának jutott. Elvesztek számára a részletek: virágok és madarak ezer neme s az ég fölhömpölyödött angyalkái. Távoli napos kert volt a világ, mely lelke mély, kertkútjába alig vetett egy csillanásnyi fényt.

Hátulról került a temetőbe. Egyszerre csak ott botorkált a gyalult kereszték közt. Egy frissenhányt sír idétlen tavaszellenes tüntetésként hordta zörgő levéllel száradt koszorúit. Amott egy sír földjébe ásott cserép székfű haragoskodott. Egy agyongondozott, nyesett fűvű sír kőkeresztjén üveggel védett ovális kép őrizte a kislány arcát, aki közel tíz éve szállt a sír rögei alá. Az egész temetőn, mint langyos aranytajték csapott át az utolsó jókedvét kiadó nap.

Ott állt az asszony sírja mellett. Ősz óta nem volt künn s a télvíz megint nagy kárt tett a sírban. Hegy felőli oldala besüppedt: egy nap, mint vérbajos ember orra az orrüregben, az egész sírhányás eltűnik kimosott gödrében. A keresztet már átjárta az idő, de még nem korhadzott. Még olvasható volt a felírás, csak az évszám utolsó betűje kopott le. Annyi erővel lehet ötvenkettő, mint ötvenhárom. A sírkő árát is elvitte a család. Kellett a fiának a segítség. De megvan az Erzsike így is.

Egy darabvást nézte a máló halmot, némán és tompán, a visszahozhatatlan mult nosztalgiájával. Aztán hirtelen fáradságot érzett, visszahúzódott a közeli fasorba, ott van egy támlátlan pad, arról a sírig látni. Két tenyerét szétvetett térdeire támasztotta, a dereka előre görbedt, bozontos feje a mellére esett. Az ég, mint színházi alkonyatok elején, percek alatt lett árnyalatokkal sötétebb. Nem sóhajtott és nem könnyezett. Merőn nézett az utolsó ablakra, melyen át az ő régi életébe visszalátni. Itt van a gyógyíthatatlan öregség. Minden szál elszakadt. A beszédnek nincs értelme, a hallásnak nincs öröme. S már tudta, hogy a növények sem kellenek neki, legalább is azok a növények, amik ma virítanak. A közöny óceánja alatt ült, a magány bűvárharangjában. Az az élet, amit fölülről, a multból kap s nemsokára az is elszakad. Szegény Erzsike, gondolta s egy élet tódult föl a sírra tapadt szemei mögé.

A nap beleesett a tulajdon véréből hullatott pocsolóába. A bizarr gyertyájú gesztenyék fölsóhajtottak s a távolabbi sirok összebújtak, hogy egymás közelében legyenek a beálló estében. A faszorra ereszkedő lila ködön át szatyros asszonyok húzódtak haza felé, makacs gyászolók, akik meg akarták unni a halottjaikat, hogy megint élhessenek. Mezey tanár úr utánuk nézett. Hallotta a város felé vágató villanyosok csőrömpölését. Haza kellene menni gondolta. Az agy ki is adta a parancsot, de az elernyedti inak vissza feleltek. A kivetett roncsnak nem volt több keresni valója a tengeren.

Lelkes László.

AZ IDŐ.

*S az Isten úgy akarta, hogy legyen,
legyen valami, ami sohasem változó:
örök jelzők az örök Teremtésben,
számlaptalan teremtésmutató —
örök őrtálló, óriás szobor,
roppant árnyékát keresztülfejtető az egész világtéren.*

*S ott állott a Végtelenség-tenger közepén,
egymástól elfordult, kettős kőarcával —
egyformán nézve a Múltba és Jövőbe.*

*A távolba tekintő szemek egybefogták a két messzeséget.
S nem volt többé Kezdet és Vég,
csak örök hullámzó körbenforgás,
helycsere, formaváltozás.*

*Mikor a Végtelenség tengerében elmerült kőszobor talapzatánál:
minduntalan egymásba csapdos
a Múlt és Jövő hullámverése.*

*S örökkévalóság óta állva ott,
sohasem suhant közönyös, barna kőarcára
árnyéka a Múltnak.*

*Mert nem látott soha semmi mást:
csak folyton vajudó Teremtésben kavargó körbenforgást.
S nem emlékezett semmire sem.*

— *S az Isten az örök alkotás érdekében szükségesnek találta,
hogy a nagy dolgok felett : a Végtelenség közönye lebegjen.*

Fuimus.

A LÉPCSO.

AZ ORVOSPROFESSZOR mélyen aludt. Álmában sötét utcán ment egyik barátjával, aki egy kapu előtt hirtelen megállott.

— Ide bemegyünk — mondotta.

Befordultak a kapun. Barátja aztán egyszerre eltűnt valamilyen ajtó mögött. Magára maradt.

Egy ideig várt és hallgatódzott. Idegenszerű lett a csend. Elindult a folyosón. Ment előre. Mintha valakit keresne, de nem tudta, kit. Ugy rémlett neki, hogy a fel nem tett kérdésre valahonnan egy hang felel:

— A harmadik emeleten van . . .

Ment tovább. Váratlanul egy lépcső elé ért. Ez vitt a harmadik emeletre.

A lépcső tágas, homályos helyiség közepéből indult felfelé. Különös, szinte a végtelenbe nyuló vas csigalépcső volt. Minden támaszték nélkül meredt fel a magasba. Nem lehetett látni, hova vezet, hol végződik. Fenn elnyelte, magába temette a homály.

A professzor rémülettel nézte ezt a soha nem látott, mégis ismerősnek tűnő alkotmányt.

— A lépcső . . .

Szíve szabálytalanul kezdett kalapálni. Mintha rémületén keresztül derengene az a tudat, hogy csak álmodik, hogy megint itt van a sokszovisszatérő borzalmas álm, amelyből hideg verejtékkal borítva szokott feljedin.

. . . A professzornak szívbaja van. Megállapította a tünetekből. Egyik híres kollégája is megmondta neki. Olyan őszinteséggel, ahogyan orvosok beszélgetnek egymás között valamelyik betegükről. Mintha konziliumot tartottak volna ketten egy harmadik személy felett, úgy dobálta az orvosi műszavakat.

Kímélnie kell magát, ezt ajánlotta neki. De most nem lehet. Még nem. Híres ember, rendelőszobáját valósággal ostromolják, egymást taszigálva hordják hozzá a pénzt. Most még nem lehet ennek a pénzfolyamnak zsilipjeit elzárni.

Családja nincs, de ott van özvegy édesanyja meg a testvérei. Jönnek tőlük a pénzkérő levelek: Te adhatsz, neked van, te könnyen keresed!

Zihálva, fáradtan, a kimerültség verejtékével az arcán dolgozik egész nap. Sokszor késő éjtszakáig. Egyik cigarettáról a másikra gyujt, azzal ostorozza szívét, amely közben ki-kihagy egy taktust, mintha már unná a munkáját.

Nehéz napok után kimerülten dől az ágyba. Kábult, mély álomba süllyed. Ilyenkor azután meg-megjelenik álmában egy lépcső. És ő érthetetlen kényszerben vonszolja magát felfelé ezen a lépcsőn elakadó lélekzettel, lázasan dolgozó szívvel. És nincs tenyérnyi ablak, melyen át friss levegő áradna be hozzá; nincs megállás, nincs pihenő.

Egész élete nem volt egyéb, mint meredek lépcsők járása. Ennyi volt. Diákkorában éjjel tanult, nappal házakhoz járt tanítani, Sietve rőtta a lépcsőket, elfuló lélekzettel nyitott be jómódú, lusta tanítványaihoz.

Mindig felfelé tört, a szegénység meg húzta visszafelé. Mint valami lerázhatatlan terhet, cipelte a szegénységet.

Az emberek rosszak voltak hozzá. Utjába állottak. Belekapaszkodtak, visszatartották, elcsüggesztették. Ő pedig csak tépte magát előre.

Olthatatlan vágyak laktak benne. Akármit ért is el, sohasem volt megelégedve, az eredményekből újabb célok nőttek ki. Nem tudott megelégedetten, megállapodva visszatekinteni.

Mintha arra lett volna teremtve, hogy egész életében fárasztó lépcsőket járjon, amelyek nem vezetnek be nyugodt, meleg szobákba, nem végződnek csendes otthonokban, hanem csak nyúlnak felfelé, fel a sötét végtelenségbe.

Kora reggeltől késő estig dolgozott, törte magát s utána a fáradt álomban megjelent előtte a lépcső, mint valami üldöző rém, mindig más alakban, mindig új gyötrelmet hozva.

Almaiban ezt a lépcsőt járta szédülő fejjel, szívdobogva. Irtózott tőle, de azért csak ment rajta felfelé borzadva, engedelmesen, mint a halálraitélt a vérpadra.

Néha gyönyörű széles márványlépcsőn indult s csak mikor már szédítő magasságban volt, vette észre, hogy szétporlad lába alatt a kemény márvány, düledező romokon jár és keze kétségbeesetten kapkod az ingadozó korlát után.

Máskor leégett ház üszkös gerendái között vezetett a lépcső. Minden recsegve-ropogva omlott össze alatta. És ő halálverítékezve ment feljebb, egyre feljebb és nem tudott megfelelni a kínzó kérdésre: mit keres, hova megy?

Valamelyik betegéhez hívták álmában. Súlyos az eset, sietni kell. A lépcső hajladoxni kezd alatta. De nem fordulhat vissza, valami hajtja előre, a kötelesség vagy valami más, egy kegyetlen démon, aki nem szánja meg a reszkető embert.

Sokszor álmolta azt is, hogy valami lakásba vezet fel az iszonyú lépcső. Meredek emelkedésében itt is, ott is hiányoznak a fokok. Át kell vetnie magát a hézagok nyílásain, emberfeletti erővel kell felkapaszkodnia. Alatta hideg, ásitó mélység. Visszanéz és kúszik tovább. Végre fenn van. Nem zuhant le... De mit ér. Ugyanezt az utat kell majd holnap is megtennie, holnapután is, mindennap... Nincs menekvés, hiszen ez a lépcsőrom kapcsolja őt össze a világgal.

Életében egyszer szeretett. De szegény boldogságának legszebb perceiben is érezte, hogy nem tud szívéhez férközni annak, akit szeret. Valami mindig közöttük állott. Valami legyőzhetetlen messzeség.

Akkoriban hozzá járt álmaiban ezen a lépcsőn. Remegve indult, félt a szörnyű úttól, mégis ment avagy hajtotta előre a kínok felett is. A lépcső tetején ott állott szerelmese. Mosolyogva állt és várta és hívta. Szépsége beragyogta a lépcső homályos, komor aknáját és keze rejtélyesen intett le hozzá a mélybe. Ő pedig lélekszakadva rohant a vég nélküli gyötrő emelkedésben. Csak egyszer juthatna el hozzá, csak egyetlen egyszer! Aztán mit bánja, ha a lépcső és vele az egész világ romokba omlik össze!

Sohasem jutott fel. Mindig megisméltődött ugyanaz. Mikor már majdnem elérte, hirtelen mélységbe zuhant: feneketlen mélységbe és ott ébredt az ágyban, könnytől nedves párnáján.

... Most megint itt a lépcső! Itt van, egész könnyörtelen iszonyatával s mint valami merev katonai vezényszó hangzik a fülébe:

— A harmadik emeleten van!

Megindul a lépcső-golgotán. Néz felfelé. A lépcső beleolvad a homályba és nem látni a végét.

Érzi — mint mindig — hogy jobb volna visszafordulni. De nem lehet. Hogy miért nem, arra sohasem tud feleletet adni. Arra sem, hogy mit keres odafenn? Mennie kell, mint ahogyan az ember az élet útját járja anélkül, hogy tudná, hova vezet!

Valami ellenséges hatalom hajtja előre. Ellenállhatatlan, néma. Nappal nem bírna vele, de álmában, mikor tehetetlen, rácsap és gyötri.

Megy felfelé. Közben olyasmit érez, mintha a szívébe vasszigony volna beleakasztva. Annál fogva húznák visszafelé...

A lépcső inog, hajladozik ide-oda. Borzadva érzi, hogy ő is inog, lassan tántorog a lépcső mozgása szerint. Görcsösen kapaszkodik a korlátba. De a korlát nem áll ellent, behorpad, enged és neki mégis vonszolnia kell magát felfelé.

Olyan magányosan, reménytelenül járja ezt a lépcsőt, mintha senki semmi sem volna a világon, csak ő egyes-egyedül meg ez a kegyetlen vasszörnyeteg, amely szívja magába, mint a kigyó a megrémült, vergődő madarat.

Segítségért akar kiáltani. Száján nem jön ki szó, csak fuldokló hörgés.

Végre! ... Nincs már egyedül. Fenn megpillantja a lépcső végét. Halavány világosság dereng. És — egy ember áll ott. Az arcát nem látja. Nem tudja, kicsoda, de érzi, hogy ez az, akit keres, akiért ezt az utat megtette.

Már majdnem felért. Egy kéz nyúlik feléje. Erős, biztató férfikéz.

A roskadó, ingadozó lépcsőn új erővel indul felfelé. Szólni nem tud, csak integet. És amaz onnan fentről jönni kezd feléje és lehajol hozzá. Mohón kapja el kinyújtott kezét.

A kéz megragadja és kezdi felfelé vonni.

De a lépcső nem engedi el áldozatát. Ide-oda himbálódzik, mintha ki akarná ragadni a mentő kézből.

Küzdenek egymással : a lépcső-szörnyeteg és a szabadító.

Érzi, hogy a lépcső lesz a győztes. A kéz szorítása gyengül.

Most — hirtelen elereszti és ő keresztülbukik a lépcső korlátján. A levegőbe kap és aláhull a sötét mélységbe.

Felébred. Összetörve fekszik az ágyán, mintha valóban szédítő magasságból zuhant volna oda.

Körülnéz. A homályban a bútorok elmosódott körvonalai látszanak.

Végigsimítja verejtékező homlokát.

— Álom volt — gondolja. — Mint máskor.

Pillanatra megkönnyebbülés szállja meg. Nagyot sóhajt.

Szíve megszámlálhatatlan gyorsasággal ver, de nagyon gyengén. Tekintete iparkodik belekapaszkodni az alig kivehető tárgyakba. Egyszerre csak valami jeges rémület csap le rá. Ébren van és most újra érzi, hogy hull alá a feneketlen mélységbe. Valami csodálatos, kristálytisza világossággal látja az esze, hogy ez nem álom. A füle zúg, tekintete alól kisiklanak a tárgyak. Vak sötétség borul szemére.

Kiáltani akar. A torka, nyelve mozdulatlan, mintha kőből volna kifaragva. Kétségbeesetten akar megkapaszkodni valamiben, de lan-kadt ujjait nem tudja összekapcsolni.

Szíve néhány szabálytalan, riadt ütemet ver és ő elernyedve engedi át magát a nagy mélységbehullásnak.

Vitnyédy Pál.

A MŰVÉSZ TERVEI.

*Homály volt, mert az ég színét
eltakarták a lombok.*

*Csak néha láttam fent a kék
hullámú égkorongot.*

*Mentem a fák alatt s a fák
szeme szívembe látott:*

*úgy néztek rám, mint ősapák,
jószívű óriások.*

*S ebben a templomi setét
csöndben, amelyet éj fea,*

*itt és ott sárga lámpaként
nagy sárga lombok égtek.*

*A lég hideg volt és a föld
alattuk kékbe játszott . . .*

*S lelkem egy mély sóhajba tört:
«Mit akarnak e lángok?»*

*Mentem az úton csüggeleg,
járván e néma estel,*

*s szemeim a holt levelek
formáin révedeztek.*

*Olyan művészi volt a rajz,
mint ércbe véselt álom,*

*s a szél ezer rajzot kavart
keresztül a haláron.*

*Itt és ott sárga lámpaként
nagy sárga lombok égtek,*

*temetői lámpájaként
a porladó művésznek,*

*akül egy gondolat a mély
homok csöndjébe vitt,*

*s a szél táncolva szórja szét
illhagyott terveit.*

Gulyás Pál

R A B T Ű Z.

Regény.

VII.

JÓFORMÁN már csak az öregasszonynak élt. Éjjente dolgozott, délelőttöként pedig megállás és pihenés nélkül járta ismerőseit és a hivatalokat. Emeletről emeletre, szobáról szobára, hogy ismét mindent előlről kezdjen. Ezt csinálta egész nap, verekedett, cudarkodott, könyörgött és fenyegetődzött, mind lázasabban hajtva magát előre, mint egy gép, amelynek a kazánjában egy lángoló gondolat dohog. Ez a tompa egyhangúság, amelyben most már csak az egyetlen egy életérzése búgott, hogy sietnie és rohannia kell, egészen bele kell temetkeznie abba a lihegésbe és kábultságba, amivé ez a gyilkos iramú hajsza vadult, lassanként teljesen beette magát a húsába, a csontjaiba, az idegeibe és fullasztóvá szűkítette körülötte a teret. Önmaga körül forgott és ebben a vak rohanásban, ebben a látszólag tompa és céltalan lihegésben volt életét látta már csak, — Margit, a báróné, a barátok, a szerkesztőség, mindez álomnak tűnt, örökösen multján rágódva éveket élt át percek alatt. — Hol is hagytam abba? — kérdezte naponként százszor is magától. Megtörtént, hogy multjának egyik, vagy másik eseménye nem bontakozott ki olyan hirtelen a homályból, mint ahogy szerette volna. Ilyenkor megriadt, forróság lepte meg és égő vágy sürgette, hogy siessen, zárja már le a leszámolást önmagával, mert így nem tud elutazni s a végzet meg fogja előzni. Egyik napon az inasa lépett a szobába és zavartan jelentette, hogy valaki kint van és beszélni szeretne vele.

Már régen kiadta a parancsot, hogy nem fogad senkit sem, dühösen förmedt rá tehát a hápogó emberre :

— Mondtam, hogy ne engedj be senkit. Nem vagyok itthon senkinek. Azonnal rúgd ki, mert rögtön belelövök mindakettőtökbe.

Az inas riadtan fordult hátra és könyörögve szólalt meg :

— Mester, kérem, lassabban. Én mondtam, hogy meg tetszett halni, váltig erősítgettem, hogy már mindaketten régen el vagyunk temetve, de a kisasszony kinevetett és követelte, hogy azonnal jelentsem be. Kijelentette, hogy ő tudja, hogy idehaza tetszik lenni és azt üzente, hogy addig nem megy el, ameddig nem beszélt a mesterrel.

Keresztes megdöbbsent. Rosszat sejtett. Kisietett és kinyitotta az előszoba ajtaját.

Margit állott előtte.

— Ejnye, de nehezen eresztik be az embert — szólt belépve. Egyszerű sötétkék ruha volt rajta, a fején világos sima, fiús kalap. Keresztes csak állt, nézte, nem tudott szólni a meglepetéstől.

— Dehát legalább az ajtót tegye be — fogta meg a leány a kilincset.

— Mit akar, miért jött ide? — meredt reá Keresztes.

— Majd megmondom, de nem itt, hanem bent.

— Azonnal távozzék! — mutatott az ajtóra Keresztes.

Margit nevetett és benyitott a dolgozószobába.

— Megengedi? — kérdezte és leült a hencserre.

Keresztes a haját tépte dühében.

— Mondja, hogy jutott eszébe ez az örülség, hogy idejöjjön?

— Csak úgy. Régen nem láttam, hát gondoltam, felkeresem.

— Ne komédiázzék, kérem.

A leány közbevágot:

— Téved, nem komédiázni jöttem.

Összehúzódott, mint a macska s duruzsolva ejtette ki a szavakat. De látva, hogy Keresztes még mindig nem tért magához, játszani akart vele.

— Emberelje meg magát, kérem, mert még engem is megijeszt. No, ne féljen, nézzen reám, nézzen szépen a szemembe.

Keresztes nem akart vitatkozni:

— Tessék felkelni és távozni. Nem tűröm, hogy szeszélyből kellemetlenséget csináljon magának. Micsoda ostobaság ez? Ide jönni, egy legénylakásba?

A leány összecsapta a kezét. Tetszett neki Keresztes gyermekes vergődése.

— Csacsi... — nevetett. — Na, ne haragudjék? — és tréfás mozdulattal megsimogatta a férfi arcát.

Keresztes elkapta a kezét, nem tudta, hogy mi történt hirtelen vele, annyit érzett csak, hogy az egész teste reszket. A leány nyakát, a száját és a keblét nézte és fojtott hangon mondta:

— Azt akarja?

A leány megriadt a hangtól. De nem árulta el félelmét és látszólag nyugodtan fordult el.

— No lám... — szólt tettetett megbotránkozással. — Ha tudtam volna, hogy maga is. Akkor előbb csakugyan meggondoltam volna.

De mindenáron ki akarván használni a helyzetet, ismét Keresztes elé lépett.

— Szóval szép vagyok? Akárcsak a báróné?

Keresztessel fordult a szoba. Mi ez? Mi történik itt vele? Az egész jelenet olyan lehetetlennek tűnt előtte, hogy nem tudta hirtelenében összefogni a dolgokat. Legjobbnek találta, ha enged:

— Üljön le.

— Na látja, ezt már szeretem — szólt a leány. — Ne kiabáljon,

ne csodálkozzék, főképen pedig viselje magát rendesen, hadd mondom végre meg, hogy tulajdonképen miért jöttem.

Leültek.

— Hallgatom — szólt Keresztes.

A leány elhelyezkedett a széken :

— Mondja, igaz, hogy beteg?

— Nem igaz.

— Hát akkor miért nem jött fel hozzánk egyetlen egyszer sem?

— Nem értem rá.

— Két hónap óta nem volt annyi ideje, hogy felszaladjon néhány percre?

— Nem. Nem volt egy félpercem sem.

Hallgattak.

— A mult héten írtam magának, de eltéptem a levelet.

— Okosan tette.

Margit a padlót vizsgálta.

— Azt akartam megírni, hogy legutóbb, amikor összehajtottunk, nem gondoltam komolyan, amiket akkor mondtam. Nem kell tőlem félnie. Megkérték a kezemet és a tavasszal férjhez megyek.

— Mindenesetre gratulálok. Nem a férjéhez, hanem ahhoz, hogy végre megjött az esze.

Margit angyali nyugalommal kérdezte :

— Hát nem féltékeny? Nem szeret?

— Nem.

— Erősebb a szerelemnél?

— Erősebb.

— Azt mondta egyszer, hogy gyengébb?

— Nem azt mondtam, hanem azt, hogy eljön az idő, amikor engem is legyőznek.

— Kicsoda?

— Az, akit szeretni fogok.

— De hiszen engem szeret?

— Nem szeretem.

Margit ránézett :

— Nézze — szólt csendesen — én irtózom a nagy szavaktól, nem akarok vitatkozni magával, mert minél gorombább és minél kegyetlenebb hozzám, én annál jobban szeretem. Azért szeretem, mert maga is szeret. Csakhogy maga nem hisz ebben a szerelemben, fájdalmasabb és véresebb szenvedélyt akar, fél a nyugalomtól, a boldogságtól és egy olyan vízióért akarja feláldozni az életét, amibe nem lehelt még lelket soha senkisé. A multkor azt mondtam, hogy ráérek, várok addig, ameddig kell, hiszen előbb-utóbb úgyis a felesége leszek. Azóta azonban megváltozott a helyzet. Maga közben megismerkedett valakivel, aki most felboríthatja a terveimet. Nem akarom beismerésre bírni, azt sem akarom, hogy tiltakozzék, úgy sem tudna megnyugtani, elég, ha

én tudom és én érzem, hogy a báróné ellenfelem. Csak úgy győzhetem le, ha megpróbálok megküzdeni vele. Ne féljen, nem gondolok semmiféle kicsinyességre. Én tudom, hogy maga az enyém, hogy senki nem veheti el tőlem, de csak úgy győzhetek, ha meggyógyítom magát, ha vissza tudom adni ismét az életnek.

Keresztes megrezzent.

— Hagyjuk Margit, ne folytassuk, ne kívánja, hogy beszéljek. Menjen, fusson meneküljön innen, én...

Nem tudta folytatni, gondolatai szétfolytak s zavartan elhallgatott. Margit rémülten ugrott fel:

— Mi az?

— Semmi... — felelte Keresztes.

— Szóljon hát?

Keresztes elsimitotta a homlokát.

— Nincs semmi bajom, csak egy kicsit kimerültem. Hol is hagytuk el? Már emlékszem. Azt akartam mondani, menjen nyugodtan haza, a hét végén majd felszaladok néhány percre.

Margit még mindig egy helyben állt. Minden tagja reszketett.

— Miért nem megy orvoshoz? — szólt könyörögve.

Keresztes arcán már nyoma sem volt az iménti rosszul létnek.

— Nincs semmi bajom, Margit. Egész nyugodtan hazamehet.

A leány még mindig nem hitte el.

— De hiszen majdnem elszédült?

— Mondom, hogy csak kimerültség.

— Csak ennyi?

— Ennyi.

— Akkor megteszi, úgy-e, ha valamire kérem?

— Meg.

— Annyi orvos barátja van, vizsgálta meg magát valamelyikkel.

— Muszáj?

— Engem megnyugtat vele.

— Helyes. Bizonyítványt fogok kérni és majd elviszem.

Most már mind a ketten nevettek. A sötét árnyék, amely eddig fejük felett lebegett, eltűnt és mind a ketten érezték, hogy megkönnyebbültek.

Hallgattak, a szobában csak a csend lüktetett. Hosszan, szótlánul nézték egymást, majd Keresztes előrelépett és úgy fogta meg a leányt, mint kis gyermeket. Magához vonta és amikor érezte, hogy a karjaiban piheg, az arca fölé hajolt és megcsókolta.

— Most menjen... — suttogta gyengéd, szerelmes hangon. — Megcsókoltam. Tizenöt év óta nem öleltem, csak nyomorultat. Mind az volt. A királynője is csak páriája a szerelemnek. Rajtam most már nem mulik, hogy a hite valóra váljék, hogy ez a csók megváltsa az életemet.

Margit nem felett.

Keresztes megfogta a kezét.

— Jöjjön.

A leány engedte, hogy kivezesse. Az előszobában egy pillanatra megállottak. Tekintetük találkozott.

Azután a leány hirtelen kilépett a folyosóra.

VIII.

Nyolc óra lehetett, amikor csatazaj harsant fel az előszobában. Kurucz, Simon és Mihalovics törtek be hangos csörömpöléssel.

— Gyertek! — kiáltott Simon — Itthon van ez a gazember.

Keresztes elébük ment.

— Szervusztok.

— Te? — mérte végig Simon, amikor belépett. — Mi ütött beléd? Hát te már nem is törödsz az emberrel?

Keresztes félreállt az ajtóból és beengedte őket.

— Sajnos — fordult Simonhoz — nem vagyok olyan jókedvemben, mint te.

— No jó — legyintett Simon — azért ne hengeg.

Igazság szerint ő volt közöttük a legkeserűbb. Az utóbbi időben annyi méltatlan csapás érte, hogy lassanként minden dolgáért a sorsra hárította a felelősséget. Tehetséges ember volt, a költőt azonban halálra korbácsolta benne az ember. Még nem volt negyven éves és egy csendes út mellett vajt magának vackot, abban húzódott meg. Az utat később csatornává ásta a háború és a forradalom, a tovarohanó áradat rengeteg szennyet sodort össze a vacok mellett. Simon azonban ennek ellenére sem hagyta el többet a nyomorult fészket. Őbenne is ott virrasztott ugyan a vágy, a szabad mezők és a végtelenbe vesző égbolt után, voltak napok, amikor még hitt benne, hogy régi vetése még szárba szökken. Ezek a ritka és halvány felbuzdulások azonban nem tudták felzavarni benne a tétlenséget.

— Miért nem vetitek le a kabátotokat? — kérdezte Mihalovicstól Keresztes.

— Érted jöttünk. Vedd a köpenyeged és gyere.

— Hova?

— Tornyay vár a Vadászkürtben.

Amikor beléptek az étterembe és Keresztes megpillantotta a bárónét Tornyay mellett, vissza akart fordulni.

— Ne csinálj botrányt — fogta le Simon. — Gyere.

— Dehát meg vagytok valamennyien veszve? — sziszegte a fogai között Keresztes. — Miért nem mondtátok, hogy ez az asszony is itt lesz?

— Én nem tudtam. Tornyay egy szóval sem említette.

Az asztalhoz értek.

A báróné még nem ismerte Mihalovicst, pajtáskodva nyújtott neki kezét:

— Maga az? Örülök, hogy végre láthatom, legalább most már

tudom, hogyan fest egy halott elevenen. Remélem, ma este megnyitja előttünk a nagy misztériumot?

Mihalovics kezét csókolta:

— A tanítványom jobban ismeri a kabalákat és a titkokat — mutatott Keresztesre. — Majd ő lerántja a leplet a túlvilágról.

Tornyay egy hatalmas rákkal birkózott. Lenyelte a falatot, ami a szájában volt és megjegyezte:

— Asszonyom, vigyázzon, mert ezek igazi fakirok. Szabályos bolondok. Ezek nem ismerik a tréfát. A végén mindig lenyelik az égő parazsat, amivel játszanak.

A bárónő hihetetlenül rázta a fejét:

— Igaz? Úgye nem? — nézett Keresztesre. — Én nem hiszek a szemfényvesztőkben.

A szomszéd teremben táncoltak és a zene átszűrődött a vékony falon. Vidám beszélgetésbe kezdtek és lassan valamennyien felmelegedtek. Egyedül Keresztes látszott levertnek. Nem számított erre a találkozásra, az idegen hely, a szokatlan környezet, a feszesség, a levegő fanyar hűvössége és íze nyomasztólag hatottak az idegeire, valami üres, tompa kiábrándulásfélét érzett. Amikor megvacsoráztak, a báróné indítványára átmentek a táncterembe. Tornyay rögtön felkérte és a táncolók közé vegyült vele.

— Maga nem szokott táncolni? — kérdezte az asszony Kereszttest, amikor visszatértek.

— Nem.

Simonék magukra hagyták őket és visszamentek az étterembe.

— Te? — fogta meg Simon a Tornyay karját útközben. — Mi az ördögöt akarsz tulajdonképen? Csak tán nem abban sántikálsz, hogy összeboronáld őket?

Tornyay pezsgőt bontatott a pincérrel.

— Eszem ágában sincs. Különben is a bárónét magamnak szántam. De fájdalom, amikor eltökéltem, hogy beleszeretek, ugyanakkor rögtön le is mondtam róla. Nagyon is törekeny. — A kezét mutatta. — Ezekkel az öklökkel sajnos nem lehet.

A házaseletben elkerülhetetlen perpatvarokra értette. Amilyen kedélyes és jámbor lélek lakozott ugyanis egyébként benne, olyan vad, makacs és brutális volt a nőekkel szemben. Első feleségét, egy nyurga, szeplős, francia leányt, akit valamelyik külföldi műteremben szedett fel, egy alkalommal hirtelen haragjában félholtra verte. A nő halálraijedt ettől a barbarizmustól, még aznap összepakolt és visszaszaladt Párizsba — modelnek.

A báróné keresztül sétált Keresztessel a termen.

— Nem haragszik úgye, hogy megzavartam a multságukat? Nem akartam. Décsi báróval vacsoráztam, de őt valami fontos ügyben elhívták és egyedül maradtam. Akkor jött Tornyay és mondta, hogy magukat várja.

Keresztes furcsállotta ezt a mentetegetődző hangot. Amikor belépett és először ránézett a bárónéra, már akkor látta, hogy időközben valami történhetett vele és valami rendkívüli dolog készítette, hogy megjelenjék az étteremben, holott a nyilvánosságot ebben a formában kerülte. De mert ez a zavaros és határozatlan csalódás megriasztotta, egyelőre nem foglalkozott a bántó érzéssel. Ennyit felelt tehát csak a bárónénak :

— Magam is véletlenül kerültem ide. Nem igen szoktam jární ilyen helyekre.

— Milyen helyekre?

Keresztes kelletlenül felelt :

— Látta Tornyayt? A nagyapja még becsületes juhászember volt valahol Kecskeméten, az unoka már világhírű művész és rákkal köríti ezt a világhírességet. Ezeknek — mutatott fejével a táncolókra — ezeknek az ősök pedig, mint rablólovag, kényúr és kiskirály dúskált pompában, asszonyban és hatalomban, az unokák pedig jazz-bandoznak.

A báróné tudta, hogy Keresztes modorban, ízlésben és férfiasságban akármelyik igazi világfival fölveheti a versenyt, nem sértődött tehát meg a hangon, viszont azt sem akarta, hogy a Keresztes szavaiból kicsendülő keserűség most hozzá érjen.

— Kedvesem, nem veszi észre, hogy lassankint egészen naivvá teszi ez a folytonos elégedetlenkedés? Mindent a hajánál fogva ragad meg, bölcseledik és úgy viselkedik, mint egy haragos gyerek. Dehát mondja, végeredményében mire olyan büszke? A kesernységére? Miért irigykedik, miért nincs megelégedve soha semmivel? Nem az ősök, nem az unokák, nem a dúskálások és nem a modern táncok teszik az életet, hanem az élet bennünket. Ne felejtse el, hogy a rablólovagok is dzezsbendeztek.

— Mordállyal és karddal a kezükben.

— Most pedig mezítelenséggel.

Még hozzátette :

— Nincs szándékában talán, hogy megváltoztassa az erkölcsöket.

— Nincs.

Keresztes önkénytelenül is a bárónéra tekintett. Az asszony arcát gyenge pír öntötte el. A kérdés ügyetlen volt és a feleletet esetleg célzásnak vehette. El akarta rejteni a zavarát :

— Menjünk talán vissza az étterembe?

— Ahogy parancsolja.

A báróné arcán a rózsák mostmár égtek.

— Miért ilyen kiállhatatlan? Miért nem beszél velem rendesen?

Keresztes meghökkent. Az ő érzékei bomlottak csak meg, vagy csakugyan megváltozott az egész világ körülötte? Bizonyos, hogy alatta besüppedt a föld, az ég beleveszett felette a semmiségbe, tántorogva és vakon lépked benne az élet, dehát ez csak az ő irtózatos küzdelme és halálos vergődése? Ennek az asszonynak ezelőtt egy héttel még nem

volt semmi baja? Romlott, vagy szenved, hogy tíz esztendőt lép át egyszerre és a harmadik vagy negyedik találkozásuk után már ilyen hangon beszél vele? Ezelőtt néhány nappal még előkelő dáma, egyszerűségében is gögös és fölényes volt, akit még gondolatban sem lehetett megközelíteni, most meg pityereg, mint egy ügyefogyott és gyámoltalan szüzecke.

— Bocsásson meg . . .

A báróné nem engedte, hogy beszéljen :

— Az imént megmondtam már — vágott közbe, — hogy véletlenül maradtam itt. Ha terhükre vagyok, mondja meg, nem fogok megharagudni érte, nagyon szívesen elmegyek.

Keresztes a szájára nézett, látta, hogy az ajka remeg.

— Meg kell, hogy értse — fojtotta le a hangját, — hogy én ezt a találkozást nem így képzeltem el.

Megrettent a vakmerő kijelentéstől, de a tűz, amely ott bujkált az ereiben, váratlanul lobbot vetett benne.

— Érti? Nem így, hanem egészen másképen.

Fájdalom és harag ágaskodott mindakettőjükben. Érezték, hogy egy láthatatlan kéz fojtogatja őket s hogy titkos vágyuk sötét és dörgő vizek felett lebeg, az ígézet azonban elzsibbasztotta a szívüket. A báróné forró szavakat, kitörést és viharos vallomást várt Keresztestől, szeretett volna elmerülni a megsejtett szenvedély zengő örvényeiben, a férfi panaszos és fenyegető vádaskodása azonban megfélemlítette. A Keresztes hangjában a leláncolt orkán dühe, a magát emésztő tűz forrósága, a mennyei elomlás földöntúli kéje reszketett és ez a láng belekapott az ő ruhájába és a szívébe is.

Visszavezettette magát az étterembe. Néhány percig még maradt, azután otthagya őket.

Mihalovics levágott öklével az asztalra.

— Ezt a marhát! — kiáltotta. — Csak egy ökörnek lehet ilyen szerencséje.

Tornyay apró szemével hunyorgatni kezdett :

— Mi lelt?

Keresztes odahajolt Kuruczhoz :

— Kérlek — mondta — Margit ma délután fent járt nálam.

Kuruczot nem lepte meg a dolog, közönyös hangon vetette oda Keresztesnek.

— Tudom. Említette.

Jóllehet a hugáról volt szó, semmi irtózásfélt nem érzett. Ismerte Keresztest, nem a barátja, hanem a testvére volt, húsban, vérben, örömben és szenvedésben egy vele.

Az éjtszaka észrevétlenül szárnyra kapott mind a négyükben. Simon a grófokat és papokat szidta, lázadó dühe, mint mindig ivás közben, most is kifröccsent belőle. Kurucz a stílus kedvéért, mint vérbeli dzsentrí, aki a tiszta gallért egy színvonalra helyezte a művészettel, a nemes liberalizmust és a férfias megfontoltságot éltette. Imádtá a szen-

vedély nélküli aranyközéputat és ez lett a veszte. Irásaiban is, az életben is fölébe helyezte a formát a lényegnek, gondolatait és tetteit egy rég divatjamult irodalmi póz bágyadt szépítőszereivel kendőzte. Mihalovics nem beszélt, megelégedett azzal, hogy versenyre kelhetett Tornayval az ivásban. Hallgatott, lázas szeme sötét fényben égett.

Keresztes éjjel után megszökött tőlük és hazament. De a báróné még így sem tudta kiverni a fejéből.

— Holnap felkeresem — rebegte magában félig szédülten, csak-hogy ezzel a merész elhatározással megfélemezze hánykolódó képzeletét.

Egész éjjel víziók gyötörték és reggel halálos kimerültséggel ébredt. A hideg borzongott rajta végig, amikor rádöbbsent, hogy napok óta nem folytatta magával a leszámolást s hétfő óta az öregasszony érdekében sem tett egy lépést sem. Az öregasszony alakja ködlött fel előtte, látta sápadt arcát, vádló tekintetét. S hallgatása belenyillalt a szívébe. Úgy emlékezett, hogy a lakáspörben a mostani napok egyikére kaptak idézést. Megnézte a naptárt, a tárgyalás ma reggel kilenc órára volt bejegyzve.

Magára kapta a ruháit és rohant az öreg Kuruczhoz.

— Nos? — állított be.

— Vesztettünk.

Nem akarta elhinni:

— Hogy-hogy?

— Úgy, hogy a bíróság a háztulajdonosnak adott igazat. Végérvényesen és jogerősen neki ítélte az egész lakást.

Keresztes az ajkába harapott:

— Szóval nincs appelláta?

— Nincs.

Nem szólt. Köszönt és hazament.

Később felhívta telefonon Simont.

— Te vagy?

— Én.

— Ráérsz?

— Rá.

— Gyere el hozzám, beszélni akarok veled.

— Mikor?

— Most.

Simon egy óra múlva megjelent.

— Na, mi az? — állított be.

— Ül csak le, rögtön elmondom.

Ott kezdte, hogy mennyit mászkált az utóbbi időben az öregasszony érdekében. Alig csinált mást s a pört ma mégis elvesztették. Föllebezni nem lehet, hát ő most már más megoldásra gondolt. Arra, hogy az öregasszonyt elhelyezi valahol. Összeszedett annyi pénzt, ami egy kisebb házacskára talán elégséges. Ő nem ér rá és nem is ért hozzá, legyen Simon az öregasszonynak valahol egy viskót.

Apróra elmondott és elmagyarázott mindent s amikor elvégezte, Simon megkérdezte :

— Beszélhetek?

— Beszélhetsz.

— Két szó az egész, amit mondani akarok.

— Kíváncsi vagyok.

— Add ide a pénzt.

— Hogy? . . .

— Add ide a pénzt. Még ma megveszem azt a vityillót.

Felállott és a Keresztes vállára tette a kezét :

— Meg kell vened — mondta mégegyszer. — Azonfelül, amíg él, eltartod. Megértetted?

Keresztes megborzongott :

— Meg.

Kinyitotta az asztalfiókot és leszámolta Simonnak a pénzt :

— Itt van. Itt az egész, amit a külföldi útra félretettem.

Simon zsebredugta a pénzt és elment.

Négy óra volt délután, amikor Keresztes a bárónéhoz becsengetett.

— Méltóztassék helyet foglalni — szólt az inas. — Azonnal meg-nézem, hogy itthon van-e a méltóságos báróné.

Néhány perc múlva megjelent az ajtóban :

— Parancsoljon.

Keresztes szeme előtt fekete karikák pattantak el a levegőben. A szíve hangosan és vadul vert. De abban a pillanatban, ahogy a küszöböt átlépte, halálos nyugalom szállotta meg.

A báróné a belső szoba ajtajában várta. Amikor megpillantotta, elébe ment.

— Jónapot — üdvözölte.

Keresztes érezte, hogy hirtelen cserbenhagyja a bátorsága és az ereje. Fel akart ordítani gyötrődésében. Hát mire vár, miért áll, miért nem rohanja meg az asszonyt? Hiszen azért jött, hogy letiporja, leigazza, magához emelje és felperzselje.

— Báróné . . .

De összeszorult a torka és a nyelve odaragadt a szája padlásához. Néhány nyomorult, alázatos szó ténfergett ki belőle :

— Azért jöttem . . .

Az asszony fejezte be a mondatot :

— Hogy jóvá tegye a tegnapi napot. Ez látja, helyes.

Szépsége, hangja ismét hidegnek tűnt, mintha egy megfagyott üvegharangnak lett volna a szíve.

— Jól tette, hogy eljött — folytatta leülve — ezt a ma délutánt szántam én is a barátságunkra — pecsétnek.

— Szóval? — emelte rá a tekintetét Keresztes. — Nem kíváncsi többé a mesémre?

— Melyikre?

— Arra, amit a multkor említettem.

— Az elvarázsolt ifjúság meséjét akarja elmondani? — fölnézett a mennyezetre. — Már ismerem.

Keresztes összeráncolta a homlokát, érdes hangon jegyezte meg:

— Soha nem mondtam még el senkinek.

A báróné felemelkedett, hozzálépett és megállott előtte:

— Igérje meg — nézett az arcába — hogy meg fogja tenni, ha valamire megkérem.

— Megigérem.

A báróné hátrafordult, az íróasztal egyik fiókjából levelet vett ki és odanyújtotta Keresztesnek:

— Előbb azonban olvassa ezt el.

Keresztes kibontotta az összehajtott levelet és olvasni kezdte.

«Asszonyom!

Nem tudom olyan világosan és félremagyarázhatatlanul kifejezni magamat, hogy néhány szóval mondjam meg, miért írom Önnek ezt a levelet, arra kérem tehát, hallgasson végig türelemmel. Én Keresztes Györgyöt szeretem... Nem vagyok Önre féltékeny, becsületes harcban akarom visszahódítani azt, akit szívem egész erejével szeretek. De mert senkisé is elég erős ahhoz, hogy meg tudjon küzdeni egy ismeretlen és láthatatlan ellenséggel, arra kérem, adjon módot és alkalmat, hogy megismerhessem. Ne tartson semmitől. Ne féljen, nem akarok sem könyörögni, sem sírni és nincs szándékomban, hogy megfenyegessem. Csak szemtől-szembe szeretnék állni Önnel, hogy élőszóval is megmondjam és kijelentsem: — nem adom oda Keresztest. Ön, mint hallom, eszes, művelt, fiatal és szép, nem kell tehát semmitől sem tartania, hiszen megvan ellenem minden fegyvere. Ne értsen félre, a marólúgos drámák se rongyban, se selyemben nem férnek össze az ízlésemmel. Mindössze látni akarom és néhány szót kívánok csak váltani Önnel. Válaszoljon az alábbi címre:

K. Margit

Budapest, VI., Damjanich-utca 128., I., 2. a.»

Keresztes összehajtotta a levelet, darabokra tépte és bedobta a papírkosárba.

Hát most már azért sem. Nem fog megfutni egyik elől sem. Magával fogja rántani mind a kettőt. Közvetlenül a sír előtt fog bosszút állni az életen. Azért sem utazik el. Itt marad és térdig fog gázolni a szennyben.

Már sütkérezett is ennek a hátborzongató diadalnak a halálos fenségében. Rekedt, száraz hangon szólalt meg:

— Asszonyom, ez a levél Önnek szól, nem nekem. Se a leányt, se magát nem büntethetem meg érte. Nem, mert nem tudom, hogy

melyikőjüket szeretem. Nem is akartam megtudni soha. Ez a maguk külön ügye. Ezt döntsék el maguk ketten.

Meghajtotta magát.

— Várjon! — kiáltott a báróné elébe állva.

De hirtelen úgy érezte, hogy a csontját is égeti a szégyen.

— Távozzék! . . .

Elfulladt:

— Távozzék! — emelte levegőbe a karját, egész testében reszketve.

Keresztes hozzálépett. Olyan erővel kapta el a csuklóját, hogy az asszony az éles fájdalomra felszisszent. Keresztes az arca fölé hajolt:

— Így nem. Érti? Így nem. Tirádákat és bukfencet várt talán tőlem? Nagy szavakat, hazug siránkozást és színészkedést?

A báróné ki akarta szabadítani a kezét.

— Nem. Menjen. Ne alázzon még jobban meg. Megölöm magam, ha nem megy! — kiáltott tehetetlen kétségbeesésében.

Keresztes elengedte.

— Megyek, de ne felejtse el, hogy kezd mulatságossá válni számomra az élet.

Az asszony nem tudott szólni, csak állt megdermedve.

Keresztes az utcán tért magához. Körülnézett, hova, merre menjen. Vajjon mennyi ideje lehet még ezek után hátra. Két vagy három hónapja a legjobb esetben. Ez elég is, ennyi idő alatt kényelmesen elintézheti a Francisztiné ügyeit. De honnan merít magának erőt erre az időre? Honnan? Hát az emlékezéseiből. Hát van olyan ostor, amivel úgy verheti magát, mint multja bűneivel?

Hol is hagyta a multkor el?

Nem. Most nem folytatja. Majd estére.

Kocsiba ült és Mihalovicshoz hajtatott.

— Gyere — kiáltott be a költőnek, amikor felmászott hozzá az ötödik emeletre.

Mihalovics egy nagy karosszékből gubbasztott, lábait keresztben felhúzta az ölébe és nekifeszítette az íróasztalnak.

Meg se mozdult, úgy kérdezte:

— Hova?

— Mit tudom én — mordult rá Keresztes. — Vedd fel a kabátodat és gyere.

Megvacsoráztak, azután betértek az egyik körúti mulatóba. Velük szemben, a szomszédasztalnál két fiatalember pezsgőzött egy lárva-módra kifestett hölgygel. Keresztesnek úgy rémlett, hogy ismeri őket. Néhányszor odatévedt a szeme. Éjjel felé a hölgy odahajolt az egyik fiatalember füléhez. Az nyomban felugrott és odalépett Kereszteséhez:

— Parancsolnak valamit? — kérdezte.

Keresztes látta, hogy virtuskodni akar, rá se hederített.

— Menjen a fenébe — legyintett.

— Te? — horkant fel a fiatalember. — Vigyázz, mert fricskát kapsz!

Keresztes felemelte a fejét és megnézte. Hm. Most már megismerte. Az a tacsó volt, akivel a multkor a bárónénál találkozott és aki akkor azokkal az ocsmány történetekkel szórakoztatta az öregeket.

Az a pillanatnyi hallgatását meghátrálásnak vette.

— Gyáva pimasz — fordult el mély és büszke megvetéssel — s ott akarta hagyni őket.

Keresztes utána szólt:

— Várjon csak.

Felállott. Odament a fiatalemberhez:

— Mit mondott, nem jól értettem?

Amaz megismételte:

— Nem állok szóba csirkefogóval. Ne legyen gyáva, ha molesztálni mert egy hölgyet.

Keresztes mosolygott. Csak úgy, harag és felindulás nélkül ütött az arcába. A rettenetes ökölcsapás feldöntötte a szerencsétlent. Estében magával rántotta a legközelebbi asztalt s hangos csörömpölések között zuhant a földre.

A közelben ülők ijedten ugráltak fel. A fiatalember is feltápászkodott s halálrémülten tekintett Keresztesre. A másik is ott állt már mellette. Egyszerre nyujtották oda a névjegyüket. Keresztes elvette tőlük a két kartonlapot összetépte, azután nyugodtan a zsebébe nyult és mostmár ő dobta oda névjegyet:

— Én a magam részéről az ügyet elintézttem. Ha az uraknak ez nem elég, akarnak még tőlem valamit, tessék, ott van a kártyám és a címem.

Hang sem hallatszott. A két fiatalember fizetett és sietve elhagyta a helyiséget.

Keresztesek egy darabig még maradtak, azután ők is mentek.

Amikor otthon magára húzta a takarót, lehúnyta a szemét.

A mult pillanat alatt meglevenedett.

VIII.

Mi is történt vele abban a faluban? Semmi. Amikor a jegyzőhöz beállított, a ferdefejű sánta ember a vállára csapott:

— Itt vagy, öcsém? Nahát az Isten hozott. Hallom, hogy verseket írsz, utánozni akarod azt az Adyt. Ha-ha! — kacagott — Kvaccs úr tegnap felolvasta az egyik új versét, még most is fáj az oldalam a nevetéstől. Hanem — fogta le nemes önérzettel a kacagást — inni mi is iszunk. Magyarok vónánk öcsém, nem kákabélűek.

Estig iratokat másolt. Akkor a jegyző átkiáltott hozzá a másik szobából:

— Koma, mára elég volt, hagyjunk valamit holnapra is.

A kisbíró már ott állt a söprűvel az ajtóban, várta, hogy eltávozzanak.

Otthagyták az irodát.

— Öcsém — mondotta a jegyző — most olyan bort iszol, hogy vérré válik benned még a szoldányvasszer is.

A fűszeresbolt különszobájában, ahol a falu intelligenciája délutánonként rendszeren összegyűlt, már várta őket Kvaccs úr, a segédlelkész. Ez a Kvaccs név csak vulgo volt s a jeles férfiú a szokatlan hangzású nemesi prédikátumot azzal érdemelte ki magának, hogy ivásközben soha nem mulasztotta el megbuggyantani a pohárban maradt bort, amely nekilöttyenve az üveg oldalának, visszakvaccsogott kövér és izzadt ábrázatára. Egyébként elég jó családból származott s mint legidősebb öccse költő bátyjának, aki igazi hazafihoz és lángelméhez illő felháborodással mennydörgött az úgynevezett kozmopolitizmus ellen s darutollas és árvalányhajas kesergésében a harmadik házat magyarkodta össze magának, szintén megsemmisítő fölényrel nyilatkozott, ha rákerült a sor, a legújabb irodalomról.

— Cinegék mind... — ordította, ha a rendesnél jobban beitalozott. — Petőfivel kimúlt a magyar költészet, pajtás. Azaz, hogy kimúlt volna, ha Szabolcska Mihály meg nem írta volna a «Grand Kaffét», az én Endre bátyám pedig azt a... — elakadt s hirtelen homlokához kapva lekönyökölt. — Hogy is van? Ejnye, már megint elfelejtettem az első strufflit.

Nem is tudta a boldogtalan soha, akárhogy is öklözte a fejét, mert az igazság az volt, hogy egyetlen sorát nem olvasta még a bátyjának.

Nyolc óraker, amikor a harmadik litert is kihozatta, ezen az estén is nekigyürkőzött:

— Nyavalyások, ha mondom. Hát most itt vagy — ütött hozzáfordulva az asztalra — bizonyítsd be, hogy ez nem marhaság, hogy ez nem gazemberség.

Kiállt a szoba közepére, grimaszt csinált s elszavalt valami butaságot.

A jegyző fuldoklott, a megyei számvevő pedig a földön fetrengett a nevetéstől. Egyedül a fűszeres túrtóztette magát, iránta való tiszteletből.

— De hiszen ezt nem Ady írta — tekintett ő fel Kvaccsra.

— Ne... em? Hát ki? Talán Arany János?

Ez már sok volt. A fűszeresben is kiömlött a firnájsz:

— Ne bántsa már ezt a szegény fiút, tiszteletes úr — próbálta térdeit verve a védelmébe venni. — Ne bántsa, mert istenbizony rögtön megrepedek.

Kvaccs úr kigombolta nyakán a gallért, mert érezte, hogy rögtön szét pattan. Nem bírta szusszal a nevetést, szét kellett nyitni a mellé nyét. De a nagy diadal újra meg újra megrázta s akkorákat csuklott, hogy rettenetes potroha külön beleremegett.

Tíz órára elborult az egész társaság. Tompa, szívet zsbibasztó részegség bénította meg őket s a puffedt arcok, vizenyős szemek és dagadtnak tűnő koponyák úgy fénylettek és imbolyogtak a sercegő petróleumlámpa fényében, mintha maguktól úszkáltak volna ide-oda a levegőben. A szoba fülledt, nehéz forróságát a komiszdohány szaga és az erjedni kezdő ital savanyú bűze ülte. A jegyző könyökére támaszkodva csuklott, Kvaccs úr hörgő harsogással aludt. Egyedül a számvivő számított még úgy-ahogy embernek, s látva, hogy a többiek berúgtak, akár a csap, fel akart helyéről emelkedni, de a feje lehúzta és feldöntötte az asztalon az egyik üveget.

— Mennyünk — motyogta.

— Mehetünk — felelt ő. — Hát ezekkel? — intett a jegyzőék felé. — Ezekkel mi lesz?

Felállott, hogy megkeresse a kalapját. Az ablakban lelta meg. Kézbe fogta és várta, hogy induljanak.

A számvevőnek sikerült eltolnia magát valahogy az asztaltól s az a tudat, hogy a saját lábán áll, nagy önbizalommal töltötte el és határozott tántorgással igyekezett az ajtó felé. Kétszer nyúlt a kilincs után s amikor elkapta, balkezét felemelte s mutatóujjával verve a taktust, akadozó nyelvvvel nótába kezdett.

Két hónapig ez az élet járta.

Akkor egy este ő részegen valamit mondott a jegyzőnek. Kemény és kíméletlen igazságot, mert utána hosszú és kínos csend támadt s az egész társaság dermedten fordult a jegyző felé. A szerencsétlen megszégyenített és letaglózott ember érezte, hogy hivatali tekintélye, férfiasága és annyiszor hangoztatott szellemi fölénye forog kockán és reszketett a felindulástól. De nem tudta hirtelenében, hogy mit tegyen, üssön-e, ordítson-e, vagy egyszerűen felállva, egy atyai, de mennydörgő dikcióban silányítsa pocsékká fiatal ellenfelét s ez a habozás, amely a káplán, meg a többiek előtt elviselhetetlenül megalázónak és hosszúnak tűnt, végül is egészen összezsugorodott benne s szörnyű tehetlenségében sírásra fakadt.

— Az apja lehetnék... — bőgött az asztalra borulva. — Az apja a nyavalyásnak... — Hirtelen megvadult a saját hangjától. Vadul felvágta a fejét és kirúgta maga alól a széket. — Ki innen! — tárta ki magát halálraszántan. — Kígyót melengettünk a keblünkön.

A keblünk szó megrendítően hatott. Valamennyien vészterhes ábrázattal emelkedtek fel székeikről.

Pillanatig várt, azután felemelkedett ő is.

— Maradjanak az urak csendesen — szólt nyugodt hangon. — Ami történt, az az én ügyem és a jegyző úré. Mi ketten majd el fogjuk intézni.

Bibó Lajos.

(Folytatása következik.)

NEONACIONALIZMUS.

Főiskoláink és a nemzeti eszme.

A trianoni katasztrófa utáni kábulatban először kultúrpolitikánk szánta el magát tudatosan arra, hogy a nemzet életösztonének szavára hallgatva az ezeréves Magyarországnak számunkra meghagyott csonka darabján átmenetileg is *teljes* nemzeti életünkhöz méltó, életerőnket *törellenül* konzerváló, az *egész* magyarság szükségleteit szemmeltartó kulturális életet teremt. Ezt a politikát alapelveiben csak az gáncsolhatja, aki, ha nyíltan nem is, de lelke titkos zugaiban akár öntudatlanul már berendezkedett e csonka földre s nem tudja hinni, hogy előbb-utóbb eljön az az idő, mikor az elcsatolt területeken az elnyomás következtében máris beállt kulturális veszteségeket majd egyik napról a másikra pótolnunk kell. Vajha a nemzeti élet egyéb fontos területein is mentől előbb ott lehetnénk, ahol ma kultúrpolitikánk programmban és tettekben tart! Az egymást követő, végső szerves egységben kibontakozó iskolareformok, a főiskolákért hozott rendkívüli áldozatok, a tudományos versenyképességünket fokozó berendezkedések mind egy célt szolgáltak, az örök nemzeti célt: megtartani és gyarapítani kulturális birtokállományunkat, újjá formálni a nemzeti öntudatot, felkelteni az átélt szörnyűségek után is az önbizalmat, megteremteni azt a közszellemet, mely a mult szenvedéseiben megtisztulva előkészítheti az annyira áhitott jobb jövőt. S bármily magasra lendült is kultúrpolitikánkban az eszményi célkitűzés, soha, egy pillanatra sem vesztette el szemei elől a földet, az Európa közepére helyezett, a Kárpátok-övezte *egész* magyar földet, a magyar röghöz tapadó aktuális és örök problémákat. Iskoláink, a legmagasabbtól a legalacsonyabbig, tulajdonképpen mind-megannyi *schola militans*, a jobb jövőért harcoló iskola.

Széchenyi gondolata volt, hogy a feltartóztathatatlan haladást és a tartalmában változó, de a lényegben örök nemzeti érzést, ezt az «egyedüli regenerációs erőt», minden korszaknak maga számára összhangba kell hoznia. Ennek az összhangnak lehetőségét, sőt szükségességét hangoztatva Széchenyi tulajdonképpen megformálta a magyar kulturális élet, minden további kultúrpolitika alaptörvényét. Mai helyzetünket, a közelebbi és távolabbi nemzeti szükségleteket és célokat tekintetbe véve valóban Széchenyi szellemében konstruált kultúrpolitika az, mely a rendelkezésre álló eszközökkel «a nemzeti termelés élére európai nivón álló vezetők ezreit, a nemzeti termelés szolgálatába pedig magas erkölcsi és értelmi kultúrával bíró tömegek millióit» akarja állítani.

E mindent jelentő programmból, *melyben benne van az is, amiről nem beszél*, a főiskolákat a «vezetők ezrei» érdeklik elsősorban. Nem akarok ez alkalommal általában a főiskolák *sajátos* funkcióiról beszélni a nemzeti életben, csak azokat az *általános* érdekű mozzanatokat emelem ki, melyekre a főiskoláknak mai helyzetünkben különösen ügyelniük kell, ha hivatásukat a revideált nemzeti célokkal szemben is teljesíteni akarják. Az egyik az egészséges társadalmi szelekció előmozdítása, a másik a nagy nemzeti célok tekintetében

homogén közfelfogás megteremtésére való készség, a harmadik az állandó erőfeszítések nagy morális értékének a köztudatban való begyökereztetése.

Közhelyszámba megy, hogy a milliók jelentik ugyan az ország nagy energia-tartalékját, de ezt az erőt csak a vezetők teszik valóban használhatóvá. Az igazi erő nem a nagy számokban van, hanem a vezetők rátermettségében. Minden haladás az ő művük; nélkülük a legnagyobb és leggazdagabb ország is a nyomor és anarchia zsákmánya. A főiskoláktól nevelt vezetők tehát az új magyar nemzeti eszme rohamcsapata. A multban közép és felsőiskoláink nem teljesítették elég szigorúsággal szociálbiológiai hivatásukat, a társadalmi szelekciót. Ez tovább így nem mehet! Történelmünk tele van gyásszal, katasztrófákkal, de még egyetlen magyar nemzedéknek sem jutott nagyobb gyász, mint nekünk: olyan képzelt magasságból, olyan mélyre, olyan váratlanul, mint mi, még egy sem zuhant alá. Új értelmiségi generációra van szükségünk, mely összeszorított fogakkal tud tűrni, várni, ha kell, de tud elszánt is lenni, ha majd út az óra, mely napjai fogytáig zúgolódás nélkül a jövőért él, az erőgyűjtés lemondással teli munkáját végzi s tragikus sorsát szépnak, fenségesnek, magától értetődő magyar sorsnak találja.

Erre az áldozatos életre azonban a «vezetők» csak akkor lesznek képesek, ha az alapvető nagy nemzeti célok tekintetében homogén felfogásúak s ha e célokban rendületlenül hisznek. Főiskoláink feladata lesz a legnagyobb politikai kincset jelentő egységesen nemzeti alapon álló intelligencia kiválasztása és e jövőt formáló hit megszilárdítása. Lélekben kettéhasadt, jó részében szkeptikus intelligenciával, akármennyire magyarnak nevezze, sőt akár jóhiszeműen higgye is az magát, soha még csak megközelíteni sem fogjuk nemzeti eszményeinket. Mély, szintén Széchenyi szellemét lehelő gondolata Klebelsberg grófnak, hogy a nacionalizmusban való hit nem szorítkozhatik csak az intelligenciára: «az állam keretén belül a csoportosulás ne akként történjék, hogy a nemzeti gondolatot az intelligencia, a nemzetköziséget pedig a fizikai munkásság képviseli, mert ez a társadalom kettészakadását és a nemzetek felbomlását jelentené...» De az egész nemzetet a döntő pillanatokban nagy célok felé magával sodorni s a munka hosszú hétköznapijaira is egységbe forrasztani csak egységes lelkű és e célokban tántoríthatatlanul, ösztönszerűen hívó vezető-réteg tudja majd!

A kiválasztott vezetők fegyelmezettségét a főiskoláktól reprezentált tudományos szellem átélése garantálja. Nálunk a tudományra, egyéb feladatai mellett, nagy nemzetnevelő hivatás vár. A tudományról már sokszor elmondták, hogy az legvégsőbb elemzésben morál. Viszont a morális erő a forrása minden teremtő tevékenységnek az élet minden területén, a gazdasági életben is. Mentől nagyobb egy nép belső fegyelmezettsége, mentől kevésbé ingadozó a morális felfogása, antól erősebben áll a lábán. A nagy, maradandó eredmények ritkán egy-egy rövid lélekzetű heroikus erőfeszítés következményei, sokkal inkább a belső fegyelmezettségből, az állandóan tevékeny morális felfogásból táplálkozó, sokszor kicsi, de mindig folytonos törekvések gyümölcsei. Ez a szellem, a meg nem szakadó kicsi-nagy erőfeszítések szívóssága épen a tudomány legsajátabb, új igazságok hódítására egyedül alkalmas eljárása s főiskoláink nemzetnevelő munkájának bétetőzése lesz, ha az ilyen értelemben tudományosan képzett, a tudomány módszereit átélt vezetőkön keresztül az a lelkeség, mely a multban annyira hiányzott, szétárad majd az egész nemzetre. Sokszor megállapították azt is, hogy a mi drága fajunkban sok értékes tulajdonsága mellett volt jó adag könnyelműség, bizonyos ernyedtség; hiányzott belőle

a komoly vállalkozási kedv, de főleg a kitartó munkára való készség. Amit egy kártyalapra könnyen feltett, azt valami vállalkozásban nehezen kockáztatta. Amit egy merész oroszánugrással egyszerre el nem ért, arról könnyen lemondott. Nem szerette a lassú, szívós erőfeszítést, csak a nagy lendület heroizmusát. A főiskolák jelenthetik az egész nemzet számára, ha hivatásukat valóban teljesítik, a lankadatlan, céltudatos erőfeszítést legfőbb parancsként elismerő munkának tisztító tüzét. A tudományos műhelyek ilyen értelemben vett mélyen erkölcsös levegőjének az intelligencián keresztül a mindennapi életbe való áramlása lehet egyik legfőbb biztosítéka az új magyar lélek kiformálódásának.

Azokért az áldozatokért, amiket a trianoni Magyarország egyetemeiért, főiskoláiért, a tudományért, általában a magasabb műveltségért hozott és hozni fog, ellenértéket kell szolgáltatnunk. Az ellenérték csak azoknak az intellektuális és morális erőknek odaadással való ápolása lehet, melyektől a magyar nemzet jövője az élet legkülönbözőbb területein függ.

(Szeged.)

Huszi József.

A mult a jelen szolgálatában.

Gróf Klebelsberg azt akarja, hogy a magyar nemzetre most virradó korszakot a történetírás egykor a neonacionalizmus korának nevezhesse el.

A történelmi tanulmányokkal áthatott államférfi zár le e «nűszó»-val egy előre elképzelt korszakot. Nem a szó vezérli, hanem a bensőleg megrázóan átélt kor képe.

Ezt érezni ki idevonatkozó irataiból. Ugyanazon mélyebb akkordban végződik s végül teljes egységbe fonódik össze minden részlet és gondolat. Igaz belső élmény teheti csak ily egésszé a gondolatok összeségét. Minden csöppben a lélek mélyén termett egész kép tükröződik.

Ha semmi más, úgy e belső élmény átértése bizonyára az alapgondolat megbecsülésére késztet mindenkit. Bármily kicsiny részt vállalhassunk is csak a megindítandó mozgalomból, a nagy egésznek jelentősége fog áthatni bennünket.

Életről, új elevenségről van szó, itten az «irodalmi előkészítés»-nek sem szabad az önmagában kielégülő elméletnél maradnia. Még kevésbé a csupasz dobpergetésnél, amely híveket toboroz, anélkül, hogy igazán meggyőzne. Milliók élő meggyőződésére van szüksége az új lendületnek.

Mi ezúttal csak egy erecskét akarunk kiemelni Klebelsberg koncepciójából. Mesterséges alkatrész az vajjon, vagy az életműködésnek természetesen lüktető, nélkülözhetlen szervecskéje? Azt a pontot értjük, amelyben a történeti mult értékeinek megbecsülését kívánja. Nemcsak megbecsülésüket, hanem segítségül hívásukat is, mint építő-elemét az új korszaknak.

Úgy hisszük, nem csupán saját magunkról szólunk, ha azt mondjuk, hogy az ilyesmi gyakran feszélyezett érzést kelt fel az emberben. «A mult tanulságai, hagyományai». A közszellem szokásosan helyesel az ilyen szavakra, a reálisan gondolkozó ember azonban, bármily nemes színezettel is, inkább kötelességet lát azokban, mint új erőt; megkötöttséget érez üde vágyában, teremtő lendületében.

Pedig a multunkra irányuló figyelem csak egy részlete ugyan Klebelsberg koncepciójának, de mint a többi, ez a részlet is átszívódik az egészen. A «neonacionalizmus» elnevezés is erre mutat; a régi törzsön akar újonnan zöldelő

lombot. Eleven kapcsolatot akar a multtal s ezt hangsúlyozza is ; amikor a régiekre visszatekint s korszakot akar lezárni, hogy új kezdődjék, alapján véve történelmi tanulságok vezetik. Nem vonja senki sem kétségbe azt, hogy a mult hagyományainak helyesen értelmezett tisztelete összetartó erőt jelent s mélyíti a nemzeti érzést, amelynek alkotó eleme. De miként értelmezzük helyesen e tiszteletet és miként hozhat a történelmi mult szemlélete valóban mindig új segítőerőket a jelen életnek, új kedvet a jövő küzdelmeire?

Ismételjük azt, hogy nem szabad elméleti módon foglalkozni e kérdéssel ; valóságos tényezőkről érdemes csak szólnunk, amikor oly életbevágó valóság kíván lenni az új mozgalom.

A történelmi mult mindennapi hatóereje kétségtelen. E mult azonban tulajdonképpen csak azon az elméleti feldolgozáson keresztül él közöttünk, amit a hagyomány és a történetírás nyújt számunkra.

Az a veszély fenyeget tehát, hogy emberek-alkotta elméletek rabjai leszünk, ahelyett, hogy az Istentől vezetett mult élet határtalan tanulásaiban keressünk okulást.

És épen az a tény, hogy mult életre, a történelemre hivatkozunk, különösen varázst ad mindig az érvelésnek. A történelmi indokoltság növeli a gondolat erejét ; úgy tünteti fel, mintha igazságát a tudomány és tapasztalat végelesen bebizonyította volna. Talán nem győz meg, de hat. Szinte ritkaság manapság nagyobb szabású politikai szónoklat, iránymű, vezércikk, amely a történelemre ne hivatkoznék.

Kettős a veszély, ami ebből származhat.

Az egyik a történelmi gondolkodás elhatalmasodása, a túlzott hisztorizmus ; a másik a hibás történelmi gondolkodás, a hamis hisztorizmus.

Egyiknek sem volt megvetendő szerepe az emberiség szellemi multjában.

Valamikor alig mertek gondolatot kifejezni anélkül, hogy klasszikus idézetekkel ne támogassák azt. Minden kérdést multjából igyekeztek megoldani, minden végső eredményt abból igyekeztek levezetni. Mintha az ember járnai csak úgy tudna, ha mult lépéseinek emlékét idézné fel mindig magában. Mintha mi már nem tudnánk semmivel sem hozzájárulni ahhoz, amire a mult időkből, a histórián keresztül, emlékezzünk. Ami a multban történt, az mind nagyszerűbb s végtetesebb jelentőségű, mint ami most folyik. A mai élet, az csupán élet ; a mult azonban «történelem».

Részben a történetírás volt az oka ennek, amely hivatásának fontosságát, tárgyának felhők közé emelésével igyekezett hangsúlyozni ; főként azonban a történetoktatás, amely befejezett, többé nem változtatható, kész tényeket tanított, elzárván útját annak, hogy a történelem mögött az elmúlt, de azért egykor valóságos élet mozgalma táruljon fel előttünk. S ha valóban az élet példáit láttuk is meg a mult eseményeiben, lenyűgöző volt hatásuk azoknak, hiszen történelmi példák voltak.

Hiszen amúgy is mindig nagy a hatása annak, amit előttünk gondoltak vagy cselekedtek az emberek. Ha a jelen példáit épügy befejezett dolgoknak fogjuk fel, mint a történelmet szoktuk, anélkül, hogy eleven lényegét tekintենék, épügy megöli az önálló gondolatot és elhatározást, mint a túlzó hisztorizmus.

Különösen a folyó élet nagyobbjelentőségű, valamikor a történelemhez tartozandó eseményeinél és jelenségeinél fenyegeti ez a veszély a szélesebb művelt közönség ítéletét. Finom hártáival vonja be a gondolkodást, mely elzárja a mély forrást, miből az egész jellem és értelem egybeolvadt munkája az intuición

titkos csodáját hozhatja felszínre. Ezért támadtak fel a multban sokan a hisztorizmus uralma ellen, amely a multat a jelen zsarnokává tette, ahelyett, hogy szolgálatába fogadta volna. Nietzsche vészkiáltása hatott, s valóban igaza is volt: «A történetmentes állapot az anyai öle minden igaz tettnek». Nincs nagyobb érték, mint amit a megmunkált lélek teljes ösztönnel és értelemmel, az egyéniség egész ujjongásával igaz értéknek fedez fel, szinte újjonnan teremtve azt önmagában.

Ez az oka, hogy a legtöbb gyakorlati gondolkodású ember a holtak tudományának látja a történelmet. Némi ismerete a szokásos műveltséghez tartozik; más rendeltetése nincsen. Talán a legszerencsétlenebb tudomány. Zavartan kapkodunk iskolai emlékeinkhez, ha szóba kerül.

Míg a közfelfogás bármely más tudomány emberében az alkotó mestert látja, a történettudósban a rejtelmes régi adatok tárházát. Az emberek kiábrándulnak, ha észreveszik, hogy a történettudós nem tud véletlenül valamit a régiekről, amiről pedig ők maguk is hallottak vagy olvastak valahol. Holott a mérnöktől, ki repülőgépet épít, nem kívánják, hogy mindjárt például gőzekét is tudjon csinálni. A belgyógyászat orvosprofesszorán sem csodálkoznak, ha sebészhez küldi szükség esetén betegét. A történelem szakemberéről nem képzelik, hogy szintén alkotásra van hivatva. A filozófusról is tudják, hogy gondolkozik. A történettudósról inkább csak azt, hogy kutat, keres és — tud.

Ez az eredménye annak, hogy nem életkérdéseket, problémákat vetett fel az iskolákban a történettanítás, hanem kész s befejezett anyagot adott. S ezért érzik úgy sokan, amikor a történeti multtal való kapcsolatról, a hagyományok tiszteletéről hallanak, hogy merev és holt dolgokra kell esküdniök.

Az elméleteket azonban könnyű megváltoztatni, ha eleven tények nem sorakoznak mögöttük; könnyű az írott történelmet saját tetszésünkre és céljainkra magyaráznunk. És itt mutatkozik a másik veszedelem, a hamis hisztorizmus veszélye. A túlzó hisztorizmussal párosulva ez adott oly makacs erőt a régi rendi Magyarország ellenállásának az újjászületés eszméivel szemben; a történelemből merítették a hitet, hogy a nemesi kiváltság azonos a nemzeti szabadsággal. Így fordult például a középkor sötétsége ellen a felszabadult emberi szellem és gyűlölte s száműzte a maga életéből a nagy értékeket is, amiket ez a középkor teremtett. Sokan talán még ma sem tudják, hogy csupán azért gyűlölnék valami intézményt vagy eszményt, mert «középkori». A magyarság nagyjait ezért állíthatják olyan irányok szolgálatába, amelyeket azok maguk tagadtak volna meg leghatározottabban; oly réteget borítottak így reájuk, hogy a történetírásnak valósággal úgy kell kiásnia abból igaz alakjukat.

Ez a torzító kép szintén csak arra alkalmas, hogy idővel elveszék a hit a történelem életrevaló hasznában, kivéve azt a hasznot, mit bárki húzhat belőle, önkényesen magyarázva a multat saját céljai érdekében. A kommunizmus gyűlöletet merített a multból a régi uralkodó osztályok ellen; a kommunizmus után pedig sok történelmi család címeres zászlaját vonatta fel kastélyaira és az igazi nemzetmentés e tetteire büszkén engedte süllyedni a talajt maga alatt tovább lefelé.

Úgy hisszük, szükség volt arra, hogy a történeti gondolkodás e hibáit hangsúlyozzuk, épen Klebelsberg szózatával kapcsolatban. Épen azért, mert sokan érzik mindezt, ha öntudatlanul is és sokan hajlandók lennének az új program e pontja mellett, a tisztelet kellő adójával a történeti mult iránt, értetlenül elhaladni.

Klebelsberg gondolata pedig e pontban sem hátra, hanem előre irányul.

Nevelő hatást, nemzeti önismeretet, a közönséggel szemben való felelősségérzet ébredését, igaz értékek felfedezését és fejlesztését várja a mult szemléletétől.

Nem cinikus kritikát kívánunk a multtal szemben. Szokásos kedvtelés az, hogy a mult eseményeit és embereit mintegy magunk közé rántjuk le a történelmi magaslatokról. Époly egyoldalú dolog, mint a túlzó történelemtisztelet; s tulajdonképen csak érdes reakciója annak. A pletykaszerű történet-szemlélet épúgy nem fogja fel a mult életet egész teljében s épúgy nem mutat-hat helyes utakat a jelen élet egész teljének felfogására.

Mert itt van a kérdés kulcsa: a történelem az elmult, de valóságos életnek elméleti összefoglalása. Igaz, hogy csak elméletben maradt ránk, de ez elméletnek valóságos életet kell érzékeltetnie.

A jelen életet közvetlenül tapasztaljuk, de nehezen látjuk meg kívülről, összefoglalóan, és nem ismerjük, mik lesznek eredményei. A mult életet viszont nehéz valóságos közvetlenséggel átélni, de annál összefoglalóbban látjuk elméletben és ismerjük eredményeit.

A történelem gyakorlat az élet megértésére. A jelen élet pedig adja a tapasztalatot a történelem helyes megértéséhez.

Ez az örök kölcsönösség a lényege mindennek. Az elméletet étellel töltjük meg, hogy az élet elméletét kialakíthassuk magunkban.

Ezért hiábavaló dolog, ha a történelemben csak kész formákat és eredményeket látunk. Életet kell látnunk benne. Máskülönbén megállunk a régiség misztikus tiszteleténél s nem lesz átélt új tanulság belőle.

Az igazi történelem tehát inkább rombolja a misztikumot, mint erősíti azt, amennyiben emberi életet lát ott, ahol különben távolból előtűnő csodát szeretünk látni.

Örök élettényezőik szerepét keressük a multban. Egy egységes, magasabb öntudat támad akkor, ha a történetet jelen szemmel és a jelent történelmi távlatokból tudjuk nézni.

Folytonos cseréje e két lelki folyamatnak egyre magasabb megértéshez vihet bennünket és egyre öntudatosabb uralomra az élet változatosságai fölött.

Nem határozott tanácsot ad tehát a történelem az élet különös helyzeteiben; hiba az, ha ilyesmit keresünk benne. Hanem a lelket gyúrja, az életkézséget neveli, akár a sport az izmokat és a szervezetet.

Nem a jelen nemzedék babonás tisztelete tiszteli meg valóban az ősök emlékét, hanem az élettanulás, mit küzdelmeiknek megértése ad számunkra.

Oly alapelemeiben kell a történelem tanulságait magunkba szívunk, hogy azok öntudatlanul is legbelsőbb lelki kincstárunkba kerüljenek. Így hagyják meg elhatározásaink előtt a legtökéletesebb szabadságot is nekünk. Mert így hatnak csak szellemi és érzelmi világunk más tényezőivel összeolvad-tan; azokkal együttesen csiholják ki bennünk az igaz intuíció hirtelen teljes világoosságát.

Az ideálok, eszmék szerepét az emberi életben, a lélek és a természet örök viaskodását, az egyén helyzetét a társadalomban, a nemzetét az emberiségben így figyelhetjük csak valóságos értékeléssel. Az ilyen elemi kérdések életpéldáit kell keresnünk a történelemben.

Nem elmerengésre, bámulatra rendeltetett hát a multak tudománya; mint minden tudomány, újat akar. Nem visszafelé akar húzni, hanem minden részletével előre vezetni.

Nincs is addig valóban feldolgozva semmi formája és eseménye a mult-

nak, míg nem érezhetjük, hogy valami módon előre nem visz bennünket a jelenben. Míg legalább egy parányi mozdulatot nem érzünk örömmel magunkban, apró lelki lökést: ezzel is többek vagyunk.

Határtalan a tennivaló e téren, határtalan a «nemzet összes oktatói»-nak feladata, míg Klebelsberg programmjának ezen pontja is valóban segítséget jelenthet majd az új jövő felépítésében.

A tanítóképzésnek bele kell vésnie az oktatók lelkébe, hogy a multnak egy jól megértett és elevenen átélt részlete többet ér, mint az egész magyar történelem pontos «tudása». Hogy a történelem nem kész és lezárt valami, hanem a problémák végtelen változatainak élénk tárulása. Nem emlékezni kell itten elsősorban, hanem érezni és gondolkozni.

Igy mentesítik az ifjúságot a veszélytől, hogy az önálló gondolkodást túlzó hisztorizmus bénítsa meg; s attól, hogy a hamis történeti indokolás jogosulatlan erőt adjon előttük nem igaz céloknak is. A nemzet oktatói közé kell soroznunk a történelem tudományának szakembereit is.

Nehéz átboltozni a területet, ami a szaktudományt a szélesebb közönségtől elválasztja. Nem is szükséges az, hogy minden történelmi mű a nagyközönség számára is irassék. De szükséges az, hogy a tudós kutató minden részletkérdésben odáig hatoljon, ahol közös emberi érdekűre találni; és szükséges az is, hogy az ilyen eredményt ne hagyja kifejezetlenül. A nagyközönséghez közvetítő újabb feldolgozások így vehetik át a legilletékesebb kézből a részleteknek az egészre való vetítését, azaz a történelemben mutatkozó valódi életproblémákat.

A szélesebb közönségben így ébredhet csak újra kedv történeti művek olvasására. A felvett problémákban közösséget talál saját egyéni gondolataival s üdülést jelent számára minden ilyen mondat, akár elfogadja az író véleményét, akár nem. Üdülést, mi kedvet hoz a szakszerűbb részek olvasására és végül az önálló megfontolásra is.

A kultuszminiszter tettekkel bizonyította már be, hogy a történeti multra való figyelmeztetést így értelmezi. Iskolák állítása, az oktatás reformja egyrészt; másrészt pedig a történettudományok lelkes pártolása. Ez utóbbi program egy évtized munkája, máris oly fellendülést hozott, amelyhez hasonlóra az utolsó emberöltőkben aligha találunk.

Igy juthat majd mindig szorosabb életközösségbe a mult és a jelen. A történettudományt mind mélyebb célok felé vezeti az a gondolat, hogy a jelen nemzedék valóban élet-hasznot lát munkájában; az élő nemzedék pedig nem tévedések igazolását keresi a multban, hanem gyönyörűséggel érzi magát benn a nemzeti élet folytonosságában. A «történeti felelősség elmélyített tudata» nem megkötője, hanem örömteljes vezetője lesz nagy elhatározásainak.

Hajnal István.

Magyarország közköztudásügye a világháború óta. Összeállította Kornis Gyula. (Budapest, 1927. A Magy. Paedagogiai Társ. kiadása.) Alig jelent meg a hatalmas kétkötetes alapvető mű Kornis Gyula tollából *A magyar művelődés eszményei*-ről, máris — csaknem egyidejűleg a *Kultúra* és *Politika* tanulmánykötettel — egy további öt és félszáz lap terjedelmű munka hagyta el a sajtót az ő neve alatt.

Bámulatos teljesítőképességről tanuskodik ez már önmagában is, de még hihetlenebbé válik, ha meggondoljuk a magyar iskolaügy e vezérferfiának végtelenül sokoldalú elfoglaltságát s azt a felelősségterhet, amely mint kultúránk egyik reformátorának vállalaira nehezedik. Hasznos és feltétlenül szükséges munkát végzett épen ezzel a címben jelzett könyvvel is. Még szakemberek is nehezen bírták átte-

kinteni az utóbbi években kialakult iskolázási politikánkat és az életre-hívott új típusok által keletkezett egész rendszert. Amint Kornis Gyula sokat átfogni és a leggyorsabban logikus világosságban elrendezni tudó jellegzetes, nyugodt feje gondolta át teoretikusan ezt az új rendet elsőnek és legkimerítőbben, ugyanúgy ő volt hivatva arra, hogy a tető alá jutott nagy épületről képet adjon mindnyájunknak. Ezt tette meg ebben a szép könyvében, amely nemcsak áttekintést nyújt iskoláink egész rendszeréről, hanem felöleli mindazon intézmények összességét, amelyek a kultúra terjesztését hivatottak szolgálni. Épenúgy megtalálhatjuk tehát benne a M. Nemzeti Múzeum-ról, mint külföldi Magyar Intézetek-ről szóló tájékoztató sorokat, de nem hiányoznak a Nemzeti Színház-ról és a magy. színészet-ről általában fölvilágosító fejezetek sem. Valóban elmondhatjuk, hogy olyan zékönyvet nyertünk ebben a kötetben, amely jelenlegi kultúrintézményeink összességéről röviden, világosan, megbízható precizitással minden adattal szolgál, amelyre akár a rokon intézmények iránt érdeklődő szakember, akár a nagyközönség kíváncsi. Összes új és régi iskolafajaink tantervei épügy megvannak itt, mint a legtanulmányosabb statisztikai adatok, szerencsés tömör összefoglalásokban. Az egész művet bevezető két és fél ívnyi történeti rész dióhéjban adja a csaknem ezeréves magyar közoktatásügy fejlődését első szent királyunktól napjainkig. Minden fejezetet még külön történeti áttekintés vezet be, úgyhogy nemcsak a jelenlegi helyzetéről kapunk tiszta képet, hanem bele tudjuk illeszteni a legújabb állapotot a fejlődés menetébe. Kitűnő képek meglepően gazdag sorozata (nem kevesebb, mint 144) teszik még elevenebbé és teljesebbé az értékes munkát. Két jó térkép mutatja a) hazánk fő- és középfokú iskoláinak megoszlását 1918 okt. 31-én és b) a polgári iskolával bíró és az ilyennel nem bíró, de 5000 lakosnál többet számláló községeket meg városokat Csonkamagyarországon az 1920. évi népszámlálás adatai és az 1926—27. tanévi állapot szerint.

Köztudomású, sőt elcsépeelt a mondás, hogy Németországot a múlt század nagy francia mérkőzésében az iskolamesterek vitték győzelemre. Mintha ennek igazságát és az ebből levonható következtetéseket most utó-

lag vették volna észre fokozott mértékben a nagy világégésben alulmaradt felek épügy, mint a csak szerencséből felülkerekedettek, kik ezért könnyen érthetően nem érzik biztonságban magukat minden állítólagos »győzelem» ellenére sem. A világháború után mindenütt megkezdődött az új, teremtő alkotás a kultúrpolitika terén. Részben a nagy háborúban közelfekvő okok miatt elkerülhetetlen hanyatlás tette ezt szükségessé, de nagyrészt az a belátás is, hogy sok mindent már a boldog békeidőben másképp kellett volna csinálni. A németek legalább nyíltan bevallják, hogy rengeteg hibát ismertek föl a nagy bukás jóvoltából és igyekeznek utólag is jóvátenni tévedéseiket: közoktatásügyüket olyan pontokon erősítve, hol a régebbi évtizedek bármilyen beállítottsággal bíró emberei nagy magabizásukban nem is látták meg a gyengéket. Nekünk szintén szomorú tanulságokkal szolgált a veszített háború meg a Trianon után bekövetkezett állapot. Azelőtt olyan vidékek álltak gondoskodásunk homlokterében, amelyek az első órákban veszendőbe mentek, amint sorsunk balra fordult. Épen kultúrintézmények tekintetében is rengeteg sokat veszítettünk, sőt azokat a bitorlók egykettőre a mi szellemünk elleni küzdelem otthonaivá tették. Aránylag kevésbé jól volt ellátva — Budapest kivételével — a megmaradt csonka haza. Tehát elég nagy és súlyos feladat hárult kultúrpolitikánk vezetőire: nemcsak átszervezés, hanem újjászervezés, új intézmények teremtése új helyeken, a régiek egyidejű megmentése és továbbfejlesztése mellett! Mindent olyan korban, olyan országban, amely végkimerülést, ezer vérző sebet mutatott. És mégis sikerült és a legjobban uton vagyunk ahhoz, hogy napról-napra még teljesebb sikert érjünk el. Elegendő megnézni ezt a szép könyvet, sőt ennek pl. csak a népoktatásra vonatkozó részeit és a nehány, sokatmondó képet: az Alföldön mind erősebb lesz az iskola, a tanyavilágban épügy, mint a nagyobb községekben. Az 1926. évi VII. t.-cikk pedig megadta a lehetőséget ahhoz, hogy szinte jobb időkben is elképzelhetetlen arányokban folytatódjék ez az áldásos fejlődés. A törvény értelmében a külterületi iskolák százainak építése már meg is indult. Több mint háromszor új tanterem fog bekapcsolódni a nagy népnevelő munkába a legrövidebb időn belül. Kb. hat-

vanmillió pengős program ez, melynek felét építési segély formájában az állam fedezi. Szinte káprázatos fejlődést mutat egy másik iskolafaj: a középfokú polgári, amely Csonkagyarországon e legutolsó gyászos 10 év alatt számban csaknem megkétszereződött (az 1918-as 253-ról 412-re emelkedett, míg Nagymagyarországon egészben csak 550 volt). Semmikép sem áll tehát az a sokszor hallható rosszakaratú avagy tájékozatlanságra valló beállítás, hogy csak felső tanügyünk fejlődne („szükségtelenül”: ime épen a gyökér is milyen életerős és egészséges és milyen alapos gondozásban részesül!

Csak egy ilyen mindent összefogó alapos könyv győzheti meg a túlzott kritikára hajlókat is, hogy legjobb úton haladunk a fejlődés terén és hogy a mű szerzője, ki maga is egyik főmunkása a közoktatásügynek, mennyire átérezhette következő sorainak igazságát: «A mai magyar kultúrpolitika legfőbb feladatának tekinti a magyar nemzet kulturális felsőbbségének a szomszédos, balkáni jellegű népekkel szemben való fenntartását és megerősítését. Erre annál nagyobb szükség van, minél inkább akarja a nemzet alkotmányát demokratikus alapra helyezni, mert a politikai demokrácia csak ott egészséges és helyénvaló, ahol ezt a kulturális demokrácia megelőzte és biztosította.»

Koszó János.

Takáts Sándor: A török hódoltság korából. Genius, 1927. Takáts Sándor könyve a XVI. század végi és a XVII. századi uralkodó állapotokat írja le, tehát a már letelepedett törökök és magyarok viszonyát. A meggyengült török sem vezet hódító hadjáratokat, viszont a magyarok sem támadnak még. A végek élete: apró csatározások, rablások, egymásnak való kellemetlenkedések és barátkozások a könyv eseményei.

Takáts Sándor előadásmódja érdekes átmenet a tudományos és művészi feldolgozás között. Adatait tudományos módszerekkel gyűjti össze: levéltári kutatásokkal és egyéb történelmi dokumentumok gyűjtésével. Az összegyűjtött anyagot azonban már nem tudományos módszerrel dolgozza fel. Nem is gondol az adatok különböző szempontból csoportosítására, rendszerezésére, sem kidomborodó vonásokat, vezető elveket nem von el az eseményekből. Még csak nem is elemzi a

tényeket tudományos szempontból, meghagyja érintetlen egységüket. Nem megértetni akarja a kort, hanem leírni; az életét akarja újraalkotni. Legtöbbször kiragad egy-egy embert, török basát, vagy magyar kapitányt, leírja életét aprólékos gondnal és szeretettel és mert a kor viszonyai befolyásolják az egyének életét, mi is megismerjük ezeket az idöket az egyének életével együtt. De a szerző nem akar kort vagy egyént jellemezni. Ilyen nagy tervei nincsenek. Csak megszeretett néhány derék török urat és néhány derék magyar vitézt, tetszik neki a végbeliek harcoss, változatos élete és mert szereti őket, mert tetszenek neki ezek az események, hát leírja őket.

Látjuk a végbeliek pénztelenségét, nyomorgását, de vitézségét és hazaszeretét is, a törökök átlátszó ravaszkodását, amikor mindig a magyarokra kenik a békeszegés ódiáját az apró rablókalandokkal kapcsolatban, amit a magyarok hasonlóval viszonznak, de látjuk lovagiasságukat és sokszor őszinte barátságukat is a magyarok iránt. Takáts Sándor alapnézete szerint a törökök nemes és jó ellenfelek voltak, szinte öröm volt velük háborúskodni. A magyar urak, sőt asszonyok is jó viszonyban voltak velük: leveleztek, ajándékokat, kendőket, pokrocókat fogadtak el és vásároltak. A törökök rákaptak a borivásra, magyar íródeákokat tartottak, megszerették a magyar urakat, büszkéek voltak barátságukra és arra is van példa, hogy megszerették országunkat is, «a nyomorult földet» — mint akkor emlegették. A török meg magyar szépen el is csatáztatott volna, ha a németek nem zavarták volna meg mindig ezt az ideális háborút. Hol nem fizették a végbeli katonákat és ezzel rontották meg jókedvüket, hol meg diplomáciai okokból igyekeztek megakadályozni a magyar vitézek legfőbb mulatságát: a csatáztatást és a rablást. Takáts Sándor valószínűleg a korszak ilyen felfogását tartja műve legnagyobb érdemének, mert ha alkalma van rá, az ilyen irányú fejtegetéseibe kedvvel merül bele.

Mégsem ez a legnagyobb írói érdeme, hanem melegen érző szíve. Takáts Sándor egyaránt szereti a Thengöldi Bornemissza Jánosokat, Szokolli Musztafa, Kadisáde Mi basákat és a «részegek» Ibrahim beglerbéget. Velük búsul a bajban és velük örül a sikerben. Sem a basák, sem a kapitányok nem kompli-

kált jellemek, sőt egyáltalában nem jellemek, csak vitéz és lovagias katonák, akik igen a szívéhez nőttek a szerzőnek. Ez a meleg, szinte apai szeretet a könyv egyik legnagyobb szépsége: megszeretteti velünk a szereplőket, meg a szerzőt is. Ez a meleg apai szeretet ugyan néha botlásba is viszi, mert a nagy szerető lelkesedésben észre sem veszi, hogy ugyanazt az eseményt meséli el más nevekkal és más színhelyen, ahogy az apa sem veszi észre sokszor, hogy hallgatóit untatja fiának egy már többször emlegetett kedves vonása vagy hőstette.

Takáts Sándor másik nagy érdeme zamatos magyar nyelve, amelyet a kor ismeretéből és szeretetéből eredő, izlésesen mérsékelt archaizálása tesz még kedvesebbé. Az elbeszélés, a mesélgetés stílusában közli velünk adatait. Nem élezi ki a helyzeteket, nincsenek csattanói, se meglepő fordulatai. Előadásának bája éppen ebben a keresetlen egyszerűségben, a minden mesterkéltségtől való mentességben van, amelyet még növel lépten-nyomon megjelenő meleg kedélye. Aki szeret jó vacsora után a melegre fűtött szobában egy pohár bor és egy jó szivar mellett elbeszélgetni a régi időkről, annak tetszeni fog Takáts Sándor könyve is.

Fábián István.

Kozma Andor Petőfi-je. (Költői regény. Bp. 1927. 248 l. Pantheon-kiadás.) A Petőfiről szóló költői igényű művek legtöbbjét valamely külső alkalmisság (márciusi ünnepek, évfordulók, szoborleplezés stb.) hozta létre. Ez a magyarázata annak, hogy a különben gazdag s formailag és műfajilag változatos teremben aránylag oly ritkán a művészi öncélúság nyomai. Az indítékul szolgáló hangulat selyemfátylán ugyanis gyakran csak tört fényel csillog át a tárgy költőisége, amiből megérthető, hogy a segesvári nagy halott kultuszát ápoló költői emlékek hatalmas sorából Arany János, Endrédi Sándor és Herczeg Ferenc ismert művein kívül alig egy pár él a köztudatban. Utóbbiak csoportjába tartozik Kozma Andornak több, e tárgykörbeli verse közül a százéves fordulókort írt szép Petőfi-szimfóniája. A szatirái s heti krónikái révén nem kis népszerűségnek örvendő költő most egy vaskos kötetre terjedő munkával lepté meg az irodalom barátait: verse foglalta Petőfi életrajzát, még pedig igen pontos időrendben s egészen aprólékos részle-

tességgel. A kísérlet nem új, mert vagy negyven évvel ezelőtt Mátray Lajos és Váradi Antal is megpróbálkoztak hasonlóval, sőt a centenáriumi alkalmából Hamvas Józseftől is jelent meg egy Petőfi című négy énekes költői elbeszélés. Mindezek azonban sokkal rövidebbek a most megjelenőnél és több szabadsággal alakítják tárgyukat.

Kozma Andor «költői regény»-nek nevezi munkáját, mintha azt akarná mondani, hogy íme az élet a maga lát-szólág száraz tényeivel olykor méltó versenytársa a legcsapongóbb alkotó képzeletnek. Ez így is van, és ha Kozmának csakugyan ennek bemutatása volt a célja, akkor könyve e felfogás igen érdekes megvalósításának tekintendő. Csak az a kérdés, hogy a késszen kapott anyagnak ilyen fokú bármily bravúros technikai készsége valló felhasználása nem esik-e a művészi eredetiség rovására? Mert igaz ugyan, hogy a költészet hatása nagyrészt formai mozzanatokon fordul, csakhogy e mozzanatok elsősorban az alakítás mikéntjére, tehát a műformára s nem csupán verstechnikai ügyességre vonatkoznak.

A kilenc énekre oszló mű szerkezeti tagoltsága s az egyes részek felírása (Csillaghullás, Bolygóúz, Örvény, Marstól Minerváig stb.) azt mutatja, hogy Kozma a krónikás közlésen túlmenő becsvágygal dolgozott, de viszont az adatokhoz való ragaszkodás mégis csak a históriás énekek fényeszerű előadását idézi az olvasó szívébe. A költő szinte feltűnő tartózkodással húzódik félre, hogy helyet adjon az élet realitásának s csupán egy-egy jelző vagy alkalmi reflexió útján juttatja kifejezésre a szereplőkhöz és helyzetekhez való érzelmi viszonyát. E túlzásba vitt objektívítás lehet a magyarázata annak is, hogy az alakok belső rajza szinte eltörlődik az egymásra toluló külső mozzanatok mellett. Oly öntudatos költőnél, mint a kitünő szerző, ez az eljárás kétségtelenül meglepő. Lehet azonban, hogy e körülmény a tárgy és műforma főntebb jelzett egyéni felfogásán alapul. A könyv kiállítása izléses, de helyesírása nem fedi az Akadémia szabályait (attya 78, 91. l. stb.; cigány, gúnynyal, fenkölt stb.). Mi oka lehet e különösségnek? Vagy csupán sajtóhibákról van szó? *K. Gy.*

Gragger-émlékkönyv — németül. (Aus den Forschungsarbeiten der Mitglieder des ungarischen Instituts und

des Collegium Hungaricum in Berlin. Dem Andenken Robert Graggers gewidmet. Herausgegeben vom Bund der ehemaligen Instituts- und Collegiumsmitglieder. Berlin u. Leipzig, 1927. 264 l. Walter De Gruyter u. Co.)

A közműveltség zászlóvivőit megillető hála és kegyelet hozta létre azt a becses kiadványt, melyben a berlini Magyar Intézet és a Collegium Hungaricum tagjai kutató munkájuk újabb eredményeinek közzétételével áldoznak egykori szellemi vezérük, a korán elhunyt Gragger Róbert emlékének. A budapesti királyi magyar egyetemi nyomdától izléssel kiállított könyvet a magyar és porosz kultuszminiszterek igaz megbecsüléstől áthatott s az alkalmiságot ünneppé avató sorai vezetik be. Utánuk, mint erre illetékes tényező, a mi közoktatási minisztériumunk főiskolai ügyosztályának főnöke, a jeles tollú Magyary Zoltán méltatja a berlini egyetem néhai magyar tanárának tudománypolitikai érdemeit. A tömörségben is sokatmondó cikk tárgyához illő szabatossággal utal arra, hogy Gragger az elsők között emelt szót a tudományos utánpótlás intézményszerű biztosítása érdekében, továbbá, hogy ugyanakkor, midőn a nemzetközi tudományos együttműködés fontosságát hirdette, arra is felhívta a figyelmet, hogy az ily módon szervezett munkában az egyes népek csak akkor érvényesülhetnek kellőképen, ha előzőleg a *nemzeti* erők szellemi összefogása az egész vonalon megvalósult. A szép cikk helyesen állapítja meg, hogyha az újabban tervszerűen irányított tudományos munka terén némi eredményt értünk el, e siker előmozdításában, a világhatásztrófa utáni erkölcsi és szellemi újjászületésen kívül — elvitathatlan érdeme van Gragger Róbertnek is.

A kötet többi része huszonkét szerző huszonegy dolgozatát foglalja magában különböző tudományágak (filozófia, filológia, néprajz, természettudomány) szerint csoportosítva. E rövid ismertetés keretében, sajnos, nincs mód az új szempontokban sem szűkölködő tanulmányok eredményeinek részletes fölsorolására, de még így sem hagyható említés nélkül, hogy az értekezések többsége nemcsak fölfogásában, hanem tárgyilag is Gragger főntebb érintett eszmeköre hatását mutatja.

Egyebekben a bölcséleti cikkek közül Brandenstein Béla, Prohászka Lajos és Muzsnai Dénes elvontabb tárgyú fejtegetései mellett Gál Jánosé (a műfor-

mák fejlődésének fokozatairól) szélesebb körök érdeklődésére is számot tarthat, míg a filológiai és néprajzi dolgozatok sorából Barta János (Molnár F. mint drámaíró), Farkas Gyula (Reviczky német költeményeiről), Koszó János (a magyar romantizmusról), Moór Elemér (a Grimm-féle Elvarázsolt királyleány meséjéről) és Pukánszky Béla (Tinódi és az egykorú német hírlapi verses krónikák) tanulmányai új szempontjaik s adataik révén az irodalomtörténészeknek szolgálnak okulásul, esetleg alapul a további kutatás számára.

A gazdag tartalmú könyv egészében ékes bizonyítéka a Gragger nevéhez fűződő szellemi magvetés termékenységeinek. *B. Gy.*

György Lajos; Szomjúság. (Versek.)

György Lajos a költészet ihletett óráit egy versében bűvös köpönyeggé szimbolizálja, amit sutba dob, amikor robotos napok közelednek. Vendéglátóba toppan be a líra hajlékába, ha elmenekülhet a kötelességtől, a családtól, az élet szürkeségéből, hogy «gondolatait költészetre érleltesse» a műsák takaréktűzhelyén, akik bizony állhatatos leányzók és nem szeretik az időszaki látogatásokat. Így aztán lemondás, fáradt egyhangúság, kiegészített tüzekben való siránkozás formájában jelentkezik a szerelem; a műsák egész szívet, teljes életet, nagy hitet akarnak és nem érlelik gyümölcse a legokosabb és leglogikusabb gondolatokat sem. Mégis, mert nem hálátlanok egészen, valami csöndes mélabúval besugarazzák látogatójuk fáradt alakját, aki eltéved időnként a «lepkeáncos völgybe» a józan, hideg csillagok alól. György Lajos kötetének legszebb verse a *Megnyugvás* című, ezzel a szakasszal végződik és maradék nélkül adja vonatkozásait a lírával és az irodalommal:

«Néha a vérem forrbban lobog
S fájnak, fájnak az elszalasztott évek,
De frissen, büszkén dobban a szívem,
Ha kis fiam két szép szemébe nézek».

Hazafias versei közül sikerült az «Amíg a másé» című, a családi lírának is meleg, derűs színeit tudja felcsillantani néhol, de a Dölyfhöz és az Álomhoz is ír verseket, amelyek már kevésbé sikerültek:

«Libeg a Dölyf és vágat az Álom,
Reccsen a küllő, roppan az oldal,
Két tüzes táltos halálba nyargal»...

A végtelen hajósa. (Jules Verne 1828—1928.) A száz éves Verne soha nem volt olyan fiatal és soha nem volt olyan aktuális, mint most a sleeping-irodalom napjaiban, amikor Franciaországban csaknem kötelezővé vált az írók számára az utazás. De a repülőgépek, az autórekordek és a rapid-vonatok szédületes századában még mindig nem öregedett el az Utazás a föld körül nyolcvan nap alatt, amely pedig a mai rekordokkal szemben anachronizmussá vált, és a letiport és megsemmisült távolságok korában, mikor *Paul Morand* a sok utazástól blazírtan és a dinamikai láztól kótyagosan kevesli már a földet (*Rien que la Terre*) az összes utazó írók messze vannak még nagyon Vernetől, akinek csakugyan kevés volt a föld s utazott az ür végtelen régióiban a naprendszeren át, bekalandozta az egész Kosmost, üstökösök pályáin száguldott és eljutott oda, ahová eddig a közlekedési csodák legmerészebb utasának sem sikerült elérnie. Pedig sohasem tett igazán nagy utakat. Angliában járt, a norvég partokat látogatta meg és a Földközi tenger környékét járta be. De azoknak a csodálatos és titokzatos régióknak legnagyobb részét, amelyek olyan lenyűgöző elevénységgel élnek műveiben, soha sem látta. Egyszerű, nyugalmat kedvelő polgár volt, de a föld kerekességét, sőt az univerzumot a lelkében hordta. Szelíd lámpafénynél, vagy ha omnibuszon ült végtelen, távoli tájakra gondolt s az atlasz tarka képei úgy beszéltek a fantáziájához, mint a gyermekéhez.

De nemcsak az utazás divatja igazolta Verne jövőbe érző hajlandóságait, hanem a technika fejlődése is. Verne nemcsak utazó volt, hanem feltaláló is, még pedig a feltalálóknak abból a fajtájából, akik csak elképzelik, de gyakorlatilag nem valósítják meg a találmányokat. Verne is ezek közé az úttörők közé tartozott, akik az eszméket adják meg a szorgalmas és energikus megvalósítóknak és tökéletesítőknak, azok közé a szerencsés kezdeményezők közé, akiket az idő hamar igazol. A ma

divatos utópisták száz és ezer évvel álmodják előre felelőtlen és lapos fantazmagóriáikat, de legnehezebb a legközelebbi jövőt kiszámítani és Verne fantáziája a tudományosságnak olyan helyes útjain járt, szigorú logikája olyan fegyelmezetté tette minden előérzetét, hogy kitalálásai, akkor még igazán pusztá fantáziái egy részének megvalósulását még életében megérthette. Vagy ő volt nagyon jó próféta, vagy a fejlődés volt olyan gyors, hogy hamarosan beérte a kengyelfutó álmat, hogy Verne káprázatos álomvilágának egy része és nem is kisérsze, szürke, hétköznapi valósággá vált.

És épen ebben van Verne írói nagyságának legfényesebb próbája. Az író az igazolja legjobban, hogy műve akkor sem vált avulttá, mikor éltető, lendítő, izgató fantáziáinak legtöbbje a mesebeli régiókból a földre szállt le. Mikor meghalt, csaknem elvitatták Vernetől írói jelentőségét és inkább mint a tudomány gyakorlati népszerűsítőjét és szerencsés prófétát ismerték el. Ma, amikor lefoszlott művéről minden külső hatást adó fantaszitkum s ez a mű mégis a régi elevénységében és szuggesztivitásában él, kétszeres erővel domborodik ki egyéniségének súlyos írói értéke.

Nincs író, aki annyira kifejezője volna kora lényegének, mint Jules Verne. A XIX. század az ember térbeli és időbeli elszigeteltségének legyőzéséért harcol s a lázas iramban termelt technikai csodákkal átalakítja az egész természettudományt, amelyet általánosan uralkodó jegyév tesz. Ennek a természettudományos századnak legtipikusabb írója Jules Verne a természettudományos regény megalapítója, akinek születése elképzelhetetlen volna akár egy századdal előbb, akár egy századdal utóbb. Verne regénye középtől áll a múlt romantikája és a jövő szimbolizmusa közt s a realizmust a tudomány pozitívizmusa képviseli egy benne. Tulajdonképpen ő a naturalizmus megalapítója s ez az irány *Zolánál* és követőinél letér a helyes útról és szűk zsákutcába téved. Zola is tudomá-

nyos regényt ír, de csak a legtapogatózóbb pszichológiát tekinti igazában tudománynak s bármennyit emlegeti a természetességet, tulajdonképen csak a kivételes esetek, a lélek elferdülései és kinövésai érdeklik. A naturalizmus valósággal a betegség, a kóros lelki eltévelyedések tudományos regénye, míg Verne épen ellenkezőleg az egészség diadalát hirdeti. Műveinek tipikus és egyben nagy ethikai értéke, hogy bennük mindig az egészséges elme győz az esztelenség, a beteg és pervers lélek fölött. A gonoszság ellen vívott küzdelemben mindig az igaz szívé, a becsületességé a végső diadal. És Verne minden regényének lényege harc a jón az ésszel és természet vak erői közt, a mesék ősi harca ez a gyöngye ember s az óriási, félelmes sárkány közt. Ez az örök mese, amely hiányzik a Wells-féle romantizált politikai és szociológiai értekezéseiből, ad állandó és leggyözhetetlen vonzó erőt Verne regényeinek.

A természettudományok pozitív korának modern mágusa ő, aki az ősi négy elem : a föld, tűz, víz, levegő regényeit írja. Száznégy regényét ezek szerint lehet négy nagy kategóriára osztani. Határokat nem ismer Verne sem térben sem időben. Művében, amelynek koncepciója roppant arányokban bontakozik ki, megszervezte a fantázia expedícióját a Koszoszra keresztül. Ami szépet, érdekest, és titokzatost a föld adhat, ami fenséges a tengerek végtelen régióin lobog s ami félelmes és még kifürkészetlen élet a tengerek roppant mélységein él, ami grandiózus az örök pályáin kereng, s ami nagyszerűt és félelmetest a tűz ősi ereje alkothat, az mind benne van ebben a műben kezdve a Viktoria léghajó kalandos útjától a rejtelmes Afrika fölött, amelylyel ez a csillagokig ívelő pálya nagyszerű útját megkezdte egész a *Tenger betöréséig*, amelynek borealis viharában a végtelen hajója is eleresztette biztos kezéből a kormánykereket.

De utolsó szerelmi vallomása is a tengernek szól, amelyhez zsenge gyermekkorától haláláig percre sem lett hűtlen, amely mindig ihletet adott neki s amelynek igazi költőjévé vált a Nautilus csodálatos kalandjaiban. Ez a regény, egyébként is Verne egyik leg-tökéletesebb alkotása, legközelebb állt az író szívéhez. A tengeralattjáró névtelen hőseben, Nemo kapitányban, akinek három szenvedélye a tenger, a zene és a szabadság rajongó szeretete

teljesen megegyezik a saját passzióival, önmagát testesítette meg Verne. De Nemo kapitány mellett másik hőse is van ennek a regénynek : a tenger. Az Ocean valósággal élő szervezeté válik itt, amelynek gyöngéd, holdas szerelmei és féktelen vad dühkitörései vannak. Az áramlatok úgy keringnek benne, mint a vér a mi organismusunk ereiben. Léleketvétele állandó anyagcserét teremt a tropusi és az arktikus vizek között. Milliárdnyi élet roppant, rengő nyüzsgése ez, az Ocean egyetlen csöppjének parányi gömbjében az egész Koszosz miniatűr dinamizmusa.

De a tengerek lirikusának, aki már akkor nem egy szurrealistánál külön költeményeket ír prózában, megvan az a kiváló ereje is, ami igazán csak a nagy szellemeknek adatott meg, hogy atmoszférát tud regényeiben teremteni. Tájai, amelyeknek igazi karakterét a legérzékenyebb intuíciónál bámulatos biztonságával érzi meg, a legnagyobb szuggesztivitással élnek s amint külön jellegzetes levegője van *Manzoni*, *Stendhal*, *Balzac*, *Jókai* vagy *Tolszaj* regényeinek, épen úgy megvan a sajátos Jules Verne légkör is. És épen ez a levegő éltető. Ez ad az írónak maradandó értéket. Aki nem tud műveibe levegőt teremteni vagy akinek szűkös, ritka atmoszféráját már saját kora elemeszi, az évtizedek elmúltával megfullad a légüres térben.

Verne ma is él. Sőt kivételes helye van a nagy halhatatlanok között. Legtöbb nagy író veszedelmet jelent a fiatal lélekre, mint a korán élvezett nemes bor. Verne, kinek ifjúságunk legszebb elragadtatásait tartozunk halálával, az a nagy szellem, akire bátran rá lehet bízni az ifjúság nevelését.

Kállay Miklós.

Színházi szemle.

Csathó Kálmán *Lillájának* nyilván legfőbb értéke a női léleknek az a finom rajza, ami a hősnő alakjában megnyilatkozik. Ez a Janus-arcú lélek, kinek tekintete hol az ideálok után sóvárog, hol pedig a realitásokba fogódzik, a szerző részéről kitűnően van elgondolva. Keresztülvitele kevésbé sikerült. Az az ingadozás, mely *Lillában* különösen a darab második felvonásában megnyilvánul, a drámai forma szűk keretei között nem eléggé meggyőző. Mert mi történi itten? Lilla azt kívánja Csokonaitól, hogy szerezzen magának biztos állást, fogadja el a

csurgói tanárságot s akkor szülei előtt mint komoly kérést lehet fel s Lévai urannak, a gazdag gabonakereskedőnek, a másik kérőnek, a szülők jelöltjének, komoly konkurrenciát csinálhat. Csokonai azonban éppen most kapott pénzt egyik maecenásától s elragadtatott képzeletével szebb jövőt színez ki, mint a professzorságot. Lapot indít, irodalmat teremt, híres ember lesz! Lillát elkapják Csokonai szavai, fantáziája vele repül, de ekkor megjelenik Lévai uram s ennek biztos férfiassága, józan melegsége, no meg a karperec is, amelyet a lánynak ajándékoz, meg-ingatják Lillát. A visszatérő Csokonait, aki a karperec mellé ajándékuul csak verset tud adni, már tartózkodóbban fogadja. Mikor pedig megtudja, hogy a költő elhatározta magát a professzori állás elfogadására s hogy lemondva a lapalapításról, a kapott pénzt adósságai kifizetésére fordította, végkép elfordul volt ideájától.

A regénynek szélesebb formái között, ahol az írónak módjában áll apróbb árnyalatokkal dolgozni, e fordulat egészen elfogadható lehet, de a színházi közönség, méltán hökkenhet meg és jogosan kérdezheti az írótól: Hogy lehet az, hogy Lilla éppen akkor fordul el Csokonaitól, amikor ez az ő előbbi kívánságát teljesíti? Hogy lehet az, hogy a realitások felé húzó Lilla, rossz néven veszi a költőtől, amiért ez kifizette az adósságát? Ismételjük, hogy e fordulatot nem tartjuk lélektanilag lehetetlennek, de drámában, még pedig egyazon felvonásban, még hozzá közvetlenül egymás sarkába tapadó jelenetek során bemutatni: van benne valami akkora formai merészség, ami csak félresülhet el.

A harmadik felvonás asszony-Lillája megint ugyanaz az érdekes felemás női lélek, aki az előbbi felvonások leány-Lillája volt. Nem szűnik meg Csokonairól ábrándozni, de becsületes asszonyisága nem engedi megtántorodni. Akar találkozni ideáljával, de a találkozáson örökre szakít vele.

Ha ez az asszonyi lélekrajz éppen olyan meggyőző volna a kivitelben, mint aminő elgondolásban, ha az író ezt az érdekes és megkapó főtörténetet nem fullasztotta volna bele az epizód-szerepek, a mellékindítékek, a cselekménykacsokaringók tengerébe s ha végül ezek a mellékes elágazások nem lennének olyan hosszadalmasak — akkor újabb drámairodalmunknak ez a darab gazdagodását jeientette volna.

Hogy Csathó egy-egy kedves hangulattal, hébe-hóba egy-egy mulatságos jelenettel itt sem marad adósa a színpadnak, az kétségtelen, de az is bizonyos, hogy valamennyi eddigi színpadi munkája közül ez a legbágyadtabb.

Lillát Bajor Gizi játszotta. Az első két felvonásban nemcsak a szerepet játszotta, hanem a szereppel is játszott: nem élt benne, inkább valami fölényesebb magasságból szemlélte. Az asszony-Lillát azonban nemcsak egész mesterségtudásával, hanem bensőséges átéléssel is játszotta. Pethő Attila, mint Csokonai, kifogástalan volt; kár, hogy az író nem kevert elég színt ebbe az alakba. Lévai uram egyetlen jelenetét Csor-tos Gyula játszotta nemes egyszerűséggel. Meg kell azonban említeni, hogy e művészünknek testi arányai olyan illuziórontók kezdenek lenni, hogy ha a hízásban így halad, igen csekély-számú szerep eljátszására lesz alkalmas. A rengeteg mellékszereplő közül — bár szinte valamennyien igen jól játszottak — csak a fiatal Hosszú Zoltán legyen itt felemlítve. Eddigi szerepeiben nagyon is egyformának láttuk, akármit játszott, mindig öreg szé-kely benyomását tette: most játékát a verskovács Kovács Sámuel szerepében valami könnyedség, valami frissesség, valami mozgékonyabb humor jellemezte.

*

A másik magyar bemutató, ifj. Hegedüs Sándornak a Kamara Színházban játszott *Bakony* c. egyfelvonásosa érdekes szituációjával és sok drámai lehetőséget magában rejtő gondolatá-vai fogja meg a nézőt. Egy bakonyi csárdáshoz egy este egyszerre betoppan két legation járó református diák és három betyár. Nosza az öreg betyár az egyik legátussal prédikáltat egyet magának. A bibliai szavak aztán annyira meghatják, hogy életének egész elhibázottságára ráébred s bűntudat kel életre benne. A fiatal legátus már reménykedni kezd a megtérő bárányban, amikor kívül lövések hirdetik az üldöző csendőrök közeledését. A betyárok lóra kapnak s a megbánásnak, bűntudatnak, megjavulásnak újra vége. Sorsuk tovább viszi őket. Ami velük történt, csak futó epizód volt.

E kis darabnak is az a főbaja, hogy nem számolt a drámai forma külön követelményeivel. Egy ilyen röpké epizód kítűnő lehet egy rövidebb novella, egy *rajz* számára, a színpad azonban

olyan hangsúlyt ad a rajta folyó eseményeknek, hogy egyre várunk-várunk valamit, valami többet, valami nagyobb-
bat, amikor hirtelen az egésznek vége-
szakadása a kilégítetlenség kényelmet-
len érzését kelti bennünk. A történetet-
igaznak érezzük, a mondanivalót meg-
hatónak és mégis — felette formátlan-
nak. Ha valahol, ilyen esetekben látni,
hogy a költészetnek belső formai szabá-
lyait épen nem valami iskolás poétika
írja elő, hanem az a lelki viszony köve-
teli meg, amely az író és közönsége
között szövődik. Egy rövidebb novellá-
nak olvasópublikuma mennyivel más
lelki attitude-ot mutat, mint a drámá-
nak tömeggé verődött hallgató közön-
sége!

Az öreg betyár szerepét Bartos Gyula
erőtéljes realizmussal és megkapó ben-
sőséggel játszotta. Abonyi nagyon szé-
pen mondta el a legátus prédikációját.
A többiek közül Szabó Máriát emeljük
ki a csárdásné szerepében. A darab
elejétől végig ott mozog a színpadon
teljesen szótlantul. Egy-egy megrezdülé-
sében, szemének egy-egy megvillaná-
sában azonban annyi színjátszóképes-
ség mutatkozik, hogy multkori Anti-
gonéja után még több reménnyel tekin-
tünk jövője felé. Csak egy baj van!
Ez a sokat sejtető, ez a következmény-
ek feszültségét éreztető játék csak
ott van igazán helyén, ahol a színész-
nek azután alkalmá is van ezt az ígére-
tet beváltani. Itt azonban ezzel a sze-
reppel is úgy vagyunk, mint az egész
darabbal. Várunk-várunk és — hogy
is mondja Lear? — «a semmiből mi
sem lesz».

Galamb Sándor.

Országos Kamaraszínház.

Nemrégiben ünnepelte az Országos
Kamaraszínház másfélezredik előadá-
sával létezésének eddigi eredményeit.
Ezt a magyar staggione-társulatot
négy év előtt az a célgondolat hívta
éltre, hogy a sívár operettkultusz
langyos iszapjában fuldokló vidéki ma-
gyar vidéki színészet mentőeszkája
legyen és az irodalmi értékek kultu-
rszával ízlésfejlesztő tevékenységet fej-
tessen ki a magyar színészet minden
állomáshelyén. Az Országos Kamara-
színház gyökeret tudott verni a ma-
gyar ugarban és legjobbnévű vidéki
társulatainak sorába emelkedett. Más-
félezer előadás seregszemléjénél nem
szabad azonban elkápráznai az eddigi
eredmények előtt, hanem új célokra
kell függesztenie a társulatnak tekin-

tetét, új, nehéz feladatok vállalására
indulnia a kétezredik előadás és majdan
a további jubileumok felé, mert az élet
törvénye nem ismer megállást, csak
folytonos evolúciót. Különösen áll ez,
a talán legszociálisabb művészi meg-
nyilatkozására az emberiségnek, a *szín-
házra*.

Hamlet azt követeli a színészektől,
hogy legyenek hű tükrei a mának. Ezt
a hivatást a mai színház kétféle módon
szolgálja: *repertoárjával és a színmű-
vek meglevenítésének módjával*. Az első
térén speciális rendeltetése lehet egy
olyan alakulatnak, mint az Országos
Kamaraszínház. A magyar glóbus a
drámairodalomban és színházi kultú-
rában nem érte meg azt a revolúciót,
amely végigszántott az utolsó évtize-
dekben Európán. Ez nemcsak a magyar
és gall vagy germán lélek mélyeséges
különbözőségeivel magyarázható, ha-
nem egész színházi életünk tetsedsé-
gével is, melynek ereiben a lassan
keringő vért nem pezsdítették frissebb
mozgásra új drámai megnyilatkozások.
Európa túljutott egy sereg irányon,
vágyon, megvalósuláson, letörésen, újra
fellendülésen, melynek szelei csak meg-
lankadva, későn, vagy sohasem érke-
znek el a füledt magyar légkörbe.
Nálunk a kevés avatottak még keve-
sebbje előtt áll tisztán, mit jelent az
egyetemes színészet és drámatörténet
szempontjából a mai helyzet, pedig
ennek tudatosítása sokkal fontosabb,
semmint az első pillanatra látszik.
Csak egyféle jelentőségére utalunk,
amikor hangsúlyozzuk, hogy a *dráma-
irodalom* fellendülése — a színészet-
történet tanítása szerint — mindig a
színpadi kultúra névemelkedésének
eredője. Előbb volt a színész, azután
a színpad és a dráma. A *magyar dráma*
kivirágzását is két-három évtizedes
színjátszás előzte meg és az adaptált
művek áradata. A korszerű *mai magyar*
drámát is egy korszerű *színházi kultúra*
és a mai európai drámairodalommal
való intim megismerkedés hívhatja
éltre. A pesti színházak e téren mit se
tesznek, a főváros után kullogó vidék-
ből pedig még inkább hiányzik a kezde-
ményező erő, a megfelelő hozzáértés,
tudás és alkotó fantázia. Az Országos
Kamaraszínház volt az első, mely ön-
tudatlanul színházi kultúránk decent-
ralizálását tűzte iratlan programjába.
Ezentúl tudatosan kell kiépítenie ebben
az irányban műsorát. Nem szabad,
hogy Ibsen több darabja mellett
Strindbergnek egy műve sem szere-

peljen repertoáron, pedig épen Strindberg volt az, aki Stockholmban *Intima Teatern* néven az első európai kamaraszínházat létesítette 1907-ben. Az oroszokat Tolsztojnak az *Élő holttest*-e és Gorkij *Éjjeli menedékhelye*-e képviselte eddig, pedig másorra kívánkoznak még Csehov, Turgenyev, Andrejev Leonid, Evreinov Nikoláj és Osztrovszkij is. Az olasz drámát a nemrégiben Sopronban bemutatott Goldoni-vígjáték reprezentálja, noha néhány ma is friss régi autor, vagy egy *commedia dell'arte* és a legújabb szerzők, elsősorban D'Annunzio és Pirandello szintén elmaradhatatlan lenne. A németek közül régebben Hauptmann és Hebbel szerepeltek egy-egy drámájukkal, de a ma már kiforrott, nem rég még Sturm und Drang-periodusukat élő fiatal nemzedék főbb képviselői, Fritz von Unruh, Franz Werfel, Ernst Toller, Walter Hasenclopper és Berthold Brecht egy-egy műve bemutatásra vár, legalább is a négy év előtti Georg Kaiser bemutató logikus folytatása ez lenne. És így végigmehetnénk még néhány nemzet drámairodalma több reprezentatív man-jének művein, melyek mind kovászai lehetnének a modern magyar dráma ma még látthatatlan erjedésének.

De nemcsak a *mi* a fontos, hanem a *hogyan* is... A kamaraszínház elnevezés nemcsak a drámák irányában jelent meghatározott programot, hanem a *játék* stílusában is. A kamaraszínházmozgalom megindulása negyedszázad előtt a játék bensőségesre válását, a szerep interpretálása helyett az alak életrekeltését, a halk és finom tónusokat, rendezésben az egyszerűséget, stilizáltságot, a játéktípus antinaturalisztikusan sokszínűvé válását jelentette. Ezen a téren talán még nagyobb munka vár az Országos Kamaraszínházra, mint másorának kiépítése körül. A társulat megszervezője és igazgatója, Alapi Nándor kitűnő színész, aki játékanak megkapó közvetlenségével, a színészi effektusok racionalitás egyszerűségével kelti életre szerepeit. A társulat azonban egyenetlen, pedig ha nem is egyforma rutinnal rendelkező, de legalább is egyformán fejlődésképes színészekből kellene állania, hogy a társulat *együttlenség* lehessen. A stílusbeli összehangolás azonban csaknem kizárt dolog, ha a színész önmagára van hagyatva és csak durvább instrukciók

és nem az egyes darabok egy ember által való egységes átgondolása, a részletek finom szételemzése és újra egységbe illesztése irányítják játékát. A *színész fölötti principium* érvényesülésének hiánya a legsürgősebben korrigálandó az Országos Kamaraszínháznál. Ennek lehet tudni azt is, hogy a szereposztást igen gyakran nem belső színészi értékek felismerése, de külső szempontok irányítják. Ezt alátámasztja látszólagos érvekkel, hogy a vidéki kritika ma még a színészek tulajdonít olyan értékeket az előadásban, melyek a *szerepből* adódnak és indokolatlan dicséreteivel sikereket biztosít az egyszerű szöveg interpretálásnak, viszont ritka esetben képes észrevenni azt a nagy pluszt, amit az színész a maga alakteremtő fantáziájából ad a néha jelentéktelen szerephez. A legsokoldalúbb tagja a társulatnak Peéry Piroska, akinek a *Húsvéti vakáció* Claude-jától a *Hedda Gabler* öreg Tesmann Juliájáig és a *Liliom* Muskátnéjéig ivel skálája. A modern orosz iskolának egyedülálló magyar képviselője ő a fiatal színészgenerációban, aki hiánytalanul fel tud oldadni alakjaiban, melyek felfokozott intenzitással élnek. A legvérbelibb kamarastílust képviseli játéka. Épen ezért nagy vesztesség, hogy nem az ő interpretálásában láthatjuk az Országos Kamaraszínház előadásain a *Hedda Gabler* címszerepét, a *Liliom* Julikáját, vagy Goldoni *Fogadásnéját*. Remélhetőleg az évad végén a Budapesten tartandó vendégjátékai kezdetéig megváltozik ez a helyzet és a főváros egy nagy meglepetéssel lesz gazdagabb. Finom tehetség Mihályi Mária, akinek egyszerű színészi eszközökkel felépített anyalakjai jelentős értékei az Országos Kamaraszínház előadásainak. Fejlődéssel bízható kedves ígéret *Dalmaj* Emmi. A férfitagok közül *Miskey József* kell elsőnek említenünk. Közvetlen szalonszínész és elementáris erejű kómikus egy személyben. *Maconkay József* rendkívül szorgalmas, bő humoros vénával rendelkező fiatal talentum.

Ilyen erővel lehetne játéktílusban újat, kezdeményező érvényűt alkotni. Az új repertoár és új stílus kettős vágányán az Országos Kamaraszínház a történelmi jelentőség országán keresztül roghat be a kétezredik előadás állomására.

N. A.

Művészeti szemle.

Az új művészek kiállítása,

A legfiatalabb művésznemzedék a maga egyre erjedő, forrongó lelkivilágával nem találta már helyét egyik legmodernebb művészegyesületünk keretében sem. Friss rajt eresztett tehát s a maguk külön virágmezőiről próbálják szedni a termést.

Az *Új Művészek Egyesülete* külföldön kétszer is szerepelt már. Résztvettek a fiemei nemzetközi kiállításon s ott megadglia commemoratívát nyertek.

Bécsben a Künstlerbund Hagen helyiségében szerepeltek s a bécsi sajtó elismeréssel szólott munkásságukról.

A Nemzeti Szalon termeiben rendezett mostani kiállításuk ismerteti meg őket együttesen a budapesti közönséggel. Külön-külön legtöbb kiállítójukkal másutt is találkoztunk már.

Az *Új Művészek* csoportjának Páris a Mekkája. Törekvéseiből ki-kiérik a legújabb német irányok hatása is, de mégis csak Páris az anyakapta, ott tanultak, az ottani benyomásokat, eltanulásokat hozták el, hazaszállingózva.

Aki mostanában csak egyszer is végigsétált a Függetlenek falabirintjának sok-sok kaptárán, aki látta az ottani kisebb, intím kiállítások anyagát, az lépten-nyomon reámutathat azokra a nevekre, ecsetekre, melyek nagyon, de nagyon közeli rokonságot tartanak e kiállítás fiatal szereplőinek munkáival. Aki odakint mindezt látta, az nem is fog már elképedni a — hogy is mondjuk . . . — a szín-jazz e harsogásának láttára. Korszerű tünet ez is. Megszoktak már az emberek mindent. Semmin sem csodálkozni: ez a kor jellemző.

De persze, azok, akik a művészet nagy eredményeit és jövőjét minden veszedelmesnek tűnő túllendüléstől már eleve meg szeretnék oltalmazni s azok, akik ilyesmit nem igen láttak, jogos idegenkedéssel tekinthetnek itt sok alkotásra.

A művészet szent, nagy életfolyamata sem áll, nem állhat meg, ebben is megmutatkozik az örök fejlődés vonala. Dehát — sunt certi denique fines . . . bizonyos határon túl menni nem megértést jelentene már, hanem azt, hogy az ember könnyűszerrel felhagyja ültetni magát.

A mai művészeti forrongás érdekes lehetőségeket is vetett felszínre, az

bizonyos. De Párisban úgy, mint Németországban nagyon hamar szerencsétlen mesgyékre futott a legtöbb «izmus», a surrealizmust sem véve ki. A legtöbb harcoss jelszó virága egykettőre lefogyott. Kiderült, hogy kelyhében nincs méz a művészet számára, csak tartalmatlan, tarka, kósza por, mely elrepül a semmibe.

A baj azután onnan származik, hogy sok fiatal művész felül ezeknek a jelszavaknak, ecsetét, palettáját, néha meg naív lelkét is kitarja számukra, a külföldön töltött kevés idő alatt mohón teleszívja magát mérgükkel s hosszú ideig rabja lesz ezeknek a múlt áramlatoknak, külsőségeknek, mert tesszik neki, hogy idehaza elképesztheti velük a polgárokat. Persze, akad közöttük fanatikuss is, aki makacsul ragaszkodik azután idehaza az eltanult blöffhöz, akkor is, amikor az Páris nagy kohójában már régesrégén eldobott — vieux jeu . . .

Nincs áldásosabb, mintha a fogékony ifjú művészlélek bekapcsolódhatik a nagy teremtő áramlatokba, ha világot láthat és szemébe, lelkébe ölelheti a művészet friss, új virágos tábláit is. De az ifjú művészeknek meg kellene tanulniok, hogy vannak ragadozó virágok is. Olyanok, amelyek bekapják és eleméztik a mézkereső lelki méhcsékét . . . Csak az gyűjthet a művészet örök kaptárába tiszta értéket, aki biztos érzéssel, lélekkel tud mérlegelni a maradandó, a nemes és a dudva között,

Szerencsére a mi fiataljaink között több az olyan, aki a kellő határon meg tud állni. De bizony akad közöttük olyan is, aki kellő ítélet nélkül lódul bele a jelszavak maszlagába vagy önmagával szemben is könnyelműen, divatból sodródik az eltanulható külsőségek veszedelmes útjára.

Ezen a kiállításon is érdekes kísérletek váltakoznak naív belekábulásokkal és merész blöffökkel, efemer művészeti divatickekkel elmélyedő, újszerű keresésekkel, mosolyra készítő titánkodásokkal.

Vasary János egyre forrongó, vibráló színekkel ékes plakettájáról származnak a termék legérdekesebb darabjai. Az ő nagy tehetsége, tanultsága persze megbírja a legmerészebb ugrásokat is. De még a vezető mester némelyik alkotásán is szembetűnik néha, hogy mily közelről érte a párisi hatás. Ezúttal különben nem nyújt annyit, mint legutóbbi szerepléseikor.

Legjobbak tengerparti részleteket ábrázoló bravúros vízfestményei. Több képe túlságosan is plakátszerű.

A mellette felsorakozó fiatal nemzedék munkái között *Bartók* Mária képei valami furcsa misztikummal, *Emőd* Aurél csillogó, friss színeivel, *Kemény* László felfogásának mélységével (*Temetés*, a Van Goghra emlékeztető *Fogházudvar*), *Klie* Zoltán üde koloritjával, japános finomságával (*Őrház*, *Külváros*, *Pályaudvar*, *Virágok*), *Lahner* Emil leegyszerűsített, komoly formáival, *Medveczky* Jenő jellemlátató készségével, *Miháltz* Pál ötletességével, *Pécsi* Pilch Dezső könnyed vonalvezetésével, ragyogó színskálájával, *Róna* Emy meseillusztrációinak finom bájával, *Vaszko* Ödön tartalmas voltával hatott.

A szobrászati részből kiemelkedik *Beck* Ö. Fülöp egy régebbi, erőteljes, kiváló alkotása, a *Menyecskefej*, *Vilt* Tibor néhány nemes egyszerűséggel megoldott fejtanulmánya (*IX. Sinjonia*, *Bambino*, *Férfifej*) és *Beöthy* István *Velkőző férj* című eredeti felfogású munkája.

Gárdos Miklós vasbetonból való *Jazz band*-je a kor mulatságos karikatúrája gyanánt tekinthető. Aki a pár si Függelnek Szalonjában látta egy spanyol «szobrász»-nak kályhaacsókból összerakott *Don Quixote*-jét, megnyugodva állapíthatja meg rajta az anyag «nemességét» és a felfogás szoliditását. A «*Gordonkás*» és a «*Kígyóbüvölő*» bizarrságában van bizonyos érdekes formakészség. Talán komolyabb dolgot is fog majd vele teremteni.

Ezek mellett persze felvonulnak a képbe rögzíthető, meghökkentő képzetlenségek is. Vad színekkel feléből, harmadából befedett vásznak, esetnyélből «lendülő» gyógypedagógiai vonalak, vasúti szemaforok szépségig ha felérő piros, kék, zöld ábrák merész összevisszasággal való keretbe teremtései, óriási ceruzahegyszó-gépekből kikerültnek ható plasztikus munkák s így tovább, valamilyen dallamos «izmusig».

Nil admirari! Mi meg is fogadjuk a kor szavát: nem csodálkozunk. Nem mi! Csak azért sem.

Hamar elül ezeknek a félelmetes izmusoknak kised kavargása. Fölöt-tük ott süt mindig az Örök Művészet napja és mindenkor hajlandó fényességébe, melegébe fogadni forrongó, izgatottan keresgélő, de végül mégis csak alája alázzal megtérő, igazi fiait.

Mariay Ödön.

Az Ady-síremlékpályázat.

A Múcsarnok termeiben nem kevesebb, mint százegynéhány Ady-síremlékterv került kiállításra.

Ez a feltűnő nagy szám bizonyítja, hogy Ady bonyolult egyénisége megnyire izgatja szobrászművészeink képzeletét is.

De a sok pályaterv egyúttal bizonyosága annak is, hogy a költő versei, élete, lelkesége körül szinte szüntelenül viharzó viták, a végtelen ellentétek hasadó felfogások késhegyig vitt harca, hogy elővillog a szobrászvétségéből is.

Ahogy az ember elnézegeti a pályaterveket, az az érzése támad, mintha ezek a hol lelkes, hol meg erőszakosan szuggerálni akaró, néha már-már valóssággal kihívóan «megfogalmazott» minták egy-egy az Ady kérdés körül szenvedélyesen vitatkozó könyvnek, cikknek kivonatai lennének.

Az egyik azt mondja: beszéljetelek akármit, Ady csak költő, csak ez a fontos benne. A másik már vitázik: nem elég költő voltát hangsúlyozni, tegyük hozzá, hogy magyar költő volt, mert sokan szemérvetik, hogy idegen volt a dala. A harmadik: Ady a világé, az összemberiségé, ő a modern, európai dalos. A negyedik: nem a költő a fontos benne, hanem a golgothát járó ember... Az ötödik: ez az ember a szerelem rabja és hőse, ezt kell benne ábrázolni. A hatodik: vessünk el minden fölösleges jelzőt, állítsunk komor szarkofagot a híres halott hamvai fölé. A hetedik: a harcost kell benne kidomborítani, aki küzd önmagával, a nővel, az étellel, a sorssal.

A nyolcadik: Ady csak koponya, melybe belezárul költészet, élet, halál minden, így kell kifejezni, egy gigászi fejjel...

És így tovább. Százegyig s még tovább.

Nem csoda, ha egy ilyen bonyolult költőlelek annyiféleképen foglalkoztatta a sír emlékéit megtervező művészeket. Azonban — sajnos — a nagy versengés eredménye egyenesen lehangelő. Az érdekes feladatot szobrászaink nem tudták megoldani, noha a pályázaton legjobbnevű szobrászaink egy része is résztvett a kevésbbé ismert és ismeretlen művészek sora mellett. Nem akarjuk a pályázó művészek érzékenységét megbántani s ezért eltekintünk attól, hogy névszerint soravegyük kiállított pályamunkáikat. A bírálóbizottság amúgyis szűkebb-

körü pályázatot hirdetett. A részletes kritika majd ennek eredménye után hallathatja jogos szavát.

Most csupán általánosságban akarunk egy pár megjegyzést tenni. Elsősorban azt, hogy szobrászaink teljességgel helytelen nézőpontból fogták föl feladatukat akkor, mikor pályamunkáikba valósággal bele akarták vézni, sőt zsúfolni azt a sokféle irodalmi és politikai fölfogást, melyek körül az Ady vita kavargog s melyek egyikét vagy másikat oly élesen foglalta el a pályázók egyrésze a halott költővel szemben. Ahelyett, hogy értékes, komoly szobrászművet egykeztek volna teremteni: gipszstanulmányokat, vezércikkeket, gipsz szellemeskedéseket gyártottak Adyról, vésővel írták tovább a tollal, szóval kezdett és lankadatlanul folytatott Adyvitát. Így keveredett azután bele a vésők puritán munkájába a politikus, az irodalompolitika, a világnézeti harc és sok más egyéb, aminek mindnek nem lenne, sőt nem is lehetne semmi helye az ily feladatok megoldásánál.

Jó, kifejező, megkapó és megható Ady síremléket vártunk — s kaptunk vagy sablonos költőjelképeket, lantos akárcikkeket, vagy zavaros, stílustalan, Ady vitacikkeket, erőltetett és kihívó glosszákat, Ady bekebelezéseket.

A véső nemes, tiszta, művészi munkáját vártuk s ehelyett azt kellett tapasztalunk, hogy több véső mögül világnézeti rohamcsapata tömörül, mely a síremléssel is magának próbálja elhódítani a tragikus sorsú, halála után is viharmagvakat elszóró költőt.

Aztán ott vannak az Ady magyarázói. Szobrászok, akik hallottak valami harangzúgást, meg félrevert harangszót Ady Eindről s most nagy-naiuval gipszbe pepecséték tétova vélekedésüket Ady poéziseiről. Ezek aztán lámpagyári és nippkirakatokba illő figurákat kapargáltak oda a holnap hősről, a részeg evezősről, a magyar fáról, a magyar szfinxről, Léda szerelméről, és az Ady verseiből áradó szimbólumözönről.

Ady alakját körülvették női aktokkal, sasokkal, lantokkal, virággal, tulipánosláda cirádákkal, magából Adyból csináltak dühöngő harcost, esett harcost, fejét megkoszorúzták a magyar térképpel, érdekes, beethoveni koponyáját felnagyították gúlai méretekre, raktak alája döbbenetes szimbólumkígyókat, ismét mások kecses torta-díszként pettyentették gipszkrémekre

alakocskáját. Lehangelődva kellett bámulnunk ezt a fehér khaoszt!

A zavaros, fiatalos, nagyon sok esetben erősen műkedvelőízű próbálkozások mellett itt-ott föltűnt azután egyik-másik jónevű szobrászunk szolid pályaterve. Ezek viszont túlynyomólag a legáltalánosabb sablonokhoz igazodtak. Ezek alig mondtak valamit Adyról, am azok meg annyi mindent kapkodtak össze róla, hogy oldal-számra menő, külön magyarázatokkal kellett a szerzőknek kifejtteni a gipszproblémák kihámozhatatlan lényegét. (E pályatervek megvalósítása esetén tanácsos lett volna a temetőben is az emlék mellé állítani ezeket a rejtvényfejtő táblázatokat, mert különben hangos viták verték volna föl állandóan a halottak birodalmának ünnepi csöndjét...) Általábanvéve, a pályázók túlynyomó nagyrésze nem vette figyelembe, hogy a síremlék, mint szobrászi feladat mégsem azonosítható teljesen a városba illő szoborművel. A temető hangulata odaillo fölfogást követel, a temetőnek megvan a maga külön architektúrája.

A pályamunkák nagy többsége az építészeti részt feltűnően elhanyagolta.

Rövidre fogva: ismertnevű szobrászaink hoztak néhány komoly, megvalósítható, szolid pályamunkát, de nem erőltették meg magukat, hogy valami igazán kivételeset alkossanak. A fiatalok viszont jó ötleteket is vetettek itt-ott felszínre, de ezek nem forrtak ki annyira kezük alatt, hogy a végleges kivített reájuk lehessen bízni. Kis minta és nagy sírszobor — nagy út van a kettő között, mely alatt puritán, biztos vonalvezetés híján fáradtan csuklik össze a tétova ötlet. Az Ady síremlék kérdése pályázattal nem dől el, a feladat megoldatlan maradt. Az igazi megoldásnak a mostani tanulságokon keresztül kell kiforrnia. —n.

Zenei szemle.

Az Operaháznak a szezonban eddig négy bemutatója volt. Puccini *Turandot*-ja, Siklós Albert *Hónapok háza* című operája, Csajkovszki *A diótörő* című balettje és legutóbb (január 30) Wolf-Ferrari *A négy házsártos* című víg dalműve. Puccini utolsó remeke, a *Turandot*, nagy sikert ért el és a zeneköltő többi műve mellett állandóan műsoron marad; Siklós operája életképtelen, csak addig játsszák, míg a bérletesek végighallgatják; a balett

lényegtelen apróság, gyermekelőadá-sokra talán beválik; Wolf-Ferrari víg-operája alighanem műsoron marad egy ideig, mert a közönség áhítozik a színpad vidámságára. A kedves, igénytelen történet derűje mindenkinek jól esik s a súlytalan, inkább kellemes zene elszórakoztatja a nem nagyon igényeseket. A *négy házártság* olyan opera, melyet *egyszer* szívesen meghallgat az ember.

Az opera szövegét az olasz vígjáték atyja: *Goldoni* írta. Jobban mondva a zseniális olasz mester száználvan vígjátékának egyikéből (*I Quattro Rusteghi*) *G. Pizzolato* formálta át librettóvá. *Goldoni* szíparkázó, csúfolódó, ostromozó vígjátékai ma is gyönyörköd-
tetnek. Ha a hozzájuk írt zene ügyesen illusztrál és hangulatot fest, kész a víg-opera. *Wolf-Ferrari* partitúrájában ezt cselekedte. Olaszos könnyedséggel fogta be zenekarának hangszereibe a német kedélyességet s igénytelen és szerény tudott maradni kótáiban *Goldoni* emelkedett szelleme mellett.

Wolf-Ferrari Velencében született, olasz-német származású, zeneszerző. Ötven év körüli ember. Az olasz zenekultúrának nem jelentéktelen munkása. Kamarazene és szimfónikus műveit szívesen meghallgatjuk hangversenyműsorainkon. Egyik Szimfoniétá-jában vagy húsz évvel ezelőtt gyönyörűségünk telt. Budapesten eddig három operája került előadásra: A *kíváncsi asszonyok* (1906), melyet csak ötször játszottak; *Susanne lilka* (1911) című egyfelvonásos most is műsoron van és a *Madonna ékszere* (1913), melyet a Városi Színház mutatott be.

A *négy házártság* partitúrája igényesebb, mint az előbbieket, de jelentősnek nem mondható. *Wolf-Ferrari* neoromantikus. Stílusa régi, jobban mondva régieskedő. Mozart és Rossini mai epigonja. Eléggé finom, igen ügyes és jó muzikus, de nem jelentős talentum. Kellemes és szórakoztató zenét ír, de egyéni mondanivalója alig akad, inven-ciója szűkrezabott s zenei bálványképeinek hatását nem palástolja, sőt sokkal kisebbek, például *D'Ambrosio* befolyását sem veti meg. A *négy házártság* vezérfkönyvének néhány száma (*Intermezzo*, *közjáték*, *Canzonetta*) igen tetszetős. Ezek magyarázzák operájának külföldi s itteni sikerét.

A *négy házártság* a nyárspolgári élet fonákágainak kifigurázása. Régi velencei filisztertörténet. Négy gromba és házártságos férj lenyűgözve tartja

házanépét az erkölcs és a rend nevében. Az egyik házártságos a leányát eljegyzi a másik házártságos fiával, de úgy, hogy a fiatalok csak az esküvőn láthatják meg egymást. Az asszony nép-csalafintasággal kijátssza a házártságosokat s mikor az apák erre rájönnek, szörnyű haragra lobbannak, de egyik ügyes, bátor és ötletes asszony szembe száll velük, kiegyenlíti a félreértéseket s a fiatalok, mert úgyis ismerik és szeretik egymást, a felsült négy házártságos örömkönnyes bosszúságára egymáséi lesznek.

Sok elevenség, kedély és humor van a cselekményben, de nem igazi, nem pezsgő élet. Nem valóság, hanem: szindarab.

A zene, mely igyekszik aláhúzogatni a mondanivalót (és ez sokszor sikerül is) végeredményében a szó, a fogalom értelmét nem engedi tisztán kicsengeni, úgyhogy csak a szöveg hangulatát kapjuk meg és nem a tiszta, *Goldoni* által kiélezett értelmet. Pedig meg kell jegyeznünk, hogy a zeneszerző a szó-tiszteletben feladata magaslatán állott. Amikor a szöveg sokat mond, ő alig muzsikál. A zene dinamikai erejével sohasem él vissza. A szereplők az ópus követelményének megfelelően úgy énekelnek, hogy jobb szövegmondást énekestől már el sem lehet képzelni. Operaénekesünk olyan vígjátékstílusban játszik szerepeiket, mint a régi híres Vígszínház-beli együttes. És mégis többször elszakad a cselekmény szavainak fonala, aminek a műfaj az oka, mert a percekig tartó *presto-k* és *vivace-k* szavainak értelmét senki sem értheti meg.

Az előadás nagyon jó. A rendező, *Szemere Árpád* elsőrendű művészi munkát végzett. A díszletek s a jelmezek stílusosak. A szereplők (*Medek Anna*, *Sándor Mária*, *Szabó Lujza*, *Venczell Szende*) dicséretet érdemelnek.

*

A *Filharmóniai Társaság* rendkívüli hangverseny keretében «Magyar est»-et rendezett, ahelyett, hogy *rendes hangversenyek volnának magyarok*. Legrégibb és legérdemesebb zeneművészeti egyesületünknek három feladata: a klaszszikusok ápolása, új magyar művek bemutatása és nevezetesebb külföldi szerzemények megismertetése. Ezt a feladatot eddig rendszerint vegyes műsorok keretében oldották meg. Most minden magyar művet egy estére tűztek ki s ezzel elriasztották a közönséget.

Döbbenetesen beigazolódott, hogy zene-kultúránk egyenletlen, felszínes és főként — *nem magyar*. Jó, ha száz ember váltott jegyet erre a koncertre. A magyar-est nem érdekelte germán lelkű zenevilágunkat. Saját otthonunkban ilyen bizonyítványt állítunk ki magyar zeneszerzőkről, mikor a külföld dícsőítí műveiket.

Igaz, hogy a műsor szerzői (*Kókai Rezső, Haják Károly, Gy. Márkus Lili, Zádor Jenő és Ádám Jenő*) bizonytalan értékű művekkel állottak elő, de így is éreztük, hogy ezek a fiatalok nagy készültségűek, akiktől sokat várhatunk. A dologbeli tudás — nem zeneköltészet, de a részvétlenség jobban öl, mint a sikertelenség s megbéníthatja az érzékeny költői szívet. A magyar-est kótá-papírszagú hanghullámaiból *Kókai Rezső Szvit*-jének negyedik tétele emelkedett ki.

*

A szóló-koncertek sorából *Schmidt-hauer Lajos*, kiváló orgonaművészünk hangversenye és *Basilides Mária*, egyszerű énekesnőnk, gyönyörű Schubert-estje magaslott ki. *Papp Viktor*.

Külföldi folyóiratszemle.

Edmond Jaloux, a regényíró és kritikus az *Europäische Revue* februári számában Freud franciaországi hatásától értekezik. A francia orvosok többsége ellene van a freudi tanításoknak és módszernek. Jaloux először elfogultságnak hitte ezt az elzárkózást, de rájött, hogy a tudattalan kérdésében is tekintettel kell lenni a faji eltérésekre. A franciáknál a tudatalatti jelenségek ritkábbak és gyengébbek, mint a germán vagy szláv lelkekben. A kettős személyiség problémája a következetes francia ember számára nem döntő jelentőségű; katolicizmus a gyónás lehetőségével és nagy lelkiismereti szabadsága megóvjá őt a gátlások és belső komplexumok túlzott átélésétől. A freudi pansexualizmus is értelmetlen a könnyelmű és élvezetekbe szívesen belekóstoló, de alapjába egészséges és józan francia polgár szemében. A francia regényírókban az önelemzés, önmegfigyelés érzéke nagyon kifejlődött és kiszélesíti a tudat határait.

Az újabb francia regényben azonban egyre nagyobb szerepet játszik a tudattalan. Jaloux nagyon helyesen megállapítja, hogy itt Freud mellett

és tőle függetlenül más befolyások érvényesülnek, elsősorban André Gide-é és Marcel Prousté, akik viszont Dosztojevszkij és Bergson hatását közvetítik. Közvetlen hatás a legújabb irodalomban mutatkozik; 1920 óta a legtöbb francia regényben latensen ott van a freudizmus. Természetesen csak legáltalánosabb elveiben és nem egyes tanításaiban; az írók nem egyes freudi tételeket alkalmaznak és illusztrálnak, csupán impulzust nyerne belőlük.

A latin népek általában tisztultaban, túlzásoktól mentebben fogadták be a freudizmust, mint a németek vagy akár a mi itthoni freudistáink. Nálunk és a németeknél elsősorban tudományos eredményeket kívántak az új elvekkel elérni és a rendszer néhány alap gondolatát végletekig erőszakolva a legváltozatosabb területeken alkalmazták. A franciák és olaszok (Italo Svevot, az új nagy regényírótehetséget emlegetik náluk Freud tanítványként), megéreztek az irodalmi lehetőségeket a tudattalannak, az ösztönéletnek vizsgálatában és ezeket aknázzák ki.

*

Az *Europäische Revue*-ben egy másik érdekes cikk is olvasható. Nikolaus Berdjajew, orosz emigráns író, aki Párisban nagy feltűnést keltett «Uj középkor» című könyvével, az orosz fiatalság mai típusát próbálja megrajzolni. A forradalom óta új emberfajta alakult ki Oroszországban, amely nem azonos a régi forradalmár intellektuellel, sem a régi rendek bármelyikével. A munkás- és parasztsztyámból kiemelkedettek ezek az új emberek, a szovjetbürokráciát, a tanácsokat ők irányítják. Nem kommunisták a szó marxista, ideológiai értelmében, de a forradalmat megváltozhatatlan tényként tekintik. Közös jellemvonásuk, hogy energikus tettemberek, akiket uralomvágy, életerő, praktikus energiák fűtenek. Ez a tulajdonságuk különbözteti meg őket legélesebben a régi álmódzó, gondolatban élő fiatalágtól. Amerikanizálódtak, a technikát nagyrabecsülik, barbárabbak és alacsonyabb szellemi nivójuak, mint a régi forradalom előtti intelligencia. Berdjajew éles szemmel figyeli meg a forradalom nemzedékében a felforgatásellenes hangulatot; rendet, organizációt kíván mindenki a szörnyű kaos után. Politikával keveset törődnek; szociális értelemben demokratikusak,

de a politikai demokrácia doktrínáit, ideáljait nem ismerik. Az egyéni jogokat és a szabadságot nem nézik többé babonás tisztelettel, antiliberálisak és antiromantikusok; érdeklődésük objektív és nem szubjektív. A kollektivitás érdekeit a személyek fölé helyezik és az egyéniséget fegyelmezni, korlátozni akarják. Nagy részük vallásos krízisen megy át és a többség híve az egyháznak.

Berdjajew arra a konklúzióra jut, hogy a forradalmi módosulások ellenére az orosz ifjúság nagyon hasonló más nemzetek új nemzedékeihez. A fascista ifjak, a francia katolikus és reakciós fiatalok megegyeznek az oroszokkal az antiindividuális, antiliberális, antiromantikus és kollektív törekvésekben. Berdjajew ebben elméletének igazolását látja; a mai korszak átmenet az «új középkor» kollektív rendjéhez.

*

A *Mercure de France*-ban Emile Bernard meghúzza a halálharangot az impresszionista, expresszionista, ku-

bista stb. festészet felett. A lázadás csődöt mondott; újraéled a klasszikus művészet tisztelete, Poussin kezdi visszanyerni tekintélyét, a legújabb művészi irányok a neo-klasszicizmus jegyében állanak. Az impresszionizmus terméketlen kísérletezésekhez vezetett; elvei anarchiát teremtettek, a rajzolni nem tudást, a dilettantizmust szolgálták. A túl egyéni látások hajszolása, a szabályok lerázása, az ösztönben bizakodás megannyi támadás volt a tiszta művészet ellen. Az ösztöntől vissza kell térni a tudáshoz; vissza kell állítani a perspektíva, anatómia tanulmányozásának a becsületét, szabályokra, fegyelemre, komoly munkára van szükség. El kell tűnnie a csak technika festészet, a *peinture pure* fogalmának, amelyet a mai képzőművészeti kritikában oly szívesen emlegetnek. Bernard felvázolja a neo-klasszikus művészet néhány követelményét, különösen kiemelve a forma, rajz, konstrukció jelentőségét. Kevés az eredeti megfigyelése, de cikke már szimptomatikus jellegénél fogva is érdekes.

h. g.

Nagytakarítás Szini Gyulánál. A Nyugatban Szini Gyula október közepe óta irogatja Jókai életének regényét. Ő türelemmel irogatja, én ugyanúgy olvasgatom. Az ő türelmét az mutatja, hogy képes a legcsekélyebb hozzáadás nélkül újra leírni mindazt, mit hőséről, magán Jókain kívül Szabó László, Mikszáth Kálmán és mások már mind megírtak, az enyémet pedig az, hogy négy hónapra át rendületlenül bíztam benne, hogy a szerző végül mégis csak megjutalmaz valami újjal és érdekességgel, ami egyszersmind biográfusi vállalkozását is megokolja. Ez a türelem-termette rózsá végre most, a legutóbbi, kilencedik közleményt forgatva váratlanul az ölembe hullt. Megvan az új és érdekes mozzanat, sietek is vele megismertetni folyóiratunk olvasóit.

E közlemény címe: *Az élet charivari-jában.* Szini mindjárt az elején rátér az 1858-as év eseményeire. Hogy a dátum felől semmi kétség ne legyen, azt is megmondja, hogy hősé harminchárom éves. Igaz, hogy nyomban utána hitvesét negyvenhat évesnek mondja, ami egy kis lovagiatlanság Laborfalvy Rózával szemben, ki tudvalevően nem tizenhárom, hanem csak nyolc évvel volt idősebb férjénél. De hagyján. Most jön az igazi meglepetés. Az író t. i. így folytatja:

«Hírt hoznak, hírt visznek. A Nemzeti Színházban új csillag tűnt fel. Blaha Lujza a neve. Az egész város csak róla beszél. Szép, fiatal, barna nő. Szeme eleven karbunkulus. Piros, kicsattanó orcáján a magyar Alföld minden egészségé, szépsége. A Nemzeti Színház igazgatója csak öt dédelgeti, az írók csak neki írnak darabokat, még Szigligeti Ede is. Minden második napra népszínmű van kítűzve. Nem sok ez egy kicsit? De azt mondják, hogy olyan tüneményes hangja van az ifjú művésznőnek, hogy a csalogányok is irígykedve elhallgatnak.

— A nemzet csalogánya — mondta Jókai Mór a Nemzeti Színház udvarán a színészeknek. És mikor az újdonsült primadonna a próbáról kisetett az udvarra kissé levegőzni, Jókai hozzátett, megfogta kezét és szólt:

— Örömkönnyekeket csalt ki belőlem, Soldosné... Örülök, hogy szegény házámnak ily fülemileiszavú ébresztője, vigasztalója akadt.

És a tűzről pattant magyar menyecske se szó, se beszéd, egyszerre csak ott csüngött a *Kárpáthy Zollán* írójának a nyakán, megcsókolta előbb az egyik, aztán a másik orcáját: — Ez a legújabb novellájának szól — tette hozzá. — Tegnap olvastam a Vasárnapi Ujságban és már ekkor elhatároztam, hogy azt az embert, aki ezt írta, török-zsakad, megcsókolom.

Gertrudisz (értsd: Laborfalvy Róza) szívében hét tört forgattak meg egyszerre azok, akik mindezt hírül hozták.

— Tűrhetetlen, hogy azon a színpadon, ahol Shakespearét játsszák, parasztrokolyában illegjenek-billegjenek és cselédnótákat kornyikáljanak!... Micsoda világ ez a mostani! Tótágast áll a józtlés!

Az előszobában megszólal a csengő, amely húzóra jár. A szobaleány jelenik meg:

— Blaha Lujza asszony a Nemzeti Színházból! — jelenti a ház úrnőjének. — Kérdezteti, hogy itthon van-e a tekintetes asszony?

A tragika kiegyenesíti királynői derekát és leírhatatlan göggel, lenézéssel szól:

— Mondja meg neki, hogy — nem vagyok itthon!

A szobaleány kimegy és néhány perc múlva szegyénytől, haragtól piros arccal rohan le a lépcsőn, halálosan megsértve egy ifjú nő. A felkelő csillag. Egy újabb ellenség.

Másnap a színház udvarán megtámadják az Űstökös szerkesztőjét.

— No hiszen, ha nem is vagyok olyan vén, mint a maga felesége, szerkesztő uram, tisztességes asszony vagyok, aki előtt ne tagadja el magát senki emberfia!...

— Félreértés! — mentegedőzik Kakas Márton. — Utána fogok nézni, mi történt... Elégtételt fog kapni, asszonyom... Darabot fogok írni a kegyed számára...

A színházi udvaron Lendvai Márton szobra mögött ott leselkedik egy öltöz.

tetőnő, aki nagy örömmel kapja el az utolsó mondatot. Ezért a hírért dupla adag kávéfőzést fog kapni a Magyar-utcaban.

És délen, amikor hazamegy Kakas Márton, hideg leveles és duzzogó asszony fogadja. A pecsenye után a salátánál tör ki a vihar:

— Ez a saláta el van sózva — panaszkodik Kakas Márton.

— A szakácsné is lehet néha szerelmes, nemcsak ön... — veti vissza az asszony.

— Már megint a vénasszonyai fecsegtek valamit?

— Hallom, darabot ír, amelyben lesz «három bokor saláta» és «bokorugró szoknya» is.

— Én? — csodálkozik Kakas Márton.

— Képmutató!... Hát nem megígérte annak a paraszt pesztonkának... annak az izé, hogyishívják... hogy paraszt-darabot ír a számára? Talán ön is táncolni fog a színpadon, fokossal a kezében?

Kakas Márton elmosolyodik:

— Csakugyan, már be is nyújtottam a darabomat a színház igazgatójának. *Dalma* a címe. Szomorújáték. A főszerepben: Laborfalvy Róza».

... Eddig tart Jókai életének e viharos epizódja Szini Gyula előadásában. A tragika-feleség kiengesztelésére szánt *Dalma* című szomorújáték — mit szerzőnk az epizód végén említ — valóban 1858-ban került színre, ez tehát csak megerősít bennünket abban, hogy a dátum körül nem tévedhetünk. *Mi* legalább nem. Mert Szini bizony tévedett egy parányit. Pontosan: kerek tizenhárom esztendő. 1858-ban ugyanis, mikor Jókai harminchárom éves volt s mikor a *Dalmát*-t írta: Blaháné nem volt se több, se kevesebb — nyolc esztendősnél. Színesz-szülei ép abban az évben léptették fel apró leánykájukat, Reindl Ludovikát, Kölesi Lujza névvel egy gyermekszerepben Győrött. Blahánévá is csak hét évvel utóbb lett, pedig Szini a fenti epizódban Jókaival már éppen — Soldosnének tituláltatja!

Továbbá: Jókainé 1859-ben végkép megvált a színpadtól s ennélfogva a «felkelő csillagban», a Pesten 1871-ben debütáló Blahánéban aligha gyaníthatott színpadi vetélytársat! S nyilván a *Dalma* főszerepét sem engesztelésül írta neki Jókai, mert a nyolcéves Kölesi Lujzácskától aligha kapott csókot akár a jobb, akár a bal orcájára...

Bajos elgondolni, mint előlegezhette Szini ezt a kiegyezés utáni epizódot az abszolutizmus kellős közepén? S mi lesz majd a következő folytatásban, az újabb «charivari-ban, midőn a hetvenes évek eseményeire kerül a sor? Akkor majd újra feltűnik Blaháné s vele a «három bokor saláta» meg a «bokorugró szoknya?»

Itt bizony vagy Homérosz módjára elszunyókált derék szerzőnk, vagy pedig valami felsőbb hatalom avatkozott bele munkájába. Ehhez a biográfiához Szininek bizonyára rengeteg adatot kellett kicéduláznia. S nem volt-e mostanában esetleg nagytakarítás az író háztartásában? Ez alkalommal talán a szabálány «rendet csinált» az íróasztalán s ennek következtében békés cédulái «forradalmasítottak»? Még szerencse, hogy a Blaháné cédulája valahogy bele nem került a szabadságharc anyagába, mert akkor Petőfi a Prielle Kornéliáé helyett véletlenül az ő kezét kérte volna meg...

Ennyit az ügy tréfás oldaláról. Mert van komolyabb oldala is. Mi tagadás, a magyar olvasóközönség történeti tudata és multismerete nem áll valami erős lábón. Az írónak áll, hogy ezen a bajon tőlük telhetőleg segítsenek. De vajon ennek az-e a módja, hogy még jobbnévű írónk is felvilágosítás helyett felületességükkel és slendrián-ságukkal homályt és zavart teremtenek? A Nyugat írói újabban valóságos vetélkednek ezen a téren. E rovatunkban alig pár hete valaki szóváltette egyik szerzőjüknek XIV. Lajos korabeli gixereit. Ez a szerző — úgy tetszik — máris iskolát csinált: most Szini is követi, ő már honi mezőkön.

Mintha egész írói gárdájuk fejébe vette volna, hogy vállalva igazolja folyóiratuk főhumoristájának pár évvel ezelőtt szeltében elterjedt *bon mot*-ját. Akkoriban ugyanis városzerte öles plakátokat ragasztottak ki ezzel a csábjeligével: «Minden művelt ember olvassa a Nyugatot!»

A humorista megállt egy ilyen plakát előtt és csendesén így szólt:

— A többiek pedig írják. *Rodrigo*.

Pendli-színészet és pendli-irodalom. Vajjon tudod-e nyájas olvasó, mit jelent ez az ősmagyar zamatú szó: *pendli*? Ha nem tudod, tanuld meg, hogy a színész tolvajnyelv azt az esetet akarja vele kifejezni, amikor egyazon színész ugyanazon az egy estén több színházban lép fel. Elvégezvén a dolgát

egyik helyen, *átpendliz* a másik színházba.

A pendlizésnek rohamosan, szinte sportszerűvé válása abban a lélektani körülményben leli magyarázatát, hogy a háború utáni megagzadodási láz ellenállhatatlanul hatalmába kerítette a színészek egy részét is. Természetes, hogy a pendlizés a maga egész anyagias természetével és sívár művésziatlenségével elsősorban a magánszínházak és kabarék színészeinek lelki és művészi stílusával összhangzatú. Igaz, a Nemzeti Színház és a Kamaraszínháznak párhuzamos előadásai sem mindig valószínűsíthetők meg pendli nélkül, de e két-egytestvér színház csak kénszerűségéből és aránylag ritkán él vele, s különben is e társulat tagjai ebből a pendlizésből még nem igen gyűjtöttek vagyont.

E divat a Nemzeti Színháznál csak azóta vált fenyegető faktorrá, amióta Csortos Gyula csupán olyan feltétel mellett volt hajlandó meghozni azt az áldozatot, hogy az ország első színpadán fellépjen, ha ugyanakkor külvárosi színházakban is szerepelhet. Hogy e jeles színész miként tudja művészi lelkiismeretével megegyeztetni, hogy egyszerre egy testtel két nyeret üljön meg, az az ő dolga. A közönségnek és kritikának csak az a joga marad meg, hogyha a művészt únottnak vagy lomposnak látja, vele szemben kíméletlenebbül adjon kifejezést nemtetszésének, mint kollegáival szemben, akik nem olyan könnyen állítják anyagias célok szolgálatába művészetüket.

Súlyosabb kérdés azonban, hogy ennek a pendlizésnek minő következményei vannak magára a drámairodalomra. Mert egyazon színésznek egyazon estén egyazon előadási időkeret között két színházban való fellépése csak úgy lehetséges, ha a két ütköző darabnak egyazon színésszel játszatott jelenetei nem esnek ugyanarra a negyedórára. Ha azonban összeesnek, akkor... úgy-e most azt gondoldol nyájas olvasó, hogy akkor a színész nem pendlizhet? Naiv vagy és nagyon nyájas vagy, olvasó! A színész mégis fog pendlizni, mert az egyik ütköző darabnak rendezője van olyan leleményes, hogy jó

kasszát ígérő *starjának* kedvéért át-dolgozza a darabot.

A legutóbbi időben két olyan darabról van tudomásunk, melyek a pendliző színész, közelebről Csortos Gyula kedvéért, átdolgozásra mentek keresztül. Az egyik Frantisek Langer cseh írónak a Magyar Színházban játszott *Külvárosa* volt, amely a Nemzeti Színház *Don Caesarjával* esett több estén össze, a másik pedig Fazekas Imre, szintén nem magyar írónak *Trojkája*, melyet Csathó Kálmán *Lillája* keresztelzett. Az első esetben a Magyar Színház rendezője a *Külváros* két Csortos-jelenetét, melyeknek egyike a darab közepén, másika a végén fordult elő, egymás mellé helyezte a darab végére. És — csodák csodája! — a darab így is megállta a helyét. Fazekas *Trojkájával* a rendezőnek könnyebb dolga volt. A második felvonásnak Csortos-jelenetét egyszerűen törölte a darabból és — csodák csodája! — a darab így sem állta meg a helyét.

De most — félretéve a tréfát — egy sereg kérdés tolu előnkbe. Micsoda drámairodalom az, amely a színész pénzszerezési szenvedélye szerint igazodik, s amelyet a pendlizőnek elfoglaltsága szerint kell szabdalni, átgyúrni, toldani, foldani és kurtítani? Micsoda félbeszabott munka az, amely estéről-estére változtathatja jeleneteinek sorát, s amelynek mindegy, hogy valamelyik szereplője az első vagy az ötödik felvonásban fordul-e elő, vagy hogy egyáltalában előfordul-e? Micsoda lomposághoz fogja ez szoktatni a drámaírórt, ha majd számolni lesz kénytelen a színészek pendliző dühével? És végül, hol lehet majd ezt a folyamatot megállítani? Vajjon ez a pendli-lavina, amely ma még csak Frantisek Langert és Fazekas Imrét sodorta el, nem fogja-e holnap Csathó Kálmánt elsodorni, holnapután pedig Katona Józsefet és Shakespeart?

Igen, ma már borzadva látjuk lelki szemünkkel egy külön műfajnak, a *pendli-dramának* megszületését, és tudván-tudjuk, hogy húsz év múlva a doktoráló filozopterek egyik legkapósabb disszertáció-témája lesz: *A pendli hatása a magyar drámairodalomra. Tubus.*

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; főmunkatársa: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Staphaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.